

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav etnologie
Historické vědy – etnologie

Aleš FRANC

Zahraníční studenti češtiny v České republice (Příspěvek k problematice migrace a studentů-migrantů v českém prostředí)

Foreign Students of Czech Language in the Czech republic (A Contribution to the Problematics of Migration and Students-Migrants in the Czech Context)

D I Z E R T A Č N Í P R Á C E

Vedoucí práce:

PhDr. Jan Pargač, CSc.

Praha 2011

P O D Ě K O V Á N Í

Chtěl bych poděkovat vedoucímu práce, PhDr. Janu Pargačovi, CSc., za cenné rady a metodické vedení při zpracovávání příslušného tématu práce.

Mé poděkování patří rovněž kolegyním a kolegům z Ústavu jazykové a odborné přípravy UK Praha, Výzkumného ústavu pedagogického v Praze a Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka za podnětné rady a připomínky k textu mé práce.

Nikoliv v poslední řadě chci poděkovat svým rodičům za všestrannou podporu a pomoc, bez které by tato práce nikdy nevznikla.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto dizertační práci vypracoval samostatně a to za použití internetových zdrojů a literatury, které jsou citovány v textu a uvedeny v bibliografické příloze. Práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31. května 2011

Mgr. et Mgr. Aleš Franc

Abstrakt v češtině

Dizertační práce pojednává o zahraničních studentech češtiny v České republice, konkrétně o studentech-migrantech přicházejících z nejrůznějších koutů světa – jednak z Číny, Japonska, Koreje a Vietnamu; a pak z Běloruska, Ruska a Ukrajiny. Základním cílem práce je tedy snaha o reálné zobrazení výseku života určitých skupin migrantů-studentů češtiny v České republice takovým způsobem, aby bylo poukázáno zejména na problémy a bariéry, se kterými se setkávají při vlastním studiu češtiny i při adaptaci a integraci do majoritní české společnosti. Přičemž si zároveň uvědomujeme, že tato práce je však pouze dílčím příspěvkem k poznání části života studentů-migrantů v českém prostředí mezi lety 1998 až 2011.

Práce vychází z relevantní odborné literatury a z výzkumného šetření založeného na rozhovorech se studenty a zúčastněném pozorování. Volba kvalitativních metod se odvíjí od toho, že nejlépe odpovídají záměru prostudovat dosud ne příliš probádanou oblast migrantů-studentů češtiny v České republice. Zaměření pozornosti na kvalitativní techniky je také závislé na charakteristikách zkoumané skupiny, a to zejména ve sféře jazykové a sociokulturní.

Výzkumné šetření probíhalo v Ústavu jazykové a odborné přípravy UK (dále jen ÚJOP UK) na Albertově – na jazykovém pracovišti kontinuálně a dlouhodobě se věnujícím výuce češtiny pro cizince, v období mezi zářím 1998 a únorem 2004, kdy jsem ve zmiňované instituci působil jako lektor češtiny a historie. Na příslušné škole studují osoby z rozličných oblastí prakticky celého světa. Každý semestr nastupují studenti zhruba ze čtyřiceti zemí. Já se ve svém šetření, jak je zmíněno výše, zaměřuji na studující ze čtyř asijských zemí – Číny, Japonska, Koreje a Vietnamu – a to ze dvou hlavních důvodů. Jednak tvoří početně nejsilnější zastoupené etnické komunity (tento trend platil kontinuálně po celou dobu mé aktivní činnosti v ÚJOP UK). Vedle toho náleží jedinci přicházející z uvedených zemí ke zcela odlišným sociokulturním entitám, které tak mají zřejmě nejvíce problémů se začleňováním do české společnosti.

Vyjma těchto exotických minorit se rovněž věnuji další poněkud nesourodé a nekonzistentní kategorii – ruskojazyčné komunitě sestávající zejména z Bělorusů, Rusů a Ukrajinců. Také u těchto skupin platí hledisko značného početního zastoupení, které je navíc doprovázeno tradiční (z dob socialismu) neoblíbeností ruskojazyčného elementu u Čechů. Tento fakt

přetrvává z éry bývalého Sovětského svazu, přestože sociokulturní ani jazykové aspekty v tomto případě nehrají tak závažnou roli jako u skupin přicházejících ze vzdálených končin asijského kontinentu.

V letech 2010 a 2011 následovalo opakované výzkumné šetření (opět za pomoci zúčastněných pozorování studentů ve výuce a řízených rozhovorů s učiteli), které verifikovalo závěry konstatované na základě prvního výzkumu z let 1998 až 2004.

Co se týká příčin či motivů migrace Rusů, tak jasně dominují důvody spjaté s politickou nestabilitou Ruska a obavami o vlastní bezpečí. Důležitými rysy jsou dále „rodinný charakter“ migrace, existence silných sociálních vazeb, relativní izolovanost ve smyslu omezené vnější komunikace a naopak velmi rozvinutá komunikace vnitřní. Poněkud odlišnou motivaci k pobytu na našem území mají Ukrajinci. Tou je především neutěšená socioekonomická situace na Ukrajině. Většina ukrajinských migrantů tak přijíždí do Česka pouze krátkodobě (často i opakovaně) s vidinou poměrně nadstandardního (ve srovnání s Ukrajinou) výdělku sloužícího ke zlepšení neutěšených životních podmínek svých i dalších rodinných příslušníků doma na Ukrajině. Specifické postavení v rámci ruskojazyčných komunit mají Bělorusové, kteří opouštějí svou rodnou zemi z politických důvodů a trvale se usazují v České republice, aby zde začali novou a svobodnější etapu svých životních osudů.

Z hlediska charakteru migrace se v případě Číňanů a Vietnamců jedná o ekonomicky motivované migranty, kteří do České republiky přicházejí za obchodní činností na dlouhodobý pobyt mnohdy se měnící v migraci trvalou. Naproti tomu u Korejců jde nejčastěji o studijní důvody, příp. o migraci v rámci filiálek jedné firmy, čemuž odpovídá kratší doba strávená na území ČR (od několika měsíců do několika let), proto v kontextu s tím mluvíme jednoznačně o dočasné migraci. Zcela specifický typ migrace představují Japonci, kteří přicházejí dočasně za studiem, event. z důvodů osobního zájmu o českou kulturu, historii, umění apod., tj. tzv. „rozšířit si kulturní obzory“. V souvislosti s tím můžeme o Japoncích uvažovat jako o jakýchsi „transmigrantech“ přechodně „kočujících“ po rozličných státech Evropy v rámci „poznávacích“ cest za novým a nepoznaným životem v pro ně exotickém koutě světa. Přičemž chci zdůraznit, že v tomto případě nejde o typické „japonské turisty“, ale o skutečné dočasné migranty.

Předkládaná práce může posloužit jako určité východisko či inspirace pro další komplexnější analýzu problematiky studentů-migrantů v českém prostředí.

Klíčová slova

Migrace, imigrace, studenti-migranti, Bělorusové, Rusové, Ukrajinci, Číňané, Japonci, Korejci, Vietnamci, čeština pro cizince, čeština jako cizí jazyk, jazykové aspekty, sociokulturní aspekty, výuka studentů-migrantů, adaptace, integrace.

Abstract in English

The dissertation thesis deals with foreign students in the Czech republic, specifically immigrant students coming from all over the world - from Belarus, Russia and Ukraine and then from China, Japan, Korea and Vietnam. The basic objective of this work is not a real attempt to display the everyday reality of certain groups of migrant-students of Czech language in the Czech Republic in such a way that it only focuses on the problems and barriers they encounter in their studies in the Czech language. It also deals with their adaptation and integration into mainstream Czech society. At the same time, however, we realize that this work is only a partial contribution to the knowledge of migrant-students' life in the Czech environment between 1998 and 2011.

This work is based on relevant literature and the research is based on interviews with students and teaching observations. The choice of qualitative methods was intentional to serve our matter the best, since there has been a lack of research in this particular area in recent times. This focus on qualitative techniques is also dependent on the characteristics of the sample group, especially in the linguistic and sociocultural realm.

The research was carried out at the Institute of Language and Training of the Charles University in Prague (UJOP UK), by the separate workplace in Albertov - the centre for language work, which is offering long-term courses of Czech for foreigners continuously, in the period between September 1998 and February 2004, when I worked there as a lecturer of Czech and History. At the school, there are people studying from different regions and parts of the world. Students enroll from some 40 countries each semester. In my research, as mentioned above, I investigated among students from four Asian countries - China, Japan, Korea and Vietnam - for two main reasons. Firstly, they are numerically the largest group of ethnic communities (this trend was applied continuously throughout my active work at the UJOP UK). In addition, students coming from those countries belong to entirely different socio-cultural entities which seem to have most problems with integration into Czech society.

Apart from these exotic minorities, I also look into another somewhat disparate and inconsistent category coming from a Russian-speaking community of Belarusians, Russians and Ukrainians. Also, these groups constitute a significant numerical aspect of the representation, which is also accompanied by traditional (from the socialist era) unpopularity

of the Russian-speaking element among Czechs. This attitude remains from the era of the former Soviet Union, despite the fact that the socio-cultural or linguistic aspects of this case do not play as significant role as the groups coming from the distant ends of the Asian continent.

Between 2010 and 2011, multiple research investigations followed (again with the help of the students interested in teaching observation and structured interviews with teachers), which verified the conclusions found within the first research from 1998 to 2004.

Regarding the reasons or motives for migration of the Russians, the reasons associated with political instability in Russia and concerns about own safety clearly dominated. Then important features were the "family nature" of migration, the existence of strong social bonds and relative isolation in terms of reduced external communication, contrary to developed internal communication. A somewhat different motivation to stay in our country applies to the Ukrainians. That is especially due to a precarious socio-economic situation in Ukraine. The majority of Ukrainian immigrants come to the Czech Republic for a short period (often repeatedly) with the prospect of a relatively high life standard (as compared with the Ukraine) which serves to improve appalling living conditions and earnings of their family members back home. The Belarusians have a specific position within the Russian-speaking communities. They leave their country for political reasons and settle permanently in the Czech Republic to start a new phase of their lives in a democracy.

In terms of the nature of migration in the case of the Chinese and the Vietnamese, those are economically motivated migrants who come to the Czech Republic for business reasons for a long-term stay, which often becomes a permanent migration. In the case of the Koreans, on the other hand, the most frequent reason for migration is to study. In some cases, we speak about migration within the branches of one company, which usually correspond to a shorter time spent in the CR (from several months to several years), thus in this context we eventually speak about temporary migration. The Japanese are a specific type of immigrants, who come temporarily to study or for personal reasons with an interest in Czech culture, history, art, etc. to allegedly "broaden cultural horizons." In this context, we speak about the Japanese in terms of "transmigrants" that are temporarily "traveling" through various European countries aiming to take new and unknown "discovery" tours in the different parts of the world - to them exotic corners of the world. At the same time, I want to emphasize that these are not typical

"Japanese tourists" but the actual temporary migrants.

This dissertation thesis can serve as a starting point or an inspiration for more complex analysis of the issues in the area of migrant students in the Czech environment.

Translated by Tereza Šmídová

Keywords

Migration, immigration, migrants, students, the Belarusians, the Russians, the Ukrainians, the Chinese, the Japanese, the Koreans, the Vietnamese, Czech for foreigners, Czech as a foreign language, linguistic aspects, sociocultural aspects, teaching of migrant-students, adaptation, integration.

Obsah

Abstrakt v češtině	4
Abstract in English	7
I. Úvod	11
II. Teoreticko analytická východiska	16
II.1 Soudobé poznatky a teoretické přístupy k migraci	17
II.2 Přehled výzkumů ve sféře migrace a výuky studentů-migrantů na území ČR	36
II.3 Metodologická báze výzkumného šetření	53
III. Migrace ze zemí bývalého Sovětského svazu – příklad výuky studentů-migrantů z Běloruska, Ruska a Ukrajiny	59
III.1 Sociokulturní aspekty uplatňující se při výuce studentů-migrantů.....	60
III.2 Jazykové aspekty uplatňující se při výuce studentů-migrantů.....	69
IV. Migrace ze zemí asijského subkontinentu – příklad výuky studentů-migrantů z Číny, Japonska, Koreje a Vietnamu	74
IV.1 Sociokulturní aspekty uplatňující se při výuce studentů-migrantů.....	75
IV.2 Jazykové aspekty uplatňující se při výuce studentů-migrantů	84
V. Závěr	98
Seznam v textu použitých zkratk	101
Bibliografická příloha	102
Internetové zdroje	102
Literatura.....	106
Textové přílohy	123
Zhodnocení výsledků kvalitativně kvantitativní analýzy dotazníkového šetření	123
Malý slovník pojmů k problematice migrací a výuky studentů-migrantů	126
Obrazové přílohy (tabulky, grafy, obrázky)	134

I. Úvod

Česká republika dlouhá léta patřila mezi země, které byly uzavřené před světem. Neměli jsme zkušenosti s pestrými směsicí a počtem rozličných minoritních etnik a národností, které se chovají jinak, respektují jiné hodnoty, opírají se o jiné tradice, jinak komunikují a mají jiná očekávání než příslušníci majoritní skupiny – Češi. Přestože od hlubokých změn, které nastaly v naší zemi po roce 1989, uběhly už více než dvě desetiletí, což prakticky znamená život jedné generace, a my jsme ušli značný kus cesty novým směrem, stále se u nás objevuje strach z cizinců, strach z neznámého, strach z někoho, kdo vypadá jinak než my. Tyto obavy můžeme snížit či je úplně rozptýlit jen tehdy, když se o tom, koho se bojíme, dozvíme co nejvíce konkrétních informací. Právě s důrazem na tento informativní charakter vznikl text dizertační práce.

Tato práce je pokusem o zobrazení části života studentů-migrantů¹ v českém prostředí mezi lety 1998 až 2011. Je současně i pokusem o zachycení procesu poznávání společenské reality jedním výzkumníkem, jehož důležitou součástí je kolektivní hra, jíž se účastní spolu s celou skupinou spoluhráčů, kteří se na tomto procesu poznávání podílejí. Tím nemíním jen své kolegyně a kolegy, kteří se výraznou měrou zasloužili o finální verzi tohoto textu, ale především studenty češtiny – subjekty svého výzkumného zájmu².

Základním cílem práce je tedy snaha o reálné zobrazení výseku života určitých skupin migrantů-studentů češtiny, přicházejících do České republiky z nejrůznějších koutů světa – jednak z Běloruska, Ruska a Ukrajiny; a pak z Číny, Japonska, Koreje a Vietnamu, takovým

¹ Terminologická vsuvka **k identickému užívání pojmů „studenti-migranti“ a „migranti-studenti“**: v obou zvolených výrazech **jde o sémanticky zcela totožné pojmenování**, přestože v názvu celé práce, jednotlivých kapitol a dílčích subkapitol je dána přednost slovnímu spojení „studenti-migranti“, čímž jsem chtěl dát najevo, že pro mě byli sledováni příslušníci jednotlivých národností především studenty a až na dalším místě migranty přicházejícími z různých koutů světa. Pokud tedy někde v textu práce dávám přednost formulaci „migranti-studenti“, tak je to zejména z důvodu další návaznosti a plynulosti textu v tom smyslu, že se jedná o „migranty-studenty češtiny jako cizího jazyka“.

² V tomto směru mi krom jiných publikací byla **ideovou i metodologickou inspirací a určitým „vzorem“ kniha Josefa Kanderta o každodenním životě vesničanů středního Slovenska v 60. až 80. letech 20. století**, ve které se autor svou „metamorfózou“ do role „cizince“ velmi silně sžil s místními „domorodci“ a hluboko tak pronikl do jejich životů a myšlení. V mém případě se sice jedná o role „cizinců“ a „domorodců“ spíše v opačném gardu, tj. já vystupuji v pozici příslušníka „domorodců“ většinové komunity a mí studenti jsou v kůži zástupců „cizinců“ přichozích do nového a neznámého prostředí. Nicméně platí prvotní princip o důkladném sžití a vcítění se do osob studentů-migrantů, který byl mým základním záměrem a předpokladem nezbytným k tomu, abych od nich vytěžil maximum informací použitelných ve výzkumném šetření a následně v této práci. Ovšem nakolik se mi podařilo zamýšlený předpoklad naplnit v praxi a přiblížit se k výše jmenovanému zdroji inspirace, už musí posoudit jiní. Více o Kandertově výzkumu – viz KANDERT, J. *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*. Praha : Karolinum 2004.

způsobem, aby bylo poukázáno zejména na problémy a bariéry, se kterými se setkávají při vlastním studiu češtiny i při adaptaci a integraci do majoritní české společnosti.

Předložená práce je členěna do pěti kapitol včetně úvodu a závěru, přičemž je doplněna přílohami – bibliografickými, textovými a obrazovými. **Úvodní kapitola** pojednává o okolnostech vzniku a základních cílech dizertační práce. Kromě toho je zde poměrně podrobně rozepsána synopse práce.

V **1. části II. kapitoly** se zaměřuji na základní pojmy a sociálně vědné konstrukty pokoušející se postihnout a vysvětlit problematiku migrace. Přestože některé z těchto teorií neskrývají ambice podat vyčerpávající výklad migrace, zachycuje každá z nich spíše jen jejich dílčí rozměr. Nahlíženo touto optikou, lze je považovat raději za různá heuristická vodítka než za všezahrnující a vzájemně se vylučující alternativy, neboť jejich relativní užitečnost závisí na předmětu a otázce zkoumání. Nicméně pro tento výklad platí, že chce zdůraznit jejich vzájemně komplementární povahu, tj. ukázat, jak jedna teorie mnohdy zaplňuje mezeru v jiné.

Jednou ze základních orientačních pomůcek může být otázka tážící se po příčinách, motivech a cílech migrace. Pak je možné vymezit například ekonomicky, profesně nebo sociálně motivované migrace a uvnitř této oblasti zase odlišit migraci pracovní nebo za účelem zlepšení životních podmínek (inovační migrace) od migrací s cílem kvalifikace, resp. za účelem studia (neimigrační migrace), abych zmínil takové typy migrací prakticky aplikovatelných v případě mnou zvoleného výzkumu.

2. část II. kapitoly mapuje aktuální situaci bádání v oblasti migrace, adaptace a integrace migrantů na území České republiky. Přehled a stručné zhodnocení zásadních prací k tématu je orientováno na odbornou literaturu z 90. let 20. století a zejména z prvního desetiletí století následujícího. Zaznamenaný výčet výzkumných záměrů i knižní produkce nemůže a ani nechce být vyčerpávající, nýbrž pouze výběrový – tedy zaměřený na mnou sledovaná etnika Asiatů (Číňanů, Japonců, Korejců a Vietnanců) a na ruskojazyčné komunity Bělorusů, Rusů a Ukrajinců. Krom toho se chci detailněji věnovat rozboru odborné literatury zacílené úžeji na tematiku výuky zahraničních studentů češtiny, které je prozatím poskrovnu.

3. část II. kapitoly se zabývá nedílnými informacemi o užitých metodologických postupech a technikách. V návaznosti na charakter výzkumu volím *kvalitativní techniky* – tedy

základním metodickým aparátem je *zúčastněné pozorování* a *řízený rozhovor*. Tuto metodiku jsem si vybral s ohledem na zaměření jednotlivých studijních skupin – většinou se jedná o kvantitativně malé (v počtu kolem deseti jedinců), poměrně uzavřené a sociokulturně i jazykově heterogenní společenství lidí, se kterými jsem byl v každodenním kontaktu po relativně dlouhé období (zhruba pět měsíců). Navíc jsem měl možnost sledovat dané jednotlivce ve skupině nejen oficiálně při studiu v učebně, ale v nepravidelných intervalech i neoficiálně – např. při různých návštěvách neformálních kulturně společenských akcí, ať už šlo o výstavu nebo restauraci či soukromou párty.

Do teoreticko-analytického rámce načrtnutého v II. kapitole jsou ve **III. a IV. kapitole** zasazeny empirické popisy sociokulturních a jazykových aspektů podílejících se na adaptaci/integraci migrantů přicházejících z nejrůznějších koutů světa – z Číny, Japonska, Koreje a Vietnamu; a Běloruska, Ruska a Ukrajiny. Obě kapitoly jsou tak strukturovány dle obdobného schématu – v **1. části** příslušné kapitoly nejdříve poukáží na *sociokulturní faktory* vstupující do výuky a ovlivňující adaptaci/integraci migrantů. V návaznosti na to se ve **2. části** dané kapitoly věnují *jazykovým faktorům* zaujímajícím rovněž důležitou pozici v adaptačních/integračních strategiích migrantů.

Rusky mluvícími studenty označuji nejen samotné Rusy, ale i zástupce dalších národů bývalého Sovětského svazu – v našem případě se jedná o Bělorusy, Rusy a Ukrajince jako početně nejvíce zastoupené (viz tabulky č. 3 – 7 v obrazových přílohách) a sociokulturně nejbližší skupiny, které přijíždějí do ČR a které ovládají ruštinu jako svůj první (hlavní) jazyk. Představitelé všech tří etnik mají mnoho společného, ale zároveň každá z minorit má svá vlastní specifika odlišná vzhledem k české majoritě, jak o tom blíže pojednává **III. kapitola**.

Všem studentům je společné, že se vyznačují rozdílnou úrovní vzdělání a věku. Vedle toho je můžeme rozdělit do dvou základních skupin: jedni se začínají učit češtinu vzápětí po příjezdu do naší země a druzí přicházejí do kurzů až po určité době, z čehož lze částečně odvodit důvody, proč se jednotliví studenti chtějí naučit česky. Dalším z rysů společných pro ruskojazyčné skupiny je stále patrný negativistický pohled Čechů vůči všemu „ruskému“, přežívající z éry bývalého Sovětského svazu, jak vysvítá z obsahového zaměření **1. části III. kapitoly**. S ohledem na charakter výše zmiňovaného rozčlenění účastníků kurzů češtiny lze odkázat na obdobné interferenční chyby, se kterými se setkáváme u blízce příbuzných jazyků, jakými čeština a ruština nepochybně jsou. A právě popisem a následnou analýzou přenosu

chybných jevů ruského jazyka při studiu češtiny jako cizího jazyka se zabývá **2. část III. kapitoly**.

O Asiitech obecně se často mluví jako o lidech pracovitých, uctivých, snaživých, orientovaných na kolektiv. V zásadě je možné se s touto charakteristikou ztotožnit, což potvrzuje **1. část IV. kapitoly**, ale určitě ne zcela spokojit, protože kulturně společenská klišé a předsudky je třeba spíše bourat. Současně je tedy nutno doplnit, že lidé z Asie jsou mimořádně přizpůsobiví, a přestože diametrální rozdílnost našich kultur je staví do složitých životních situací, nacházejí v ČR pro svůj pobyt příhodné podmínky, na kterých se musí stavět i v budoucích letech.

V souvislosti s asijskými studenty se rovněž často mluví o jejich učebních strategiích, resp. návycích, které se projevují silnou fixací na psaný text, přeceňováním gramatiky, memorováním, v chování pak upozadřováním vlastní osobnosti a nadřazováním kolektivu nad individualitou, až přehnaným respektováním autority, což vše dokládá **2. část IV. kapitoly**. Tyto rysy společné asijským studentům ale nemusí být pro učitele tak úplně limitující. Při trpělivé práci jsou studenti ochotni přistoupit na nový, pro ně neznámý, způsob výuky i na inovativní metody, jsou soutěživí a hraví. Jinými slovy řečeno, dosavadní a zažitá strategie se mění v nové a nezvyklé postupy.

V páté, závěrečné části se vracíme k nejdůležitějším poznatkům, které vyplývají z jednotlivých kapitol. Práce je doplněna **třemi typy příloh**. První – **bibliografické přílohy** obsahují jednak odkazy na základní internetové zdroje, a pak je zde uveden poměrně rozsáhlý seznam literatury, ve kterém jsou citovány nejen tituly dále se objevivší v textu práce, ale i další publikace nebo články sloužící k následnému rozšiřujícímu studiu. **Textové přílohy** v první části přinášejí zhodnocení výsledků kvalitativně kvantitativní analýzy dotazníkového šetření provedeného mezi studenty ÚJOP UK s cílem zjistit, jak je ze strany studentů reflektováno a hodnoceno organizační a zejména obsahové zajištění výuky češtiny v jednotlivých typech jazykových kurzů. Další součástí textových příloh tvoří výběrový slovníček pojmů vázících se k problematice migrací a výuky studentů-migrantů. Poslední – **obrazové přílohy** ve své fotodokumentaci a tabulkách vhodně doplňují textové pasáže práce.

Jednotlivé kapitoly dizertační práce a často i jejich dílčí části jsou pojaty tak, aby mohly být čteny samostatně a v různém pořadí, což přispěje, alespoň tak soudím, k větší přehlednosti a jasnosti celé práce.

II. Teoreticko analytická východiska

V 1. části II. kapitoly se zaměřuji na základní pojmy a sociálně vědné konstrukty pokoušející se postihnout a vysvětlit problematiku migrace. Přestože některé z těchto teorií neskrývají ambice podat vyčerpávající výklad migrace, zachycuje každá z nich spíše jen jejich dílčí rozměr. Nahlíženo touto optikou, lze je považovat raději za různá heuristická vodítka než za všezahrnující a vzájemně se vylučující alternativy, neboť jejich relativní užitečnost závisí na předmětu a otázce zkoumání. Nicméně pro tento výklad platí, že chce zdůraznit jejich vzájemně komplementární povahu, tj. ukázat, jak jedna teorie mnohdy zaplňuje mezeru v jiné.

2. část II. kapitoly mapuje aktuální situaci bádání v oblasti migrace, adaptace a integrace migrantů na území České republiky. Přehled a stručné zhodnocení zásadních prací k tématu je orientováno na odbornou literaturu z 90. let 20. století a zejména z prvního desetiletí století následujícího. Zaznamenaný výčet výzkumných záměrů i knižní produkce nemůže a ani nechce být vyčerpávající, nýbrž pouze výběrový – tedy zaměřený na mnou sledovaná etnika Asiatů (Číňanů, Japonců, Korejců a Vietnamců) a na ruskojazyčné komunity Bělorusů, Rusů a Ukrajinců. Krom toho se chci detailněji věnovat rozboru odborné literatury zacílené úžeji na tematiku výuky zahraničních studentů češtiny, které je prozatím poskrovnu.

3. část II. kapitoly se zabývá nedílnými informacemi o užitých metodologických postupech a technikách. V návaznosti na charakter výzkumu volím *kvalitativní techniky* – tedy základním metodickým aparátem je *zúčastněné pozorování* a *řízený rozhovor*. Tuto metodiku jsem si vybral s ohledem na zaměření jednotlivých studijních skupin – většinou se jedná o kvantitativně malé (v počtu kolem deseti jedinců), poměrně uzavřené a sociokulturně i jazykově heterogenní společenství lidí, se kterými jsem byl v každodenním kontaktu po relativně dlouhé období (zhruba pět měsíců).

II.1 Soudobé poznatky a teoretické přístupy k migraci

Migraci označujeme proces prostorového přemísťování osob přes hranice, spojený se změnou místa bydliště na dobu kratší či delší, případně natrvalo. Migrace je permanentně jednou ze společenských strategií k získávání zdrojů obživy a energií, vyrovnávání se s nepříznivými přírodními vlivy, řešení společenských konfliktů a dosahování inovací. Migrace jako sociální procesy jsou – odmyslíme-li útky a nucené migrace – odpovědí na více či méně komplexní ekonomické, ekologické, sociální a kulturní podmínky existence člověka. Z tohoto pohledu je současné rozmístění lidí na zeměkouli výsledkem migrací a pokud uvažíme všechna místa, která člověk osídlil, můžeme bez uzardění konstatovat, že je migrantem úspěšným.³

V současném překotně se vyvíjejícím a globalizujícím se světě představují migrační toky jeden z nejožehavějších a současně latentně doutnajících problémů lidstva. Tato problematičnost je umocněna i tím, že často jde o vícesměrný pohyb, tj. nejen z chudších do bohatších zemí, ale neobvyklá není ani opačná tendence směřování obyvatel z vyspělejších západních zemí do ekonomicky slabších rozvojových států. Za tímto obráceným směrem stojí poptávka mnohých vyspělých zemí, hlavně z důvodů nízké porodnosti a stárnutí vlastních populací, které se zapojují do soutěže o zahraniční pracovní sílu napomáhající tak lepšímu chodu ekonomiky, resp. též zacelení mezer na trhu práce daných imigračních zemí. Druhotně však takováto imigrace může, avšak pouze dílčím způsobem, vylepšit některé demografické parametry. Jinými slovy řečeno, celkový počet obyvatelstva se tedy migrací ovlivnit dá, ale v žádném případě sama nemůže vyřešit obecný problém stárnutí populací ve vyspělých společnostech.⁴

V současném „tekutém“ světě se navíc přes některá restriktivní opatření mobilita obyvatel všeobecně liberalizuje a ve svých typech a formách dále štěpí, čímž se zároveň znepréhledňuje a zesložituje. Tím máme na mysli např. zapojení dříve migrací nezasazených států a oblastí, výskytem mnoha rozličných migračních tras i zvyšujícím se rozrůzněním

³ Významný německý badatel soustřeďující svůj výzkumný zájem právě na problematiku migrací, Klaus J. Bade, nazývá moderního člověka přímo pojmenováním „Homo migrans“ – srov. BADE, K.. *J. Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí*. Praha : NLN 2005, s. 7.

⁴ Pro Českou republiku provedli výpočty B. Burcín, D. Drbohlav a T. Kučera – srov. BURCÍN, B.; DRBOHLAV, D.; KUČERA, T. *Czech Republic Population Prospects in the Mirror of Replacement Migration Concept*. Acta Universitatis Carolinae – Geographica, 2005 (vydáno v srpnu 2007), roč. 40, č. 1-2, s. 47-67. Nověji viz BURCÍN, B.; DRBOHLAV, D.; KUČERA, T. *Možnosti migračního řešení perspektivního úbytku a demografického stárnutí obyvatelstva České republiky*. Sociologický časopis, 2008, roč. 44, č. 4, s. 653-682. Dále DRBOHLAV, D.; UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií*. Geografie – Sborník České geografické společnosti, 2007, roč. 112, č. 2, s. 125.

migračních typů. Na čem se však většina odborníků shoduje, je tvrzení o tom, že v blízké budoucnosti intenzita mezinárodní migrace rozhodně nebude slábnout, spíše naopak dojde k jejímu zesílení a zmasovění. Nelze pochybovat o tom, že již dnes, ale ještě více v budoucnu se migrační a v návaznosti integrační teorie stávají jedním z nejžádanějších a současně nejpotřebnějších témat výzkumu sociálních věd, a to jak z hlediska výstupů a výsledků teoretického, tak i aplikovaného výzkumu.

Migrace obyvatelstva je velmi složitým fenoménem často ovlivněným hlavně komplexem vnějších determinujících faktorů, kterými se komplikovaně prolínají komponenty mikro-, mezo- a makrostrukturální. Od této komplexnosti migrace se odráží i poměrně široký okruh otázek, které si badatelé v oboru migrace musí klást⁵, např.:

- a) **Jaké** jsou příčiny migrace, tj. proč k migraci dochází a z jakých důvodů příslušné skupiny obyvatel migrují, příp. proč migrace trvá v čase nebo proč se objevuje reemigrace?
- b) **Kdo** jsou ti migrující a jaké charakteristiky pro ně platí, event. jak se odlišují od obecných charakteristik populace, z níž odcházejí?
- c) **Jak** lidé migrují, tedy skupinově nebo jednotlivě; stává se migrace součástí jejich životního cyklu?
- d) **Jaké** je chování migrantů v cílových zemích migrace – jedná se o migraci trvalou nebo dočasnou, jaké adaptační či integrační strategie je zde migrant nucen volit?
- e) **Co** daná migrace způsobuje u samotných migrantů v místě přistěhování i v místě, odkud migrovali?
- f) **Jaké** jsou migrační politiky a integrační strategie samotných migrantů a institucí v cílových zemích?

V návaznosti na výše položené dotazy lze dojít k obecným principům tvorby a aplikace migrace, zvláště:

- 1) ***Interdisciplinarita studia migrací***, z čehož největší podíl má ekonomie, etnologie, sociologie, kulturní a sociální antropologie, demografie, sociální geografie, historie, politologie aj.

⁵ Následující výčet základních otázek a odpovědí, ze kterých posléze vycházejí migrační teorie, čerpám z těchto publikací: DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 126-128; BARŠOVÁ, A.; BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno : Masarykova univerzita 2005, s. 267; RABUŠIC, L.; BURJANEK, A. *Imigrace a imigrační politika jako prvek řešení české demografické situace?* Brno : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí Praha - Výzkumné centrum Brno 2003, s. 8-10.

- 2) *Absence ucelené teorie migrací*⁶ – tato jediná „všezahrnující“ teorie chybí v současnosti a zřejmě hned tak nevznikne vzhledem k širší a komplexní povaze migračních procesů.
- 3) *Diferenciace* z hlediska rozdělení migračních teorií na mikroúrovňové, mezoúrovňové a makroúrovňové.
- 4) *Rozporuplnost* ve formulaci závěrů studia migrací a následné tvorby či aplikace teorií.
- 5) *Preference* ekonomicky laděných teorií (modelů) na úkor přístupů zohledňujících sjednocování rodin.
- 6) *Zastaralost* některých teorií již v době jejich vzniku.
- 7) *Nerespektování role státních hranic* – některé teoretické přístupy vzniklé na základě analýzy vnitrostátních migrací se libovolně přenášejí na úroveň migrace mezinárodní a naopak, z roviny mezinárodní migrace se zkušenost obdobně nekorektně aplikuje na úroveň vnitřní migrace.

Migrace ve smyslu stěhování, změny lokace v prostoru spoluvytvářela dějiny lidstva od jeho prvopočátků až do dnešních dnů, přestože zahraniční migrace, myšleno pohyb lidí přes hranice státu, je relativně novým jevem. Její existence souvisí se vznikem národních států v 16. a 17. století, kdy bylo budování státu spojováno s vytvářením silné centrální vlády, s definováním státního teritoria a s výběrem daní – tedy s atributy podmiňujícími nezbytnost připoutání obyvatelstva ke konkrétnímu teritoriálnímu celku, pro který byla typická určitá forma vládnutí. Nicméně instituce národnosti a státní příslušnosti jakožto základní znaky moderního národního státu se plně vyvinuly v 19. a 20. století. V průběhu 19. a na počátku 20. století se koncipoval systém pasů, víz a hraničních kontrol, aby státní hranice mohly být uzavřeny vůči cizím státním příslušníkům a zvláště pak vůči těm, kdo byli považováni za nepřítel národa a státu.

Ačkoliv tedy stále platí, že většina lidí na tomto světě prožije celý svůj život v místě, kde se narodila, je evidentní, že díky permanentně se zvyšujícímu celkovému počtu obyvatel Země, se budou počty lidí hledajících obživu a místo k životu mimo hranice své domovské země zvyšovat. Trend je tedy zřejmý: zatímco v roce 1965 bylo na světě registrováno asi 75 miliónů migrantů, do roku 2000 se jejich počet více než zdvojnásobil na 168 miliónů a v roce

⁶ S čímž souvisí i fakt, že většina tzv. migračních teorií nejsou teorie v pravém slova smyslu, neboť nesplňují některá základní kritéria na klasické teorie kladená – např. obecná platnost, verifikace či falzifikace, současně funkce explanační i predikační. Často se jedná spíše o koncepty, přístupy, modely nebo prostou kumulaci opakujících se pravidelností.

2005 to bylo již 191 milionů.⁷ Toto číslo představuje pouhá 3 % světové populace a už nějakou dobu se nemění (v roce 1965 to bylo 2,3 %). Jinými slovy, mezinárodní migrace roste jen o zlomky procent rychleji než celková světová populace.

Z velmi obecného pohledu lze migraci chápat jako pohotovou reakci (adaptaci) na vzniklý nedostatek v místních zdrojích způsobený populačním přírůstkem.⁸ Tato reakce ovšem není náhodná. Lidé se nestěhují jen tam, kam je nohy či dopravní prostředky zanesou, ale ve svém stěhování se řídí určitými pravidly. Jinak řečeno, migrace je, jako každé jiné lidské chování, vysoce strukturováno, má své vzorce. O jejich postižení, sumarizaci a kauzální propojení se snažily a snaží již výše naznačené teorie migrace, či spíše koncepty, modely a přístupy k migraci.

Jak již bylo konstatováno shora v textu, migrace je vlastně historií světa a lidé se v podstatě rodí jako migranti. S určitou nadsázkou lze říci, že migrace je stará jako lidstvo samo, avšak z hlediska vědeckého zkoumání a vývoje migračních teorií můžeme uvažovat o třech hlavních vývojových obdobích:

- 1) 2. polovina 19. století – 1. polovina 20. století
- 2) 2. polovina 20. století (s přesahem na počátek 21. století)
- 3) v současnosti používané koncepty migrace

1. období (2. polovina 19. století – 1. polovina 20. století)

Za zakladatele propracovaněji sofistikovaného a systematického přístupu k problematice migrací bývá považován **E. G. Ravenstein**, který se v letech 1876 až 1889 pokusil naformulovat zákonitosti migrace.⁹ Přestože nešlo o vytvoření teorie ve smyslu jím samotným uváděných pojmů „zákonů“ či „zákonitostí“ migrace, nýbrž o kumulaci zjištěných pravidelností stěhování do Londýna v poslední třetině 19. století, tak Ravenstein ve svých článcích inovátorsky reaguje na celou řadu rozdílných typů migrací.

⁷ Čísla byla převzata z publikací: RABUŠIC; BURJANEK, op. cit., s. 8. a *Atlas lidské migrace*. Sestavil Russell King. Praha : Mladá fronta 2008, s. 10-12.

⁸ RABUŠIC; BURJANEK, op. cit., s. 9.

⁹ Základní informace o E. G. Ravensteinovi a jeho díle čerpám z: UHEREK, Z. A KOL. *Migrace do České republiky, sociální integrace a lokální společnosti v zemích původu (prostor bývalého SSSR a slovenští Romové). Výzkumná zpráva*. Praha : Etnologický ústav AV ČR 2004, s. 46; UHEREK, Z. *Migrace a formy soužití v cílových prostorech*. In Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Eds. Tomáš Hirt a Marek Jakoubek. Plzeň : Vydavatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 260; DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 128.

Ravenstein ve svých zákonech tvrdí, že nejvíce lidí migruje na krátké vzdálenosti a postupně. Jestliže lidé migrují na dlouhé vzdálenosti, tak většinou do velkých průmyslových center. Dále uvádí, že migruje více zemědělců než obyvatelstvo z měst, většina migrantů jsou ženy, ale na dlouhé vzdálenosti migrují více muži. Rovněž tak konstatuje, že s rozvojem průmyslu a obchodu migrace roste, směřuje ze zemědělských do průmyslových oblastí a jejími hlavními příčinami jsou ekonomické aspekty. Na svou dobu byly Ravensteinovy vývody opravdu průkopnické a převratné, o čemž nás může přesvědčit i současná platnost některých jeho zjištění. Na druhou stranu je třeba vzít v úvahu faktor času, tj. že od formulace jeho zákonů uplynulo více než 120 let, proto by se platnost valné části Ravensteinových zákonů musela v současnosti znovu ověřit.

Na přelomu 19. a 20. století v oblasti migračních teorií dochází k výrazné proměně tím, že věda přestává migraci chápat jen jako mechanické přemísťování z místa na místo, ale jako proces vyvazování se ze sociálních vazeb ve zdrojovém prostoru a navazování nových sociálních vazeb v zemi cílové.¹⁰ Konkrétně se to projevovalo ve formě dopisování a peněžních převodů, čímž migranti udržovali vazby se svými původními domovy. V souvislosti s tím příslušníci chicagské sociologické školy zmiňují tzv. *disorganizaci a reorganizaci* sociálních vztahů. Na rozsáhlém empirickém materiálu upozornili na možné souvislosti této disorganizace a reorganizace sociálních vztahů zejména **W. I. Thomas** a **F. Znaniecki** ve své monumentální monografii „The Polish Peasant in Europe and America: Monograph of an Imigrant Group“, která vyšla poprvé v letech 1918 až 1920. Thomas se Znanieckým v této knize ukázali, že migrace mění životní strategie a cíle lidí a zvláště v tehdejší americkém prostoru může vést k výrazné individualizaci osobnosti.

Tématu migrace a problematiky adaptace na nové životní podmínky se věnovala řada dalších autorů chicagské školy – např. **E. W. Burgess** dával problematiku migrace a integrace migrantů do kontextu s otázkami tzv. *zónování ve městě*.¹¹ Tento koncept je založen na tom, že imigranty primárně přitahují určité části města, zvláště chudší čtvrti v blízkosti průmyslových podniků. Burgess tyto oblasti označoval jako tranzitní zónu. S postupující integrací do prostředí cílové země předpokládal i změny prostorové lokace imigrantů ve

¹⁰ O této proměně zobrazující migranta jako aktivního jedince, který udržuje vztahy se svým původním domovem více DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 128; SZALÓ, C. *Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno : CDK 2007, s. 109-114.

¹¹ O Burgessových výzkumech čerpám z : DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 128.

městě. Tento proces zachytil v knize „The Growth of the City. An Introduction to the Research Project“, poprvé publikované v roce 1925.

Ve stejném roce (1925) vyšel programový text chicagské školy nazvaný krátce a jednoduše „The City“, který vznikl pod vedením nejvýznamnější osobnosti tohoto badatelského směru, **Roberta Ezry Parka**.¹² Park přišel se zajímavou *teorií marginality*, která ve svých vývodech navazuje na ideje Thomase a zpodobňuje člověka mezi dvěma kulturami nesvázaného se sociokulturními konvencemi či tradicemi. Marginalizovaní lidé dle Parka jsou nejen vykořenění a nezakotvení, ale jsou taky invenční, kreativní a přinášejí mnohdy sociální změnu a kulturní pokrok.

Na výzkumy chicagské školy v oblasti migrací navázaly některé význačné osobnosti různých antropologických škol. Tak např. v roce 1936 se pokusil **R. Redfield** společně s **R. Lintonem** a **M. J. Herskovitsem** definovat pojem „akulturace“.¹³ Ve svém memorandu o akulturaci tito badatelé postihují změny, ke kterým dochází při koexistenci skupin odlišné kultury. V polovině 20. století problematiku sociálního konfliktu a skupin přicházejících do kontaktu rozpracoval na afrických příkladech odborník na antropologii práva, **M. Gluckman**.

2. období (2. polovina 20. století s přesahem na počátek 21. století)

V roce 1958 poprvé zveřejnil svou obecnou typologii migrace demograf **William Petersen**, který se ve svých výzkumech soustředil na proměny migrace v čase.¹⁴ Nicméně hned v úvodu své práce upozorňuje, že typologii migrace nelze sestavit a aplikovat, aniž bychom předtím vytvořili typologii společností, kterým by byla zmiňovaná typologie určena. V souvislosti s tím předikuje zejména zřetelný rozdíl v chování nomádských a usedlých společností, přičemž nomádi nepotřebují k migraci žádné závažné vnější podněty. Žijí neustále na cestách a migrace tak tvoří nedílnou součást jejich životního stylu. Jinak tomu ale je u usedlých komunit, u kterých hromadnou kolektivní migraci chápeme jako mezní řešení nepříznivé životní situace.

¹² O Parkovi a jeho výzkumech viz DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 129.

¹³ Op. cit., s. 129.

¹⁴ O Petersenovi a jeho typologii čerpám: UHEREK, Z. *Migrace a formy soužití v cílových prostorech*, op. cit., s. 258-259; DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 129-130.

Kromě proměn migrace v čase si Petersen ve své typologii všiml i technologické vyspělosti migrujících skupin. Z tohoto hlediska rozlišuje několik základních typů migrace: *primitivní*, *vynucenou*, *násilnou*, *dobrovolnou* a *masovou*. Přestože toto členění může jen stěží pokrýt v celé šíři rozmanité spektrum migrace, jak ji v praxi zaznamenáváme, tak Petersen přišel s některými zajímavými a pozoruhodnými tvrzeními. Tak např. Petersen ukazuje, že primitivní migrace a nomádismus k sobě mohou mít velmi blízko, neboť příslušníci jednoduchých společností migrují z ekologických důvodů (zejména kvůli vyčerpání zdrojů obživy). Jestliže cílem putování bylo zachovat původní životní podmínky, tj. najít náhradní (nové) zdroje obživy, proto této formě migrace Petersen říká *konzervativní*. Další výše naznačené základní migrační typy se však navzájem překrývají a prolínají. Petersen ze svých výzkumů vyvozuje, že se migrace objevuje zejména z ekologických, ekonomických a sociálně politických důvodů, ačkoliv připouští i důvody jiné (např. důsledně rozlišuje mezi migrací nucenou a násilnou).

Jak bylo již konstatováno, Petersenova typologie nemůže zdaleka pokrýt rozmanitost migračních procesů, jak je rozlišujeme v praxi. Z tohoto důvodu byla Petersenova typologie mnohokrát doplňována či dokonce přepracována. Jeden ze zásadních pokusů publikoval **Andreas Demuth**, který ve své modifikaci Petersena vycházel z dichotomie dobrovolné a nucené migrace.¹⁵ Dobrovolnou migraci dále členil na migraci: *pracovní*, *řetězovou* (za účelem sloučení rodiny), *neimigrační* (dočasná migrace z důvodu studia či výzkumu), *inovační* (ke zlepšení životních podmínek, hmotného zajištění jednotlivců a rodin).

Násilnou migraci rozdělil do dvou základních kategorií: na migraci zapříčiněnou *mezilidskými vztahy* a migraci způsobenou *živelnými katastrofami*, mezi které počítá sucha či naopak záplavy, sopečnou činnost, zemětřesení a s tím související hladomory a hmotné strádání. Násilná migrace zaviněná mezilidskými vztahy je vnitřně strukturována na migraci způsobenou *porušováním lidských práv* a migraci jako *důsledek občanské války*. V migraci z důvodů porušování lidských práv se podle Ženevské konvence z roku 1951 předpokládá přímá perzekuce v rámci příslušnosti k určité skupině nebo z důvodů politických, rasových, náboženských či národnostních. Migrace z důvodu občanské války Demuth dělí na migrace způsobené etnickými nebo náboženskými válkami a migrace zapříčiněné boji o politickou moc.

¹⁵ O Demuthově klasifikaci více – viz DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 130; UHEREK A KOL., op. cit., s. 48-49; UHEREK, op. cit., s. 262-263.

Důležité a inspirativní podněty pro migrační teorie přinesla 50. a 60. léta 20. století, kdy se objevuje *teorie push a pull*. Její základy položil **D. J. Bogue**, který stejně jako výše zmiňovaný W. Petersen, předpokládá vzájemné působení faktorů – jednak příslušného jedince ze zdrojové oblasti *vypuzujícího* (tzv. „*push*“ *faktory*), a pak v protikladu k tomu jedince *přitahujícího* do cílového prostoru migrace (tzv. „*pull*“ *faktory*).¹⁶ Bogue dále tvrdí, že tyto síly nejsou zcela komplementární a že mají na populaci odlišný účinek. Konkrétně to znamená, že migrace mající velmi silné „*push*“ stimuly vystupují vůči komunitám v místě původu méně selektivně než migrace, kde převládají stimuly „*pull*“. Tedy tam, kde jsou podmínky silného vypuzování, avšak nikoliv přitahování (např. při živelných katastrofách typu hladomorů, katastrofálního sucha či záplav, vyčerpání zdrojů), je selekce minimální. Jinak řečeno, selekce mezi emigranty se mění v závislosti na velikosti přitažlivých sil ze směrů jiných komunit a sil vypuzujících z komunity samé.

„Push-pull“ teorie byla později rozpracována celou řadou autorů. Na přelomu 60. a 70. let 20. století se o podrobnější rozpracování pokusil **Clifford Jansen** a **Everett S. Lee**¹⁷, kteří operují s pojmy jako „výchozí“ a „cílový prostor“ nebo „přitažlivý“ a „odpuzující faktor“ (v souvislosti s tím v češtině mluvíme o „teorii vypuzování a přitahování“). Na základě rozborů provedených Jansenem a Lee lze mj. vyvodit, že:

- 1) migrační pohyb nastává tehdy, když faktory vytlačující migranta z původního prostoru a přitahujícího do prostoru cílového, dosáhnou určité intenzity;
- 2) intenzita faktorů vypuzování a přitahování, která je potřeba k tomu, aby jednotlivec migroval, se mění s okolnostmi a závisí na celé řadě subjektivních příčin (např. migrace je závislá na fázích životního cyklu – některé fáze jsou pro migraci příznivější než jiné);
- 3) migrační aktivity působí selektivně (migruje pouze určitá část populace);
- 4) velikost migračního proudu a protiproudu je závislá na podmínkách v původní a cílové zemi a na velikosti překážek, které migranta čekají, pokud začne migrační pohyb uskutečňovat.

¹⁶ Více o push-pull teorii a jejím tvůrci: DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 130; UHEREK A KOL., op. cit., s. 47; UHEREK, op. cit., s. 261; BARŠOVÁ; BARŠA, op. cit., s. 267-268.

¹⁷ Více viz DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 130; UHEREK, op. cit., s. 261-262; RABUŠIC; BURJANEK, op. cit., s. 9-10.

V 60. letech 20. století se v kategorii migračních teorií objevuje vlivná kniha **Miltona M. Gordona** „Assimilation in American Life“, ve které autor přehodnocuje dosavadní koncepty amerického kulturního pluralismu a konceptu „melting potu“ a svojí analýzou teorií americké asimilace předznamenává mnohé další studie, které na téma analýz, konceptualizace a hledání optimálního modelu integrace imigrantů budou v celém vyspělém imigračním světě následovat.¹⁸

Na počátku 70. let 20. století do bádání o migračních teoriích vstoupil americký geograf **W. Zelinski**. Ve svém známém modelu „*mobility transition*“ se pokusil vysvětlit změny forem a intenzit prostorové mobility hypotézami vycházejícími z konceptu demografického přechodu, resp. obecně též modernizace.¹⁹

Zájem o studium migrace v Evropě vzrostl zejména v 70. a 80. letech 20. století, kdy v souvislosti s krizovými projevy v průmyslové sféře dochází ke zvýšeným snahám regulovat pracovní migraci do západoevropských průmyslových zemí. Na počátku 90. let 20. století se pokusili analyzovat charakter současné migrace **Stephen Castles** a **Mark J. Miller**. Ve svém dosti důkladném rozboru naznačili několik základních tendencí migračních toků v příštích dvaceti letech:

1. migrace se stává globálním jevem, tedy týká se stále více zemí;
2. migrace nabývá na intenzitě a hlavní migrační směry se rozšiřují;
3. migrace se stává diverzifikovanější a složitější, tj. cílové země nezasahuje zpravidla jeden typ migrace, ale různé imigrační typy současně;
4. migrace se stále více feminizuje a ženy hrají důležitou roli ve všech typech migrace, tedy i těch, které v minulosti nebyly jejich doménou.²⁰

Snad vůbec nejsystematičtěji doposud přistoupil k migračním teoriím sociolog **Douglas Massey** se svým multidisciplinárním týmem, který se pokusil ve svých pracích shrnout dosavadní vědění a teoretická bádání o migraci.²¹ Massey se svými kolegy dílí nedostatky jednotlivých teorií/konceptů, způsobené např. nerespektováním dvou velmi odlišných úhlů pohledu (makropřístup x mikropřístup), vynahrazuje hlubokým i širokým testováním

¹⁸ Více viz DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 131.

¹⁹ Srov. viz DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 131.

²⁰ Srov. viz CASTLES, S.; MILLER, M. J. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. New York : Guilford Press 1993, s. 8-9.

²¹ Např. MASSEY, D. ET AL. *Theories of International Migration: A Review and Appraisal*. Population and Development Review, 1997, Vol. 19, No. 3, s. 431-463.

zvolených perspektiv, navíc v komparativním pohledu. Výsledkem je formulování poměrně masivních, avšak konzistentních závěrů, jejichž základem je tzv. *syntetická teorie mezinárodní migrace*.²² Tento ambiciózní, přitom však realisticky nahlížený koncept v sobě zahrnuje čtyři základní aspekty lidského stěhování:

- a) strukturální síly, které podporují vystěhování z určité oblasti;
- b) strukturální síly, které přitahují migranty do nových oblastí;
- c) motivace, cíle a aspirace osob, které reagují na tyto strukturální faktory, a stanou se migranty;
- d) sociální a ekonomické struktury, které vznikají, aby spojily oblasti vystěhování a přistěhování.²³

Tyto čtyři základní principy odpovídají **čtyřem hlavním teoriím v současnosti používaným** a prosazovaným.

3. období - v současnosti používané hlavní teorie/ koncepty migrace

Aktuálně používané hlavní teorie jsou charakteristické svou variabilitou či proměnlivostí v tom smyslu, že v diskusních polemikách odborníků směřují k vytváření alternativních verzí, které následně nahrazují původně platné teorie. V souvislosti s tím bude možná vhodnější a přesnější mluvit spíše o konceptech, přístupech a perspektivách než o klasicky pojatých teoriích. Kromě toho každá z níže uvedených „teorií“ zachycuje pouze dílčí aspekt migrace, přestože některé neskrývají ambice podat vyčerpávající výklad dané problematiky. Dalším významným a neopominutelným záměrem k jisté klasifikaci migračních teorií/konceptů je akcentace jejich vzájemné komplementární povahy, tj. jedna teorie často zaplňuje mezeru v/ po jiné.

K první skupině (dle Masseyho a jeho kolegů) náleží tzv. **neoklasická ekonomická teorie**.²⁴

Na základě tohoto přístupu pojmáme migraci jako důsledek geografické nerovnováhy mezi poptávkou a nabídkou práce. Země s nízkou ekonomickou výkonností a velkým množstvím levné pracovní síly mají po ní méně poptávky než země s vysokou ekonomickou výkonností a nákladnou pracovní silou. Tento nepoměr v příjmech vede lidi k tomu, aby emigrovali ze

²² DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 136.

²³ Viz RABUŠIC; BURJANEK, op. cit., s. 10.

²⁴ Viz RABUŠIC; BURJANEK, op. cit., s. 10-11; BARŠOVÁ; BARŠA, op. cit., s. 267-268; DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 131; UHEREK, op. cit., s. 263.

země s nízkými příjmy do země s vysokými příjmy. Dlouhodobě by taková migrace měla docílit rovnováhy mezi dodávkou práce a výší mezd, avšak takového rovnovážného stavu nelze nikdy dosáhnout, neboť odchod lidí z ekonomicky méně výkonné země snižuje počty pracovních sil do té míry, že to vede postupně ke zvyšování výdělků. Na druhé straně navyšuje příliv lidí do ekonomicky vyspělé země počty pracovních sil, což tam zároveň vede ke snižování výdělků.

Tento model vychází z předpokladu o racionálně uvažujícím jedinci, který migruje proto, aby maximalizoval svůj zisk, tj. odměnu za odvedenou práci. Srovnává očekávaný příjem ve výchozím místě pobytu s očekávaným příjmem v novém působišti s vyššími mzdami, když navíc odečte náklady svého přemístění. Nastíněná perspektiva vychází z předpokladu tržní redistribuce výrobních faktorů, která je podmíněna rozdílnými cenami. Migrace je tak důsledkem nerovného územního rozdělení práce a kapitálu. V některých zemích je práce vzhledem ke kapitálu nedostatková a úroveň mezd je díky tomu vysoká. V jiných zemích je tomu naopak – práce je mnoho a kapitálu málo. Tato nerovnováha způsobuje, že pracovníci ze zemí s nadbytkem práce a nízkými mzdami se přesunují do zemí s nedostatkem práce a vysokými mzdami. Tímto přesunem přispívají k přerozdělování výrobních faktorů a vyrovnání úrovně mezd mezi jednotlivými zeměmi. V okamžiku, kdy dojde k vyrovnání nerovnovážného stavu, migrace ustane.

Výchozí premisa naznačeného konceptu o tom, že lidé migrují z chudých do bohatých zemí na základě racionálního propočtu nákladů a výnosů, se při bližším zkoumání začne jevit přinejmenším jako sporná a diskutabilní. Totiž z mnoha chudých zemí lidé nemigrují do bohatých zemí. Emigrace je naopak důležitým fenoménem v zemích, které nejsou nejchudší a procházejí fází intenzivního ekonomického rozvoje. Dalším příkladem určitých pochybností nad validitou konstatování o platnosti neoklasické teorie je relativně malá migrace v rámci jednotného trhu Evropské unie, a to navzdory důležitým rozdílům ve mzdách. Teorie předpokládá migrační pohyb všude tam, kde rozdíl ve mzdě převyšuje náklady přesunu. Dosavadní zkušenosti však ukazují, že se tak neděje a že tento pohyb nezávisí jen na relativních příjmech a blahobytu, ale také na absolutních příjmech. Jakmile blahobyt dosáhne jisté úrovně, tendence k migraci ustává, i když relativně vzato by z ní pracovník mohl vytěžit vyšší životní standard, než jaký má ve výchozím místě. K adekvátnímu vysvětlení těchto problematických aspektů by bylo třeba hledat odlišné proměnné, než jakou je prostá

racionální volba jednotlivce srovnávajícího relativní náklady a výnosy mezi setrváním na místě a přesunem za práci na místo nové.

Jestliže základní jednotkou analýzy neoklasického přístupu je vždy jedinec, tak v pojetí **nové ekonomie migrace (nové ekonomie pracovního trhu, teorie migrace z hlediska nové ekonomiky domácnosti)** je zohledňována funkce rodinných vazeb založených na skupinových, tj. rodinných rozhodnutích.²⁵ Tato teorie chápe migraci jako výsledek ekonomických aktivit širších komunitních celků snažících se minimalizovat rizika a diverzifikovat zdroje příjmu. Migrace je tedy dána do souvislosti s relativní, nikoliv absolutní chudobou. Tento přístup rozvinul zejména **Oded Stark**, který studoval migrace z venkova do měst v rozvojových zemích, nejvíce v Mexiku. Stark zjistil, že hlavním popudem pro migraci není rozdíl ve mzdě, nýbrž nejistota, relativní chudoba a snaha vyhnout se riziku prostřednictvím diverzifikace zdrojů příjmu.

V zemích, kde domácnosti nemají možnost redukovat svá rizika za pomoci institucionálních mechanismů – např. pojištěním majetku, pojištěním příjmu v případě nemoci a stáří, bankovní půjčkou, je rozumnou strategií diverzifikovat „rodinné portfolio“ příjmů tím, že domácnosti vyšlou vhodné členy na různé pracovní trhy, aby na nich pracovali a domů posílali část svých výdělků. Tyto finanční zásluky nejsou jen dodatečným příjmem, ale především novým zdrojem kapitálu, který dovoluje modernizaci domácnosti bez navyšování rizika.

Kromě posunu z jednání jednotlivce na jednání rodiny je ve srovnání s neoklasickou ekonomii dalším znakem nové ekonomické migrace pohyb směrem od maximalizace výnosu z hlediska absolutní míry chudoby k maximalizaci výnosu z hlediska relativní chudoby. To v praxi znamená, že člověk je motivován k migraci v té chvíli, když vidí výhody ostatních, které on nemá, ale mohl by je mít, kdyby migroval. Hlavním motivačním faktorem je zde dosažitelný zisk viděný s ohledem na zisky ostatních, kteří se ocitnou v podobné situaci. Klíčové je srovnání a příklady úspěchu, což vysvětluje, proč míra migrace z venkova do měst není nejvyšší v nejhudších oblastech, ale naopak tam, kde dochází k nerovnému rozdělení příjmu mezi jednotlivé obyvatele.

²⁵ Viz RABUŠIC; BURJANEK, op. cit., s. 11; BARŠOVÁ; BARŠA, op. cit., s. 269-270; DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 134; UHEREK A KOL., op. cit., s. 50.

I nová ekonomie migrace má svá slabá místa. Především nevysvětluje migraci celých rodin, a pak se zaměřuje výlučně na nabídkovou stranu migrace, tj. její příčiny ve vysílajících zemích. Nebere však v úvahu poptávku po ní v přijímajících zemích.

Další ekonomicky pojatou teorií je **teorie segmentovaného pracovního trhu (teorie dvojího trhu)**, kterou vytvořil **Michael J. Piore**.²⁶ Tato teorie obrací pozornost od nabídkové strany migrace k její straně poptávkové, tj. vychází ze základní premisy o tom, že ve vyspělých zemích imigrace vyrůstá z neustálé poptávky po migrační pracovní síle a že existují dva typy pracovních činností. První typ je určen pro domácí pracovníky – tedy pro kvalifikované, kteří jsou dobře placeni, mají relativní stabilitu svých pozic a perspektivu růstu kariéry. Druhý typ je nebezpečný, fyzicky namáhavý, špatně placený a nekvalifikovaný, proto ho místní obyvatelé nechtějí vykonávat, čímž se otevírá prostor pro najímání potřebných pracovníků z řad zahraničních imigrantů.

Současně tento migrační koncept dvojího trhu posunuje těžiště pojetí migrace z mikroúrovně na makroúroveň – z racionálních voleb jedinců či rodin (domácností) ke strukturálním podmínkám přijímajících společností. Tyto podmínky se odrážejí v širším spektru důvodů pro poptávku po laciných a flexibilních pracovnících z řad imigrantů, daných jejich ekonomickou i sociokulturní povahou.

Ke druhému typu důvodů patří sociální status (kvalita, vnímání a prestiž) určitých zaměstnání, jenž se odráží ve mzdě. Mzda tak přestává být prostou funkcí nabídky a poptávky, ale stává se také závislá na sociální prestiži daného pracovního místa. Z pracovních trhů společnosti se vyděluje zvláštní segment pracovních míst s nízkým sociálním statutem a bez příležitosti k vzestupné sociální mobilitě. V souvislosti s tím mluvíme o tzv. *dead-end-jobs*.²⁷

Jelikož o tato pracovní místa domácí populace nejeví zájem²⁸, přetrvává v nich poptávka po dodatečné nabídce i tehdy, když je v hlavním segmentu vysoká míra nezaměstnanosti. Prázdný prostor je tak vyplňován zájemci o práci z řad přistěhovalců. Neděje se tomu jen

²⁶ Více o této teorii viz RABUŠIC; BURJANEK, op. cit., s. 11-12; BARŠOVÁ; BARŠA, op. cit., s. 270-272; DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 131-132; UHEREK A KOL., op. cit., s. 49.

²⁷ Viz BARŠOVÁ; BARŠA, op. cit., s. 270.

²⁸ V souvislosti s tím mluvíme o **3D práci** – anglická zkratka pro označení prací, které nejsou pro domácí populaci příliš atraktivní a přitažlivé („Dirty, Dangerous, Demeaning“ – „špinavé, nebezpečné, ponižující“, event. „Dirty, Dangerous, Demanded“ – „špinavé, nebezpečné, žádané“). Právě tyto druhy práce nejčastěji vykonávají migranti. Viz RÁKOCZYOVÁ, M.; TRBOLA, R. (eds.). *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha : SLON 2009, s. 290.

kvůli rozdílu ve mzdách mezi zemí původu a hostitelskou zemí, což by předpokládala neoklasická teorie, ale také proto, že cizinci zůstávají na přechodnou dobu. Díky tomuto faktoru si udržují těžiště svého sociálního uznání a identity stále ve svých původních zemích a opomíjejí nízký status vlastní práce včetně mizivé šance na vzestupnou sociální mobilitu v hostitelské zemi. Svou sebeúctu totiž neodvozují ze sociálního postavení v této zemi, ale v zemi původu, v níž se jejich status díky zahraničním příjmům naopak zvyšuje.

V protikladu k neoklasickým předpokladům tedy není tato migrace vysvětlitelná z rozdílů ve mzdách mezi vysílajícími a přijímajícími zeměmi, ale z hierarchické segmentace trhu práce. Znehodnocení jistého segmentu pracovního trhu a jeho prisouzení cizincům, etnickým či rasovým menšinám rozděluje pracovní třídu na „naše“ a „jejich“, spoluobčany a cizince, bělochy a barevné... Tak stanovuje mezní hodnoty ekonomickým mechanismům a zabezpečuje „našincům“, že nikdy neklesnou na úplné dno sociální struktury společnosti. Ta totiž z tohoto pohledu není definována ekonomicky, nýbrž statusově, tj. není dána neúspěchem na trhu práce, ale narozením v cizině, odlišným pasem či tmavší barvou kůže.

Statusová nerovnost ovšem může být výhodná i pro zahraniční pracovníky, neboť jim rezervuje pracovní místa s větším výdělkem, než jakého by mohli dosáhnout na jejich domácím trhu. Tato oboustranně výhodná situace však končí ve chvíli, kdy se přistěhovalci usadí natrvalo v hostitelské zemi a začnou vznášet nároky na rovné příležitosti. V případě trvalého usazení a příjezdu rodinných příslušníků mizí difference sociální identity a statusu od pracovního místa a hrozí konflikt mezi novousedlíky a starousedlíky. V takovém konfliktu jde logicky jak o boj za uznání rovného statusu příslušníků etnické (rasové) menšiny, tak o pracovní příležitosti a mzdy. Konflikt je tedy ve stejné míře etnický i sociální.²⁹

Tento koncept vysvětluje v přijímající společnosti funkčnost systému, ve kterém na jedné straně existuje silná poptávka po zahraniční pracovní síle a zároveň na straně druhé přetrvává nezaměstnanost. Vysvětluje také, proč zahraniční dělníci za určitých podmínek nemusejí nutně soutěžit s domácími a negativně ovlivňovat jejich pracovní příležitosti a mzdy. Dlouhodobý převis nabídky nad poptávkou však odporuje, jak bylo naznačeno výše, předpokladům neoklasické ekonomie, dle níž trh zajišťuje dosahování rovnováhy. Odporuje také samotné teorii segmentovaného pracovního trhu, která stále akceptuje tržní

²⁹ Viz BARŠOVÁ; BARŠA, op. cit., s. 271.

mechanismus, byť jeho fungování zužuje na přistěhovaleckou část pracovního trhu. Dlouhodobý převis nabídky přistěhovalecké práce nad poptávkou po ní naopak koresponduje s předpoklady neomarxistické teorie světového systému (světosystému).

Teorie světového systému (světosystému), vycházející z **Wallersteinova konceptu vztahů centrum-periferie**, migraci považuje za součást procesů kapitalistické akumulace, která těží z nerovnosti mezi rozvinutým centrem a zaostalou periferií.³⁰ Pronikání kapitálu do periferií rozvrací jejich agrární ekonomiky a tvoří vykořeněné a k pohybu připravené námezdní pracovní síly. Zároveň nastoluje ekonomické, kulturní a politické vazby k vyspělým zemím centra. Tyto dvě skutečnosti – vykořenění a propojení – vysvětlují to, že příliv kapitálu je následován přílivem pracovních migrantů z periferie do centra.

Vztah jádro (centrum)-periferie vyvolává obousměrný migrační tok, kdy periferie přitahuje nejrůznější druhy expertů a centrum zase nekvalifikovanou pracovní sílu, ale taky kvalifikované pracovníky do dynamicky se rozvíjejících profesí moderní ekonomiky. Manažeři a dobře placení kvalifikovaní pracovníci pak dále v globálních centrech zvyšují poptávku po migrantech poskytujících málo kvalifikované služby. Teorie světového systému tak částečně relativizuje poznatky předcházejícího konceptu segmentovaného (dvojího) pracovního trhu, avšak z hlediska kvality, nikoliv kvantity migrací.

Globalizace poslední čtvrtiny 20. století podtrhla základní předpoklad tohoto přístupu – totiž že pracovní migrace je jen jedním subsystémem systému světového trhu. Migrace je v tomto období posilována a zintenzivňována zvýšením mobility kapitálu a zboží, zrychlením dopravy a přenosu informací, rozvojem elektronických médií a prostředků komunikace, schopných takřka okamžitě propojit i ta nejbližší místa planety. Tím, že vtahuje do světového trhu a mezinárodní dělby práce zbývající zemědělské oblasti Země, dovádí jen do důsledků procesy, které doprovázely kapitalismus od jeho počátků. Venkovské domácnosti jsou zbavovány tradiční soběstačnosti a jejich příslušníci vrhání na trh s námezdní prací, a tím i do migrace – lidé odcházejí za výdělkem do měst, jiných regionů, jiných zemí.

³⁰ Více o této teorii viz RABUŠIC; BURJANEK, op. cit., s. 12; BARŠOVÁ; BARŠA, op. cit., s. 272-274; DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 133.

Určitým doplněním teorie světového systému je *teorie globálního města*, vypracovaná **Saskii Sassenovou**.³¹ Sassenová přišla s názorem, že v oblastech jádra (centra) či regionálních jader (center) se stávají hlavními ekonomickými uzly provázanosti tzv. „globální města“ (např. Londýn, Paříž, Tokio, Hongkong, Soul aj.) s velkou koncentrací vysoce kvalifikovaných pracovníků kosmopolitní elity na straně jedné a nekvalifikovaných imigrantů obhospodařujících dolní segmenty pracovního trhu, zejména služby včetně domácích služeb pro místní i globální elitu, na straně druhé.

Další takovou subkategorií teorie světového systému, avšak na ní nezávisle vypracovanou, je **koncept migračních systémů**.³² Migrační systémy se skládají z relativně stálého spojení skupin vysílajících a přijímajících zemí, z čehož můžeme vyvodit multidimenzionální propojení dvou či více geografických celků, které umožňuje migrační pohyb. Toto propojení předpokládá historické, kulturní, politické (koloniální) a ekonomické (technologické) vazby území, kde dochází k migracím. Dále je možno uvažovat o dynamice proudu a protiproudu nejen osob, ale i dalších aspektů a zároveň je třeba vzít v úvahu, že prostory spjaté migračními systémy nemusí být vždy blízko sebe. Někdy se dokonce může jednat o kontakt na značnou vzdálenost.

Určitou komplikací pro aplikaci konceptu migračních systémů je jistá vágnost a neukotvenost kauzálních vazeb, které migraci způsobují, a proto je badatel nucen uchýlit se k použití jiné funkční migrační teorie, která s takovou kauzalitou počítá. Na straně druhé koncept migračních systémů umožňuje pracovat s multipolárností celé soustavy, což znamená zapojení více zdrojových (vysílajících) a cílových (přijímajících) zemí. Rovněž lze akceptovat to, že jednotlivé zdrojové a cílové země mohou být zařazeny do několika migračních systémů, tj. že mohou být bez větších metodologických problémů považovány současně za zdrojové i cílové země migrace.³³ S ohledem na předchozí konstatování je třeba dodat, že se koncept migračních systémů dosud plně nevyhranil či nevymezil vůči jiným migračním teoriím, a tedy pod tímto názvem mohou být skryty další, velmi odlišné modely.³⁴

³¹ Viz BARŠOVÁ; BARŠA, op. cit., s. 273.

³² Více viz BARŠOVÁ; BARŠA, op. cit., s. 274; DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 133; UHEREK, Z. *Migrace, postmigrační procesy a jejich teoretické tematizace*. In Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice. Eds. Zdeněk Uherek, Zuzana Korecká, Tereza Pojarová. Praha : Etnologický ústav AV ČR, 2008, s. 75-76.

³³ UHEREK, Z. *Migrace, postmigrační procesy a jejich teoretické tematizace*, op. cit., s. 76.

³⁴ DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 133.

Zatímco dosud představené teorie a sdružené do čtyř hlavních kategorií vysvětlují *příčiny* či *původ migrace*, tak existují další tři skupiny teorií, které se snaží vysvětlit *trvání a pokračování migrace* poté, kdy začala. Způsoby, jakými se migrace udržuje a reprodukuje, zachycuje **teorie migračních sítí (teorie sociálních sítí, teorie sociálního kapitálu)**.³⁵ Koncept „sítě“ je založen na vazbách, které mohou být chápány i jako určitá forma sociálního kapitálu. Ten mohou migrující lidé využít, pokud chtějí získat relevantní informace stejně jako materiální nebo psychickou podporu. Tím je také usnadňován migrační proces a adaptace migranta na životní podmínky v cílové společnosti.

Migrační sítě tedy poskytují prvotní informace o situaci v přijímající zemi lidem z vysílající země, což jim umožňuje snáze a lépe překonávat překážky v migraci i vytvářet žádoucí podmínky k životu v cílových prostorech, ať už v souvislosti s bydlením, ekonomickými aktivitami, péčí o děti nebo s pomocí sociálně slabým. Migrační sítě pomáhají překonávat pocit marginality a exkluze, ale současně mohou samy produkovat marginální a sociálně znevýhodněné skupiny. Ovlivňují nejen destinaci migrujících, ale taky jejich množství. V neposlední řadě mají vliv i na sociální skladbu migrantů.

Díky pomoci, kterou poskytují již usazení krajané těm, co by chtěli migrovat ze zdrojové země, se cena a celková rizika migrace snižují a pravděpodobnost uskutečnění dalších migračních pohybů (směrem ze zdroje do dané cílové země) narůstá. Migrační sítě tak přispívají k zachování migračních toků i v době, kdy faktory způsobující ve zdrojové zemi daný pohyb již ztrácejí na významu. Krom toho, jak se cena a rizika migrace snižují, daný tok se stává méně selektivní z hlediska socioekonomických faktorů, a ze zdrojové země do cílové se tak může migrovat poměrně snadno a intenzivně. Tudíž sama existence migrační sítě se tak může stát hlavním důvodem k migraci.

Ovšem i migrační sítě mají časově omezenou životnost. Někteří badatelé upozorňují na hrozící nebezpečí krátkodobě zvýšené nezaměstnanosti v cílovém prostoru, zapříčiněné přítomností migračních sítí a vznikem dalších sociálních problémů.³⁶ Po čase migrační sítě odumírají, anebo se přesouvají jinam a v cílovém prostoru nastává situace podobná té, která existovala před objevením se migrační sítě. Mohou však nastat případy, kdy existence

³⁵ Více o této teorii i s ohledem na mírně modifikované názvy teorie viz RABUŠIC; BURJANEK, op. cit., s. 12-13; BARŠOVÁ; BARŠA, op. cit., s. 275-276; DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 132-133.

³⁶ Viz DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 132.

migračních sítí v daném cílovém prostoru zvýší prosperitu regionu nebo přiláká investory, a tak se síť podílí i na pozitivních změnách ekonomiky.

V poslední době zejména v souvislosti se zkracováním vzdáleností v rámci procesů globalizace, daným především stále dostupnější technologií dopravy a stále snadnější komunikací, dochází k rozšiřování příležitostí pro cirkulární migraci a k posilování vazeb mezi vysílající komunitou a jejími emigranty. Globalizace tedy umožňuje transformaci principů sociálních sítí *do konceptu permanentních transnacionálních prostorů*.³⁷ Existence těchto prostorů nabourává zavedené vnímání migrace jako nezvratného a jednorázového aktu i obvyklé pojetí sociální identity spjaté s fixním a stálým místem rezidence.

Pro obyvatele transnacionálních prostorů se migrace stává permanentní možností. Emigranti neztrácejí kontakty ve své původní domovině, ale udržují přes-hraniční vazby se svým „starým“ domovem a zároveň se snaží o budování domova „nového“, tj. o začleňování se do sociálních institucí a sociálních sítí přijímající společnosti. V závislosti na rodinných okolnostech a ekonomických příležitostech se mohou někdy v budoucnu rozhodnout vrátit, anebo přestěhovat jinam. Nemění tedy své místo jednou provždy, nýbrž zůstávají v novém tzv. „mezi“ prostoru, což je vyjádřeno v *konceptu „trans-migrantů“*. Transmigranti souběžně participují na více imaginárních národních komunitách a nejsou tak pouhými přechodnými návštěvníky, neboť se usazují a začleňují do ekonomiky a politických institucí, lokalit a vzorců každodenního života země, v níž žijí. Zároveň však zůstávají stále angažováni jinde v tom smyslu, že udržují vazby, budují instituce, vstupují do transakcí a ovlivňují lokální i národní dění v zemích, z nichž emigrovali.³⁸

Sociální síťování tvoří součást širší skupiny mechanismů zahrnutých **pod teorií kumulativních příčin**.³⁹ Samotný koncept pochází **od Gunnara Myrdala**, ale do migrační problematiky byl zaveden již zmiňovaným **Douglasem Masseyem**. Tyto mechanismy spočívají v tom, že určitý proces zapříčiní jistou změnu v prostředí, která zpětně působí na tento proces. Vytváření migračních sítí patří k nabídkové straně migrace, ale mnoho dalších změn s podobným efektem se týká poptávkové strany. V tomto případě mám na mysli např.

³⁷ Tento koncept transnacionální migrace v češtině velmi dobře zpracoval ve své monografii sociolog Csaba Szaló – viz SZALÓ, C. *Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno : CDK 2007.

³⁸ Viz BARŠOVÁ; BARŠA, op. cit., s. 276.

³⁹ Více o této teorii viz RABUŠIC; BURJANEK, op. cit., s. 13; BARŠOVÁ; BARŠA, op. cit., s. 276-277; DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 133-134.

změny v sociálním statusu některých pracovních pozic a vytváření segmentovaného pracovního trhu. Pokud k těmto změnám jednou dojde, pak jsou mnohé z těchto zpětnovazebních efektů kumulativní kauzality těžko ovlivnitelné zásahem státu. Toto platí např. v případě znehodnocení jistých pracovních míst jako „přistěhovaleckých“ a „pro barevné“, čímž jsou obtížně obsaditelná domácími pracovníky, a to i v době poměrně vysoké domácí nezaměstnanosti.

Konceptu kumulativní kauzality využívá **institucionální teorie migrace**⁴⁰ tak, že analyzuje příslušné instituce vzniklé jako produkt migrace a migraci zpětně podporující. Dotčenými institucemi se rozumí jak vládní, tak nevládní subjekty, ale i neformální struktury včetně struktur ilegálních (mafiánských či kriminálních). Teorie reflektuje skutečnost, že migranti k realizaci migrace často potřebují zprostředkování a právě aktivity zprostředkovatelských organizací příkladně zapadají do podstaty definované touto teorií. Instituce se tedy důležitým způsobem podílejí na vzniku i trvání migrace, stejně jako na tom, že migrant dokončí migrační proces a poté se integruje do společnosti v cílové zemi.

Poptávka po službách ze strany potenciálních imigrantů dává vzniknout černému trhu s nelegálním převáděním přes hranice, se zprostředkováním nelegálních pracovních smluv, s falšovanými dokumenty a vízy, se zprostředkováním formálních sňatků apod. Instituce vlastně spoluvytvářejí prostředí pro migraci, odstraňují překážky, stejně jako je zas jiné instituce vytvářejí a upevňují. Migrantům pomáhají podobně, jako jim opět jiné instituce migraci komplikují. Navíc mnohé institucionální subjekty z podílu na migraci mnohdy velmi významně těží, ať už např. finančně, budováním vlivu a kontaktů, zviditelněním na veřejnosti a ospravedlněním vlastní existence apod.

Migračních konceptů, teorií a modelů, kterými se snaží badatelé uchopit specifika migračních toků, je samozřejmě více a zde byly zmíněny zejména ty, které se v současné době snaží adekvátně a pružně reagovat na stávající situaci. Tím mohou být vhodným analytickým nástrojem pro popis situace v migračních systémech spojujících Českou republiku se zdrojovými zeměmi tak, jak je uvedeno níže v kapitolách III a IV.

⁴⁰ Viz RABUŠIC; BURJANEK, op. cit., s. 13; BARŠOVÁ; BARŠA, op. cit., s. 277; DRBOHLAV; UHEREK, op. cit., s. 133.

II.2 Přehled výzkumů ve sféře migrace a výuky studentů-migrantů na území ČR

Prací řešících problematiku migrací a migrantů v českých zemích existuje v současnosti a z doby nedávno minulé relativně velké množství, přičemž dílčí tematika výuky studentů-migrantů je zpracována mnohem méně. Následující řádky se věnují pouze výběru těch knižních publikací, článků, výzkumných studií a zpráv, které mají vztah k současným komunitám migrantů na území České republiky ze zemí bývalého Sovětského svazu, tj. z Běloruska, Ruska a Ukrajiny, a ze zemí asijského subkontinentu, tedy z Číny, Japonska, Koreje a Vietnamu. Z hlediska dobového kontextu jsou zahrnuty výzkumy, které byly realizovány zejména v posledních dvou dekadách (90. léta 20. století a první desetiletí 21. století). Výběr bakalářských, diplomových či dizertačních prací je spíše namátkový. Výčet níže uvedených textů je nutně neúplný, čímž se zároveň omlouváme těm autorům a autorským kolektivům, jejichž vědecké práce jsme opomenuli, což rozhodně nebylo záměrem, ale omezenými možnostmi autora nutnými ke komplexnímu zmapování příslušné problematiky.

Následující rámcový exkurs je rozčleněn do dvou hlavních částí. *V první části* se zabýváme oblastí mezinárodní migrace. Tato pasáž je dále rozdělena – nejprve je uveden soubor obecných studií k problematice již naznačených komunit migrantů ze zemí bývalého Sovětského svazu a ze zemí asijského subkontinentu a poté je vyčleněno několik tematických okruhů, ke kterým vzniklo nejvíce prací. Zvláště tak řadíme výzkumy řízených migrací, dále pracovních migrací a ekonomických aktivit migrantů (včetně těch nelegálních) a výzkumy zaměřené na adaptaci a integraci migrantů do české společnosti. Specifické oblasti výuky studentů-migrantů češtině jako cizímu jazyku je věnována *druhá část této kapitoly*.

Vybrané komunity migrantů

V České republice žijící imigranti ze zemí bývalého Sovětského svazu se stali velmi oblíbeným tématem pro řadu výzkumů a z nich vycházejících studií. Jedním z prvních pokusů o systematický **výzkum zaměřený na ruskou komunitu** v České republice byla činnost a výsledky pracovního týmu **Dušana Drbohlava**, která vyústila v analýzu stěžejních motivů ruské imigrace a fáze integrace do jednotlivých struktur české společnosti.⁴¹ Důležitým

⁴¹ Detailní popis výsledků analýzy je obsažen ve výzkumné zprávě – viz DRBOHLAV, D.; LUPTÁK, M.; JANSKÁ, E.; BOHUSLAVOVÁ, J. *Ruská komunita v České republice. Výzkumná zpráva grantu MV ČR*

aspektem ve výzkumu ruské migrace je její reflexe nad religiozitou a především nad vnímáním pravoslaví v českém prostředí. Tímto pohledem se zabývá **Karel Sládek**, který ve své monografii představuje ruské migranty na základě jejich výpovědí o zdejších životě z hlediska jejich sociálního postavení, politických preferencí a religiozních postojů, jejich pravoslaví a náboženské praxe.⁴²

Problematika života ukrajinské komunity z historické perspektivy pokrývající období od poválečného Československa přes období socialistického Československa až po současnost byla zpracována v **Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR**.⁴³ Proměna charakteru ukrajinské imigrace z ryze pracovní a dočasné směrem k migraci trvalé s následnou integrací ukrajinských imigrantů do české společnosti je předmětem výzkumné zprávy zadané MV ČR.⁴⁴ Na ukrajinskou pracovní migraci a fenomén klientského systému se ve svých pracích zaměřili **Michal Nekorjak**⁴⁵ a **Jan Černík**.⁴⁶ Ukrajinskou menšinou se ve své diplomové práci zabývala i **Yana Leontiyeva**, která krom toho o Ukrajincích zpracovala přehledovou studii zacílenou kromě jiného na již zmíněnou a problematickou pracovní migraci.⁴⁷ Analýze sociální situace ukrajinských migrantů žijících v ČR a jejich religiozitě (obdobně jako u ruské

[online]. Praha : Přírodovědecká fakulta UK 1999 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na [www: http://www.cizinci.cz/files/clanky/129/ruska_komunita.pdf](http://www.cizinci.cz/files/clanky/129/ruska_komunita.pdf). V rámci tohoto výzkumu byla později publikována dílčí studie s výsledky dotazníkového šetření provedeného u ruské komunity v Praze a Karlových Varech – viz DRBOHLAV, D.; LUPTÁK, M.; JANSKÁ, E.; BOHUSLAVOVÁ, J. *Ruská komunita v České republice. Výsledky dotazníkového šetření*. In Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století. Ed. Tatjana Šišková. Praha : Portál, 2001, s. 73- 80.

⁴² Viz SLÁDEK, K. *Ruská diaspora v České republice. Sociální, politická a religiozní variabilita ruských migrantů*. Červený Kostelec : nakl. Pavel Mervart 2010.

⁴³ Viz ZILYNSKYJ, B. *Ukrajinci českých zemí. Náčrt hlavních vývojových aspektů* [online]. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2002 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na [www: http://www.cizinci.cz/files/clanky/124/Ukrajinci_ceskych_zemi_po_roce_1989.pdf](http://www.cizinci.cz/files/clanky/124/Ukrajinci_ceskych_zemi_po_roce_1989.pdf).

⁴⁴ Viz DRBOHLAV, D.; JANSKÁ, E.; ŠELEPOVÁ, P. *Ukrajinská komunita v České republice. Výzkumná zpráva grantu MV ČR* [online]. Praha : Přírodovědecká fakulta UK 1999 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na [www: http://www.cizinci.cz/files/clanky/130/ukrajinska_komunita.pdf](http://www.cizinci.cz/files/clanky/130/ukrajinska_komunita.pdf). V rámci tohoto výzkumu byla později publikována dílčí studie s výsledky dotazníkového šetření provedeného u ukrajinské komunity na ubytovnách v okrajových částech Prahy – viz DRBOHLAV, D.; JANSKÁ, E.; ŠELEPOVÁ, P. *Ukrajinská komunita v České republice. Výsledky dotazníkového šetření*. In Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století. Ed. Tatjana Šišková. Praha : Portál, 2001, s. 89-98.

⁴⁵ Nejaktuálněji k tomuto tématu Nekorjak zpracoval dizertační práci – NEKORJAK, M. *Mezisvěty: organizované zaměstnávání migrantů z Ukrajiny v České republice. Dizertační práce*. Fakulta sociálních studií, Katedra sociologie. Brno : Masarykova universita 2010; dále např. NEKORJAK, M. *Klientský systém a ukrajinská pracovní migrace do České republiky*. Sociální studia, 2006, č. 1, s. 89-109.

⁴⁶ Viz např. ČERNÍK, J. *Klientský systém jako quasi-feudalismus v Česku* [online]. Praha : Multikulturní centrum 2005 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na [www: http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcef50bfa263ef/JCernik_Klientura_1.pdf](http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcef50bfa263ef/JCernik_Klientura_1.pdf).

⁴⁷ Viz LEONTIYEVA, Y. *Ukrajinská komunita v České republice. Diplomová práce*. Fakulta sociálních věd, Katedra sociologie. Praha : Universita Karlova 2004; dále LEONTIYEVA, Y. *Ukrajinská menšina a migranti v ČR*. In Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů (Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové). Ed. Yana Leontiyeva. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 32-45.

komunity – viz pozn. 42) je věnována **kolektivní monografii Evy Pavlíkové a Karla Sládka**.⁴⁸

Vzhledem k trvalému **překrývání běloruské komunity** žijící v ČR dominantními komunitami ruskými a ukrajinskými nejsou tedy Bělorusové ani v centru zájmu výzkumných aktivit. Jednu z mála výjimek představuje **Michaela Šmídová**, která v roce 2008 zpracovala dizertační práci o sociokulturní adaptaci běloruských azylantů a která také na dané téma již publikovala několik dílčích výzkumných sond v rámci projektu *Imigranti v České republice: role elit a institucí v procesu integrace a desintegrace*.⁴⁹ Publikace vydané v rámci tohoto projektu⁵⁰ přináší řadu cenných poznatků o jednotlivých etnických skupinách žijících v současnosti na území České republiky. Již samotné názvy příslušných kolektivních monografií upoutají odbornou i širší čtenářskou veřejnost, avšak vyjma publikace pojednávající o etnických komunitách z hlediska jejich elit, institucí a státu jednotlivým příspěvkům **chybí tematicky jednotící uspořádání**, což částečně znehodnocuje jinak zdařilé výstupy z rozsáhlého výzkumného projektu.

Významnou cizineckou skupinou, která byla v centru pozornosti již v 80. letech 20. století (i dříve), představují **Vietnamci**. Již v dobách minulého režimu byly náležitě charakterizovány podmínky, za kterých v bývalém Československu tato řízená migrace působila. Byl zpracován přehled právních normativů upravujících pobyt Vietnamců v ČSSR do roku 1989, dále byly zachyceny jejich hmotné podmínky pobytu, jazyková výuka a proběhl rovněž výzkum každodenního života v konkrétních lokálních podmínkách. Na vietnamské pracující se ve své činnosti zaměřil zejména tehdejší **Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV** a v něm např. **Iva Heroldová, Vlasta Matějová, Milena Secká a Ivo**

⁴⁸ Viz PAVLÍKOVÁ, E.; SLÁDEK, K. *Sociální situace a religiozita ukrajinských migrantů v ČR*. Červený Kostelec : nakl. Pavel Mervart.

⁴⁹ Šmídová jako členka kolektivu spolupracovníků přispěla do publikací: *Kdo jsem a kam patřím?* Eds. Dana Bittnerová, Mirjam Moravcová kol. Praha : SOFIS 2005 (studie M. Šmídové *Běloruští političtí emigranti v České republice*, s. 249-263); dále *Etnické komunity v kulturním kontextu*. Eds. Dana Bittnerová a Mirjam Moravcová. Praha : ERMAT 2008 (studie M. Šmídové *Běloruští studenti na českých vysokých školách a jejich vztah k běloruským krajauským spolkům*, s. 173-187); dále *Etnické komunity – elity, instituce, stát*. Eds. Dana Bittnerová a Mirjam Moravcová. Praha : Fakulta humanitních studií UK 2009 (studie M. Šmídové *Běloruské spolky v České republice očima azylantů*, s. 209-224) a *Etnické komunity v diversitě a jednotě. Kulturní a sociální diversifikace národnostních menšin a cizineckých komunit*. Eds. Dana Bittnerová a Mirjam Moravcová. Praha : Fakulta humanitních studií UK 2010 – v tisku (studie M. Šmídové *Role náboženství mezi běloruskými azylanty v české republice*).

⁵⁰ Soupis publikací viz předcházející poznámka 49 a dále *Etnické komunity v české společnosti*. Eds. Dana Bittnerová a Mirjam Moravcová. Praha : ERMAT 2006.

Vasiljev.⁵¹ Autentický pohled z vietnamské strany přinesl **Van Le Ngo**, který v Ústavu pro etnografii a folkloristiku publikoval samostatnou monografii.⁵²

K problematice vietnamských pracujících se i po změně režimu, tj. v průběhu 90. let 20. století a na počátku 21. století vyjádřila řada dalších autorů (např. S. Brouček, M. Kabela, P. Müllerová, I. Vasiljev). V současnosti se tomuto tématu nejsoustavněji věnují **vietnamisté Petra Müllerová a Ivo Vasiljev, etnolog Stanislav Brouček a sociolog Jiří Kocourek**. Publikční aktivity těchto odborníků byly podpořeny granty vyhlášenými Ministerstvem zahraničních věcí ČR (Brouček), Ministerstvem vnitra ČR (Brouček, Kocourek, Müllerová) a Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR (Kocourek), příp. Mezinárodní organizací pro migraci (International Organization for Migration).

Z knižní produkce doby nedávne jsou k dispozici např. **praktická učebnice vietnamštiny** určená všem, kteří se chtějí začít učit vietnamsky.⁵³ **O vietnamské kultuře** pojednává publikace již zmiňovaného Iva Vasiljeva.⁵⁴ Zajímavý a plastický **pohled na Vietnamce očima české majority v masmédiích** nabízí monografie rovněž citovaného Stanislava Broučka,⁵⁵ materiálově bohaté jsou další texty od tohoto autora.⁵⁶ Na specifickou **problematiku dětí vietnamských imigrantů** a jejich život a zázemí v české společnosti včetně vzdělávání se specializuje Jiří Kocourek.⁵⁷ Dalšíh drobnějšíh textů k tématu a porůznu vydávaných časopisecky je samozřejmě mnohem více, ale není zde prostor všechny zmiňovat.

⁵¹ Vedle dílčích příspěvků od jednotlivých autorů k tomuto tématu, uveřejněných v časopise Český lid, byl vydán sborník *Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR. Zahraniční pracující*. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, svazek 8., 1988.

⁵² NGO, V. L. *Vietnamští pracující v Československu*. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku 1989.

⁵³ HLAVATÁ, L.; SLAVICKÁ, B. *Praktická vietnamština*. Praha : Fortuna 2003.

⁵⁴ VASILJEV, I. *Za dědictvím starých Vietů*. Praha : Etnologický ústav AV ČR 1999.

⁵⁵ BROUČEK, S. *Český pohled na Vietnamce (mediální obraz Vietnamu, Vietnamců a vietnamství)*. Edice Imigrace, adaptace, majorita 2. Praha : Etnologický ústav AV ČR 2003.

⁵⁶ BROUČEK, S. *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR (první část)*. In *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Ed. Zdeněk Uherek. Praha : Akademie věd České republiky, 2003, s. 7-184; dále BROUČEK, S. *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR (druhá část)*. Studie pro Komisi ministra vnitra pro přípravu a realizaci politiky vlády v oblasti integrace cizinců a rozvoje vztahů mezi komunitami, 2004, rukopis.

⁵⁷ KOCOUREK, J. *Poznáváme svět dětí z Vietnamu*. Plzeň : Foto & Tisk Znamenáný 2002; dále KOCOUREK, J.; PECHOVÁ, E. *S vietnamskými dětmi na českých školách*. Jinočany : H & H 2006.

Vedle uvedených děl bylo vícero výzkumů realizováno vysokoškolskými studenty a následně vyhodnoceno v jejich bakalářských, diplomových či dizertačních pracích.⁵⁸ Z široké palety citovaných publikací vyplývá, že se v případě vietnamské komunity jedná o oblíbené a přitom stále společensky vysoce aktuální téma, které ještě zdaleka není vyčerpané. Navíc jde o menšinu, která je relativně uzavřená, a má tendenci kontrolovat informace, které o sobě poskytuje majoritě. I z jazykových důvodů sběr relevantních informací vyžaduje dlouhodobé a intenzivní úsilí a spolupráci s odborníky, kteří dané prostředí dobře znají, dokážou se v něm bez problémů orientovat a mají důvěru příslušníků menšinového etnika.

Komunitě čínských migrantů se dlouhodobě věnuje **Markéta Moore** a **Lubica Obuchová**. Moore ve své studii z roku 2002 zkoumá novou komunitu v historickém (srovnání s předválečnou čínskou komunitou v Československu) a geograficko politickém kontextu (ve srovnání s ostatními postkomunistickými zeměmi střední Evropy).⁵⁹ Obuchová si ve své zprávě všímá především socioekonomických aspektů u čínské menšiny v cílové zemi.⁶⁰

V případě japonské a korejské cizinecké komunity na území ČR se jedná zejména o japonské (korejské) manažery a specialisty v nadnárodních japonsko (korejsko)-českých podnicích, tj. o tzv. **expatriates**, příp. o studenty bohemistiky či o další zájemce o češtinu. Tento specifický typ migrujících osob zde tedy pobývá po jistou, ale časově omezenou dobu, proto **nelze u Japonců a Korejců počítat s produkcí výzkumných aktivit** zaměřených na migranty z těchto zemí, přestože i v ČR máme několik významných odborníků, ať už japanologů či koreanistů. Za všechny jmenujme např. **Jiřího Janoše** nebo **Miriam Löwensteinovou**, o jejichž některých odborných pracích se zmíním v souvislosti s výzkumy o výuce studentů-migrantů na území ČR (viz níže).

Následuje krátký, ale hutný exkurs po několika tematicko orientovaných okruzích migračních procesů, které přímo nesouvisejí s odborným zaměřením mé práce, ale řeší některý ze

⁵⁸ Viz POJAROVÁ, T.; UHEREK, Z.; WEINEROVÁ, R. *Výzkumy v oblasti migrace a integrace cizinců na území České republiky*. In *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Eds. Zdeněk Uherek, Zuzana Korecká, Tereza Pojarová. Praha : Etnologický ústav AV ČR, 2008, s. 14.

⁵⁹ MOORE, M. *Číňané v České republice, 1992-2002: Zrod a formování symbolické komunity*. Výzkumná zpráva. Praha : Ministerstvo vnitra ČR 2002.

⁶⁰ OBUCHOVÁ, L. *Čínská komunita v České republice*. In *Integrace cizinců na území České republiky*. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001. Ed. Zdeněk Uherek. Praha : Akademie věd České republiky, 2003, s. 375-410.

zásadních a důležitých problémů souvisejících s migracemi a výukou studentů migrantů na území ČR, proto je na tomto místě ve stručnosti uvádím.

Řízené migrace po roce 1989

Z hlediska migrační problematiky můžeme 90. léta 20. století charakterizovat jako desetiletí relativně průchodných státních hranic a tvorby nových imigračních enkláv. Jednou z mnoha forem migrací do České republiky byly **tzv. řízené migrace**, tj. takové migrace, které probíhaly se státní asistencí.⁶¹ Na začátku 90. let 20. století se zkoumané řízené migrace týkaly **transferu osob z oblastí postižených černobylskou jadernou katastrofou**.⁶²

Na řízené migrace z prostoru zasaženého černobylskou jadernou katastrofou navázala **humanitární akce „Návrat domů“**, která usnadňovala migraci osob českého původu a jejich rodin z Kazachstánu, Ruska, Kyrgyzstánu a Uzbekistánu. Tato návratová akce probíhala v letech 1995-2001 za asistence několika českých ministerstev, zejména Ministerstva zahraničních věcí ČR a Ministerstva vnitra ČR, a neziskové nestátní organizace Člověk v tísni.⁶³

V souvislosti s osobami českého původu, které za hranicemi republiky prožily určitou část života, nelze opomenout výzkumy a studie zabývající se návratem zahraničních Čechů z dalších evropských i mimoevropských destinací. Reemigraci Čechů z vyspělých zemí do České republiky z 90. let 20. století se věnoval **projekt realizovaný pod vedením Zdeňka Nešpora** v letech 2002-2003 v rámci výzkumné činnosti Sociologického ústavu Akademie věd ČR.⁶⁴ Pod záštitou Sociologického ústavu Akademie věd ČR proběhl i další projekt zaměřený na migraci zahraničních Čechů, tentokrát **z území v rumunském Banátu a z Bulharska**.⁶⁵ Problematika reemigrace Čechů a Slováků ze zahraničí, ať už např.

⁶¹ Komplexně téma řízených migrací po roce 1989 zpracovali Zdeněk Uherek a Nad'a Valášková, zde také uvedena další literatura k tématu – viz UHEREK, Z.; VALÁŠKOVÁ, N. *Řízené migrace po roce 1989*. In Kultura – společnost – tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie. Ed. Zdeněk Uherek. Praha : Etnologický ústav AV ČR, 2006, s. 169-201; dále POJAROVÁ; UHEREK; WEINEROVÁ, op. cit. s. 16-19.

⁶² Viz POJAROVÁ; UHEREK; WEINEROVÁ, op. cit. s. 16-17, zde uvedena další literatura k danému tématu.

⁶³ Více informací o této akci – viz POJAROVÁ; UHEREK; WEINEROVÁ, op. cit. s. 17-18.

⁶⁴ Viz NEŠPOR, Z. *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty: prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západní reemigraci 90. let*. Praha : Sociologický ústav AV ČR 2002.

⁶⁵ Viz NEŠPOR, Z. *Banátští Češi jako potomci tolerančních sektářů*. Religio – Revue pro religionistiku 7, 1999, č. 2, s. 129-144.

z ukrajinské Volyně, z oblastí Jugoslávie, Bulharska, Rumunska a z dalších enkláv, je velice bohatá a má dlouhodobý charakter. Ucelený pohled dosavadních etnografických výzkumů v oblasti reemigrace se zaměřením na české a moravské pohraničí v historickém vývoji předkládá **studie Nadi Valáškové a Zdeňka Uherka.**⁶⁶

Pracovní migrace a ekonomické aktivity (včetně nelegálních) cizinců v ČR

Dalším klíčovým aspektem v pohledu na cizince je jejich **pozice na pracovním trhu** a jejich **ekonomické aktivity v ČR, včetně těch nelegálních.** Na následujících řádkách se tedy pokusím o základní výčet stěžejních institucí a odborníků, kteří se v posledních letech v této sféře angažují a výsledky svých výzkumů publikují.

Na prvním místě jmenujme **Výzkumný ústav práce a sociálních věcí (VÚPSV)**, který sleduje problematiku zaměstnanosti, rozvoje lidských zdrojů, rovných příležitostí na trhu práce, ale i širší socioekonomické podmínky České republiky a jejich vývoj. Odborníci této organizace se rovněž věnují výzkumu cizinců pobývajících v České republice. V rámci dlouhodobého výzkumného záměru VÚPSV vznikají zásadní studie o problematice pracovní migrace v kontextu trhu práce a zaměstnanosti v Česku. Jednotlivé zprávy poskytují cenné údaje o celkové situaci cizinců, jejich pracovním zařazení i oborech činnosti, ve kterých nacházejí uplatnění.⁶⁷

Dalším významným počinem VÚPSV v oblasti pracovních migrací je **vydávání bulletinů** obsahujících souhrnná statistická data a časové řady **o průběhu základních forem mezinárodních pracovních migrací v České republice.** Přehledně jsou zde seřazeny informace o počtech cizinců dle státního občanství ve vztahu k zaměstnanosti a k pobytovému statusu, o rozmístění cizinců v jednotlivých okresech ČR a nejnověji jsou zařazeny tabulky

⁶⁶ Viz VALÁŠKOVÁ, N.; UHEREK, Z. *Novoosídlenecké pohraničí*. In Kultura – společnost – tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie. Ed. Zdeněk Uherek. Praha : Etnologický ústav AV ČR, 2006, s. 53-108.

⁶⁷ Více informací o výzkumných projektech VÚPSV – viz POJAROVÁ; UHEREK; WEINEROVÁ, op. cit. s. 20.

o členění cizinců podle pohlaví.⁶⁸ Výzkumné aktivity VÚPSV v oblasti pracovní migrace a zaměstnávání cizinců jsou velmi rozsáhlé a široce pojímané.⁶⁹

Velmi závažnou oblastí problematiky ekonomických aktivit cizinců je obchodování s pracovní silou na nelegálním trhu práce a nucená či vykořisťující práce. K výzkumu této specifické sféry vychází impuls především ze strany Ministerstva vnitra ČR, které bylo zadavatelem několika analýz mapujících fenomén obchodování s lidmi a jejich pracovního vykořisťování. Na základě tohoto zadání výzkumný tým společnosti **Ivan Gabal Analysis & Consulting** studii, jejímž cílem byla identifikace aktuálních problémů a překážek v konceptu boje proti obchodu s lidmi a dále návrh optimalizace bezpečnostní politiky státu směrem k posilování podílu legální pracovní migrace a omezení nelegálních ekonomických praktik.⁷⁰

Podobně byla také **Mezinárodní organizace pro migraci (IOM)** pověřena provedením výzkumu situace v prostředí obchodu s lidmi. Šetření postavené na rozhovorech s potenciálními oběťmi a dále na dotaznících vyplněných zaměstnanci státní správy, policie a zainteresovaných neziskových organizací podhaluje jednak recepci a vymezení pojmu „obchod s lidmi“, představy o návaznosti tohoto negativního fenoménu na ostatní trestné činnosti, ale také osobní zkušenosti s obchodováním s lidmi včetně charakteristik jeho obětí, druhů práce, které jsou nuceny vykonávat, a nejčastějších způsobů podvodů, k nimž se spojitosti s obchodováním s lidmi dochází.⁷¹

Problematika ekonomických aktivit migrantů v České republice se stala předmětem **výzkumné činnosti Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze** a pracovního

⁶⁸ Poslední vydání bulletinu z roku 2011 – viz HORÁKOVÁ, M. *Mezinárodní pracovní migrace v ČR. Bulletin* č. 26. Praha : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí 2011. Bulletin jsou dostupné i v elektronické podobě na internetových stránkách VÚPSV: <http://www.vupsv.cz/index.php?p=bulletins&site=default>.

⁶⁹ V souvislosti s tím doporučuji případným zájemcům otevřít již avizované webové stránky VÚPSV a seznámit se s některými odbornými publikacemi: <http://www.vupsv.cz/index.php?p=publications&site=default&kateg=vupsv>. Z poslední doby jde např. o monografii Milady Horákové o vývoji pracovních migrací v době hospodářské recese. Vývoj ukazuje na klesající míru ekonomické participace cizinců, která se projevuje rostoucí diskrepancí mezi počtem cizinců s povolením k pobytu a počtem ohlášených ekonomických aktivit cizinců – viz HORÁKOVÁ, M. *Vývoj pracovních migrací v České republice v období hospodářské recese* [online]. Praha : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí 2010 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na www: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_320.pdf.

⁷⁰ *Potírání obchodu s lidmi v ČR a možnosti optimalizace bezpečnostní politiky státu*. Analytický pracovní dokument pro potřebu MV ČR [online]. Praha : Ivan Gabal Analysis & Consulting 2006 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na www: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/rs_atlantic/data/files/potirani_obchoducr_igac_fin.pdf.

⁷¹ ČERNÍK, J. A KOL. *Pilotní výzkum prostředí obchodu s lidmi na území České republiky (prosinec 2004 – únor 2005)*. Praha : IOM 2005.

týmu z **Katedry sociální geografie a regionálního rozvoje pod vedením Dušana Drbohlava**, který je řešitelem projektu „**Mezinárodní migrace a nelegální pracovní aktivity migrantů v Česku v širším evropském kontextu**“ finančně podporovaného Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR. V rámci tohoto projektu jsou řešeny např. otázky, kdo (s jakými socioekonomickými a demografickými charakteristikami) z cizinců dnes neoprávněně operuje na českém trhu práce, proč a za jakých okolností přišel, jak se zapojuje do české ekonomiky, jaké plány má do budoucna a jaké mechanismy využívá při svých aktivitách. Dále je řešena otázka dopadů nelegálních ekonomických aktivit migrantů na českou společnost. Současně s tím je částečně věnována pozornost i opatřením na poli řízení migračního procesu, která mohou ovlivnit stav a struktury nelegálních ekonomických migrantů.⁷²

Výzkumy zaměřené na adaptaci a integraci migrantů do české společnosti

Na konci 90. let 20. století v souvislosti s rostoucím počtem zahraničních pracovníků nelegálně působících na českém trhu a vedoucím k aplikaci restriktivních přístupů v české migrační politice začalo jako významný iniciátor výzkumných aktivit v oblasti integrace cizinců vystupovat **Ministerstvo vnitra ČR**, odpovídající za koordinaci činností spojených s integrací cizinců. Tato iniciativa vyvrcholila v roce 1999 vznikem prvního uceleného vládního dokumentu na poli integrace migrantů pod názvem „**Zásady koncepce integrace cizinců na území České republiky**“.⁷³ Hlavním cílem vytvořených zásad bylo vytvořit podmínky pro systematický rozvoj dobrých vztahů mezi jednotlivými komunitami.

O rok později byla na základě zmíněného dokumentu vypracována podrobnější a konkrétnější „**Koncepce integrace cizinců na území České republiky**“.⁷⁴ Vládní integrační politika tak byla v první řadě zaměřena na přibližování postavení legálně dlouhodobě usazených cizinců k postavení českých občanů a na ochranu politických, ekonomických, sociálních a kulturních práv migrantů.⁷⁵ V souladu s Koncepcí integrace cizinců bylo jen v letech 2000-2004 finančně podpořeno na 50 projektů.⁷⁶

⁷² Jeden z hlavních výstupů tohoto projektu představuje kniha, na níž se autorsky podílí celá řada odborníků – viz DRBOHLAV, D. (ed). *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Praha : Karolinum 2008.

⁷³ Více informací o vládním dokumentu – viz BARŠOVÁ; BARŠA, op. cit., s. 234.

⁷⁴ Více informací o vládním dokumentu – viz BARŠOVÁ; BARŠA, op. cit., s. 235.

⁷⁵ Každý rok je připravována zpráva o průběhu realizace Koncepce integrace, která je předkládána vládě ke schválení. Součástí této zprávy jsou také informace o cílech integrační politiky na další rok, k dispozici je zatím

Zvýšení aktivity českého státu v otázkách migrační politiky dokumentuje také spuštění **pilotního projektu „Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků“** v roce 2003. Hlavním cílem tohoto projektu bylo **přilákat zahraniční odborníky a vysoce kvalifikované pracovníky**, aby se společně se svými rodinami usadili v České republice. Výhodnost nabídky spočívala ve zkrácení doby nutné k udělení trvalého pobytu na 2,5 roku pro účastníky projektu a jejich rodiny (z obvyklých pěti let). Pro zařazení do projektu bylo nutné alespoň ukončené středoškolské vzdělání, platné povolení/vízum k pobytu a pracovní povolení v Česku.⁷⁷ Přes určité obtíže (malý zájem účastníků plynoucí z příliš náročných vstupních podmínek, malé informovanosti cizinců o existenci projektu, slabého zapojení zaměstnavatelů apod.) při praktické realizaci projektu bylo po pěti letech, tj. v roce 2008 schváleno jeho další pokračování v již „nepilotní“ podobě.

Období od roku 2004 je důležitou fází z hlediska rozvoje výraznější a propracovanější integrační politiky ČR. **Přesun odpovědnosti za koordinaci integrační politiky z Ministerstva vnitra ČR na Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR v roce 2004** byl vnímán jako podnět ke zvýšení aktivity státních institucí v oblasti integrace cizinců. Tehdejší již výše citovaná Koncepce integrace byla shledána jako nedostatečně efektivní nástroj, zejména kvůli tomu, že se soustředila pouze na zajištění práv cizinců a ponechávala stranou jejich sociální integraci. V roce 2005 proto byla připravena **nová verze integrační koncepce** se zásadními změnami spočívajícími v definování klíčových předpokladů integrace imigrantů, v kladení důrazu na jednotlivce (jako člena společnosti, nikoliv jako příslušníka konkrétní etnické skupiny), v definování integrace imigrantů jako obousměrného procesu sjednocování domácího obyvatelstva a migrantů do jedné společnosti atd.⁷⁸

V průběhu roku 2008 došlo **v integrační politice k opětovnému převodu** odpovědnosti za její koordinaci z Ministerstva práce a sociálních věcí ČR **na Ministerstvo vnitra ČR**. Stalo se tak z důvodu propojení migrační a integrační politiky pod jedním resortem. Ministerstvo vnitra ČR pak pro rok 2009 definovalo jako hlavní cíl české integrační politiky **předcházet**

poslední zpráva za rok 2008 – viz *Zpráva o realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2008 a návrh dalšího postupu* [online]. Praha : Ministerstvo vnitra ČR 2009 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na [www: http://www.cizinci.cz/files/clanky/537/usneseni16022009.pdf](http://www.cizinci.cz/files/clanky/537/usneseni16022009.pdf).

⁷⁶ Viz POJAROVÁ; UHEREK; WEINEROVÁ, op. cit. s. 23-24.

⁷⁷ Detailní informace o podmínkách a vývoji pilotního projektu se lze dozvědět na kvalitních internetových stránkách projektu: <http://www.imigracecz.org/>.

⁷⁸ Viz *Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců* [online]. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR 2006 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na [www: http://www.cizinci.cz/files/clanky/324/KIC_aktualizovana.pdf](http://www.cizinci.cz/files/clanky/324/KIC_aktualizovana.pdf).

vytváření uzavřených komunit migrantů a zároveň předcházet i jejich sociální exkluzi. Nově nastavená česká koncepce integrace představuje jednoznačně ambicióznější a účinnější nástroj než její předchůdci, ovšem je teprve otázkou času, jak úspěšná bude její skutečná realizace. Obecně se totiž naplňování cílů integrační koncepce v minulosti obvykle zpožďovalo za reálným vývojem situace a celkově účinnost integrační politiky v ČR byla spíše slabá.⁷⁹

Významnou a svým způsobem nezastupitelnou roli související s problematikou výzkumu v rámci integrace cizinců hraje **Český statistický úřad (ČSÚ)**, jehož význam tkví především ve sběru dat z jednotlivých zdrojů, jejich následném zpracování a zveřejňování. Od roku 2001 tak ČSÚ s roční periodicitou vydává **statistickou ročenku Cizinci v České republice**, ve které najdeme mnoho užitečných údajů o migracích, imigračních skupinách, počtech žadatelů o azyl, ekonomické aktivitě, vzdělávání, zdravotní péči a kriminalitě cizinců, jako i o nelegální migraci přes státní hranice České republiky.⁸⁰

Z výzkumných studií doby nedávno minulé je třeba dále upozornit na čtyřletý (2006-2010) **výzkumný projekt „Migrující osoby v ČR – postavení na trhu práce a sociální integrace“**, realizovaný týmem pracovníků z Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí pod vedením **Miroslavy Rákoczyové a Roberta Trboly** a finančně podporovaný Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Projekt se zabývá pracovní integrací cizinců z třetích zemí v kontextu s integrací sociální. V rámci projektu řešitelé kombinují rozsáhlé kvalitativní šetření (více než 250 hloubkových rozhovorů s přistěhovalci žijícími dlouhodobě v ČR) s analýzou statistických údajů a dotazníkovým šetřením mezi zaměstnavateli cizinců.⁸¹

Problematikou adaptace a integrace cizinců v ČR se kromě výše citovaných autorů zabývá řada dalších odborníků (např. Pavla Lukšíková, Blanka Tollarová, Václav Toušek aj.), avšak

⁷⁹ Více informací o nejnovějších trendech v oblasti integrační politiky ČR lze získat v knize publikované vynikajícím odborníkem na migrace, Dušanem Drbohlavem – viz DRBOHLAV, D. A KOL. *Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha : SLON 2010, s. 83-85.

⁸⁰ Nejaktuálnější je k dispozici tištěná i elektronická publikace za rok 2010 – viz *Cizinci v ČR 2010*. Praha : Český statistický úřad 2010. Publikaci v elektronické verzi lze najít na [www: http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/1414-10](http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/1414-10). Zde jsou zároveň k nahlédnutí starší ročníky statistické ročenky.

⁸¹ V rámci řešení zmíněného projektu vznikla poměrně rozsáhlá publikace – viz RAKOCZYOVÁ, M.; TRBOLA, R. (eds.). *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha : SLON 2009.

z důvodu omezeného prostoru a s ohledem na potřeby této práce nemůžeme citovat všechny autory či výzkumné aktivity.⁸²

Oblast výuky studentů-migrantů češtině jako cizímu jazyku

Výuka češtiny jako cizího jazyka měla svou tradici již v dobách bývalého Československu (od konce 2. světové války do konce 80. let 20. století) a byla zaměřena zejména na výchovu bohemistů, event. na přípravu zahraničních studentů. Týkala se především dospělých, většinou vysoce motivovaných budoucích vysokoškoláků, v menší míře pak i středoškoláků a zahraničních dělníků. Výuka probíhala na jednotlivých univerzitních pracovištích a v ústavech jazykové a odborné přípravy, často ve speciálních jazykových střediscích pod vedením odborníků, a to nejen lingvistů.⁸³

K výrazné změně došlo po listopadových událostech 1989, které vnesly do života české společnosti řadu nových prvků spojených zejména s přílivem migrantů na území České republiky (Československa), ať už se jednalo o již výše zmiňovaný návrat potomků českých migrantů ze zemí bývalého Sovětského svazu (např. z Ukrajiny, Ruska či Kazachstánu), o příchod zahraničních pracovníků různých profesí (včetně např. učitelů cizích jazyků) nebo o příjezd do té doby nevídaného množství turistů. Ti všichni se potřebovali dorozumět v běžných komunikačních situacích, proto vzrostl zájem **o češtinu jako cizí jazyk**, příp. **o češtinu pro cizince**.⁸⁴

Bezprostředně po listopadu 1989 se tak **podstatně zvýšil počet cizinců**, kteří se na různé úrovni potřebovali naučit česky. Oproti předcházejícímu období se také změnila jejich skladba, a to nejen národnostní, ale např. i věková. Dříve tvořili nejpočetnější skupinu **studenti z tzv. rozvojových zemí**, přijíždějící se záměrem studovat některý z oborů

⁸² Další výzkumné aktivity a jména s nimi spojená lze získat v článku – viz POJAROVÁ; UHEREK; WEINEROVÁ, op. cit. s. 11-34. Zde je také velmi rozsáhlý seznam literatury.

⁸³ Viz ŠINDELÁŘOVÁ, J. *Čeština jako cizí jazyk v evropském kontextu*. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, Acta Universitatis Purkynianae 146, Studia Linguistica, 2008, s. 7-9.

⁸⁴ Někteří odborníci (např. **Milan Hrdlička**) striktně odlišují obor čeština jako cizí jazyk od oboru čeština pro cizince – viz HRDLÍČKA, M. *Kapitoly o češtině jako cizím jazyku*. Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická 2010, s. 10-18. Jiní specialisté (např. **Marie Hádková**) mluví o češtině v roli jazyka mateřského jako **o „češtině z druhé strany“** – viz HÁDKOVÁ, M. *Čeština z druhé strany*. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, s. 17-43. Z hlediska terminologické přesnosti se určitě jedná o samostatné a svébytné pojmy, avšak pro potřeby této práce je budeme užívat jako synonymní výrazy, přičemž základní dělicí princip zde povedeme v rovině češtiny jako jazyka cizího a osvojovaného jinojazyčnými mluvčími v opozici k češtině jako jazyka mateřského, jehož působení je mluvčí (dítě) od narození soustavně vystaven.

přednášených na našich vysokých školách (např. lékařství, strojírenství nebo chemii). Již v průběhu 90. let 20. století se však skladba cizinců zajímajících se o kurzy češtiny stala mnohem pestřejší a rozmanitější.

V současnosti jsme tak svědky výrazného – na naše poměry snad až „masového“ – zájmu o češtinu ze strany značně diverzifikovaného spektra cizinců. V souvislosti s tím by snad bylo možné konstatovat, že čeština již delší čas úspěšně ztrácí – a dnes již v podstatě ztratila – určitý punc „exotičnosti“ a stala se žádaným slovanským jazykem, přičemž v tomto smyslu zdatně sekunduje a konkuruje ruštině a polštině. Jedním z klíčových faktorů tohoto stavu je přirozeně integrace české republiky zejména do evropských, ale i euroatlantických struktur.

Značné poptávce po češtině ze strany jinojazyčných mluvčích začala postupně odpovídat i stále se rozšiřující a specializující nabídka kurzů a studií. V nenávratnu je doba, kdy bylo na našem území na výuku češtiny pro cizince specializováno v podstatě jediné pracoviště – průkopnické časy počátků **výuky češtiny pro cizince v Kabinetu češtiny pro cizince při Katedře českého jazyka na FF UK, event. v prvních střediscích Ústavu jazykové a odborné přípravy UK** již patří minulosti.⁸⁵

V současnosti je čeština pro cizince vyučována na řadě fakult několika univerzit. Zájemci ji mohou kromě řady prakticky zaměřených kurzů studovat i v rámci bakalářského či magisterského oborového studia. Některé vysoké školy si zřídily **samostatná pracoviště, která zajišťují jazykovou přípravu svých potenciálních zahraničních studentů.**⁸⁶ V relativně krátké době vznikl též značný počet soukromých subjektů (např. jazykových škol a agentur) nabízejících kurzy češtiny pro zahraniční zájemce. Jen v Praze je takových institucí přes padesát.

Jako jedna z prvních na změněnou situaci, tj. vzniklou přílivem cizinců do české společnosti a českých škol, zareagovala **Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem**. Od roku 1996 se v rámci různých projektů a grantových titulů **na Katedře bohemistiky pod vedením Marie Čechové prováděly nejrůznější šetření a výzkumy**

⁸⁵ Viz HRDLIČKA, op. cit., s. 20.

⁸⁶ V 90. letech 20. století a na počátku milénia byla taková pracoviště založena např. na Ostravské univerzitě v Ostravě, na Západočeské univerzitě v Plzni nebo na Technické univerzitě v Liberci. Obdobnými programy např. v rámci kurzů celoživotního vzdělávání či v rámci bohemistických kateder disponují i další univerzity. Za všechny jmenujme Masarykovu univerzitu v Brně, Univerzitu Palackého v Olomouci nebo Univerzitu J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.

zaměřené na zvládnání češtiny cizinci, zvláště žáky základních a středních škol. Pro ilustraci uvedme alespoň některé z řešených projektů: „Multietnická komunikace v severozápadních Čechách“, „Příprava učitelů češtiny na komunikaci s žáky-cizinci“, „Příprava budoucích učitelů na výchovu a vzdělávání dětí imigrantů“, „Příprava učitelů na komunikaci a vzdělávání dětí minorit a imigrantů v češtině“ aj. V rámci těchto výzkumných šetření bylo v průběhu několika let osloveno více než 250 škol z 10 okresů a řada veřejných institucí. Přímo ve školách se prováděly náslechy, hospitace a rozhovory s žáky i učiteli v základním a středním školství. Mapovala se etnická a komunikační situace, a to prostřednictvím veřejných institucí, dále se navazovaly kontakty se školami, které se potýkaly s problémy spjatými se začleňováním žáků-cizinců do výuky a které tak musely v praxi překonávat komunikační a sociokulturní bariéry mezi učiteli, žáky českými a žáky-cizinci.⁸⁷

Výuku v kurzech praktické češtiny pro cizince, po nichž byla v 90. letech 20. století zejména v Praze opravdu velká poptávka, začali realizovat neprofesionální bohemisté – rodilí uživatelé češtiny vyučující cizí jazyky. Jako rozhodující se jevil, a to jak ze strany cizinců, tak ze strany lektorů v kurzech, požadavek ovládnání společného kódu, mediačního jazyka, kterého bude ve výuce užíváno. Tento trend zásadním způsobem ovlivnil výuku češtiny pro cizince. Obdobným způsobem se projevilo zapojování studentů a dalších dobrovolníků do výuky nabízené nejrůznějšími neziskovými nevládními organizacemi. Tato nelehká situace vyústila **v roce 2003 ve vznik zájmového profesního sdružení – Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ)**, které čtyřikrát ročně pořádá odborné semináře zaměřené na otázky praktické výuky češtiny pro cizince i na teoretické aspekty jazykové politiky v České republice a v zahraničí.⁸⁸ Kromě toho AUČCJ v nepravidelných intervalech vydává recenzovaný sborník příspěvků z odborných seminářů.⁸⁹

Od poloviny 90. let 20. století se také nově věnuje soustavná pozornost *výuce češtiny pro žáky, příp. děti-cizince*. O rozvoj této speciální oblasti se zasloužila např. již zmíněná **Marie**

⁸⁷ Více informací a další literatura – viz ŠINDELÁŘOVÁ, op. cit., s. 10-12.

⁸⁸ Detailní informace o fungování a činnosti Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka lze získat na obsahově i graficky vyvedených internetových stránkách – viz <http://www.auccj.cz/>.

⁸⁹ Od zahájení činnosti v roce 2003 vyšlo pět svazků sborníku – viz *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2003-2005*. Eds. Jitka Ryndová, Jana Čemusová a Lída Holá. Praha : Akropolis, 2005; *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2005-2006*. Eds. Barbora Štindlová a Jana Čemusová. Praha : Akropolis, 2006; *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2006-2007*. Eds. Barbora Štindlová a Jana Čemusová. Praha : Akropolis, 2007; *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2007-2009*. Ed. Kateřina Hlínová. Praha : Akropolis, 2009; *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2010*. Ed. Kateřina Hlínová. Praha : Akropolis, 2010.

Čechová, dále Jaromíra Šindelářová nebo Ludmila Zimová. Významný posun v péči o češtinu dětí-cizinců v českém školském systému znamenalo vytvoření **Manuálu k začleňování dítěte-cizince do českého třídního kolektivu**, který je **výstupem systémového projektu Střediska integrace menšin**, podporovaného z MŠMT a EU (ESF). Cílem projektu bylo pomáhat učitelům mateřských, základních a středních škol při zapojování dítěte-cizince do třídního kolektivu a do výukového dialogu vedeného v češtině. Speciální pozornost byla věnována rozvoji specifické složky učitelské kompetence – výuce v jazykově a sociokulturně nehomogenní třídě.⁹⁰

Obdobné důvody vedly **Výzkumný ústav pedagogický v Praze (VÚP)** k vytvoření metodických materiálů pro učitele na 1. stupni ZŠ, kteří vyučují žáky-cizince s nízkou počáteční znalostí českého jazyka. Výsledkem je **série „Čeština pro žáky-cizince: Pracovní karty“**, která se skládá z úvodního teoreticky laděného příspěvku a deseti praktických metodických materiálů.⁹¹

Tímto jsme se plynule dostali od výuky k výukovým materiálům uplatňujícím se v češtině pro cizince. Tím nejzákladnějším a nejobecnějším principem nezbytným k výuce moderních jazyků je **zpracování Společného evropského referenčního rámce pro jazyky (SERRJ)**, který byl definován v roce 1991. Tvůrci Společného evropského referenčního rámce pro jazyky si položili otázku: čemu studenta naučit, aby byl komunikačně úspěšný v těch komunikačních situacích a rolích, pro které si přeje být připraven, jak mu konkrétně a účinně pomáhat k dosažení požadovaného cíle, jak dosaženou úroveň zaznamenat a obecně ohodnotit tak, aby hodnocení bylo srozumitelné i nelingvistům.⁹² Byly tedy definovány **tři úrovně ovládnutí cílového jazyka**,⁹³ byly vypracovány **tzv. deskriptory** – modelové věty a testové baterie.⁹⁴

⁹⁰ Více informací a další odkazy lze nalézt – viz HÁDKOVÁ, op. cit., s. 42.

⁹¹ HESOVÁ, A.; ŠMÍDOVÁ, T.; FRANC, A. A KOL. *Čeština pro žáky-cizince. Pracovní karty* [online]. Praha : Výzkumný ústav pedagogický 2010 [cit. 3. 5. 2011]. Dostupné na [www: http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/9409/CESTINA-PRO-ZAKY-CIZINCE-PRACOVNI-KARTY-PRO-ZACATECNIKY.html/](http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/9409/CESTINA-PRO-ZAKY-CIZINCE-PRACOVNI-KARTY-PRO-ZACATECNIKY.html/).

⁹² Český překlad Společného evropského referenčního rámce pro jazyky – viz *Společný evropský referenční rámec pro jazyky: jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme*. 2. české vydání. Olomouc : Univerzita Palackého 2006.

⁹³ **Úroveň A** (uživatel základů jazyka) rozděluje se do dvou podúrovní: **A1** (Breakthrough) a **A2** (Waystage); dále **úroveň B** (samostatný uživatel) dělí se rovněž do dvou podúrovní: **B1** (Threshold) a **B2** (Vantage) a **úroveň C** (zkušený uživatel) s rovněž dvěma podúrovněmi: **C1** (Effective Operational Proficiency) a **C2** (Mastery).

⁹⁴ Viz *Společný evropský referenční rámec pro jazyky*, op. cit., s.25-31.

V polovině 90. let 20. století tedy stálo před naší bohemistikou zabývající se češtinou jako cizí jazyk naplnění několika důležitých a zásadních kroků: jednak vypracovat referenční popisy češtiny pro úrovně definované SERRJ, dále implementovat nástroje evropské jazykové politiky do českého prostředí a v neposlední řadě řešit mnohostranné problémy vyplývající z každodenní výukové praxe.

Řešení naznačených úkolů bylo započato **přípravou referenčního popisu pro tzv. prahovou úroveň**, tedy vytvořením sylabu pro získání dovednosti **komunikovat česky na úrovni B1** pracovním týmem vedeným **Milanem Šárou**.⁹⁵ Prahová úroveň pro češtinu jako cizí jazyk byla vytvořena sice dle modelu referenčního popisu vytvořeného pro angličtinu, ale dříve, než byl do češtiny přeložen text SERRJ. Následně vznikaly na třech českých univerzitních pracovištích **referenční popisy dvou tzv. podprahových úrovní (A1 a A2) a jedné úrovně nadprahové (B2)**. Podobně jako v případě B1 čerpaly autorské kolektivy (**A1** řešil pracovní tým pod vedením **Marie Hádkové**, **A2** řešil pracovní tým vedený **Miladou Čadskou** a **B2** zpracovala skupina kolem **Jana Holuba**)⁹⁶ z existujících anglických verzí, vyjma popisu úrovně A1, pro který v době vzniku neexistoval žádný jinojazyčný sylabus pro tuto nejnižší úroveň ovládnutí cizího jazyka. Referenční popisy A1, A2 a B2 byly vydány díky podpoře Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

Dalším výrazným příspěvkem decizní zóny (MŠMT a VÚP) ku pomoci cizincům, kteří se ucházejí o získání trvalého pobytu v České republice a kteří tak mají ze zákona předepsanu znalost češtiny na úrovni A1 (ověřuje se pomocí zkoušky), je **zřízení a provozování informačního portálu „Čeština pro cizince“**, který cizincům přináší užitečné informace o tom, jak se na zkoušku připravit, jaká jsou její pravidla a kde je možné zkoušku složit.⁹⁷

Za posledních deset let se proti předchozímu období zvýšila nabídka učebních materiálů, i když v některých případech mohou být k jejich kvalitě a zaměření určité výhrady. Rovněž

⁹⁵ ŠÁRA, M. A KOL. *Prahová úroveň – čeština jako cizí jazyk*. Strasbourg : Council of Europe Publishing 2001.

⁹⁶ HÁDKOVÁ, M. A KOL. *Čeština jako cizí jazyk – úroveň A1* [online]. Praha : Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR 2005 [cit. 3. 5. 2011]. Dostupné na www: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>; ČADSKÁ, M. A KOL. *Čeština jako cizí jazyk – úroveň A2* [online]. Praha : Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR 2005 [cit. 3. 5. 2011]. Dostupné na www: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>; HOLUB, J. A KOL. *Čeština jako cizí jazyk – úroveň B2* [online]. Praha : Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR 2005 [cit. 3. 5. 2011]. Dostupné na www: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>.

⁹⁷ Viz http://cestina-pro-cizince.cz/index.php?hl=cs_CZ.

tak jejich kompatibilita s popisy jazykových prostředků požadovaných pro jednotlivé referenční úrovně je sporná, jak ukázaly některé analýzy formou diplomových prací. Přesto lze konstatovat, že v **učebních materiálech dochází k nespornému zrealnění komunikace**, tj. k jejímu **zcivilnění, odideologizování**, prezentování i jiných než za každou cenu kladných stránek života apod. V oblasti popisu a způsobu prezentace mluvnice českého jazyka zaznamenáváme **účelně zjednodušující pokusy**, např. při zpracování české deklinace, ale bohužel i **četné zásahy nekvalifikované, deformující, směřující k pidginizaci**.

V poslední době postupně **dochází k aplikaci nových lingvodidaktických metod a postupů**. Čeština se vedle jazyků členských států EU zapojuje do systému jednotného zpracování a testování podle metodiky EU. I v zahraničí vycházejí specializované **bohemistické časopisy** (např. **Czech Language News** v USA, **Bohemistyka** v Polsku aj.), kam svými články přispívají i čeští odborníci. O nově vzniklé Asociaci učitelů češtiny jako cizího jazyka již byla řeč. Velmi pozitivním signálem je skutečnost, že nyní konečně dochází k institucionalizovanému utváření svébytného oboru čeština jako cizí jazyk, který nesporně výraznou měrou přispěje ke zkvalitnění přípravy českých rodilých mluvčích pro výuku cizinců.⁹⁸

Jak vyplývá z předcházejících řádků, výuka cizinců češtině jako cizímu jazyku v posledním desetiletí zaznamenává bouřlivý rozvoj, i když svým způsobem stojí pouze na začátku dlouhé, ale zajímavé a smysluplné cesty. Lze si tak jen přát, aby ta cesta byla pokud možno bez nebezpečných zákrut a výmolů.

⁹⁸ Viz HRDLIČKA, op. cit., s.19-23; HÁDKOVÁ, op.cit., s. 29-43.

II.3 Metodologická báze výzkumného šetření

Základním cílem této práce je snaha o zobrazení výseku života migrantů-studentů češtiny v České republice; tj. pojednání o problémech a bariérách, se kterými se setkávají při vlastním studiu češtiny i při adaptaci a integraci do majoritní české společnosti.

Výzkumná metoda a postup

Práce se metodologicky opírá **o výše citovanou literaturu a o výzkumné šetření založené na rozhovorech se studenty a zúčastněném pozorování**. Přičemž za pomoci **rozhovorů a pozorování byly posuzovány zejména sociokulturní aspekty, kdežto jazykové aspekty byly hodnoceny na základě analýzy verbálních a psaných projevů** studentů získaných ve výuce. **Volba kvalitativních metod**⁹⁹ vychází z toho, že nejlépe odpovídají záměru prostudovat dosud ne příliš probádanou oblast migrantů-studentů češtiny v České republice. Zaměření pozornosti na kvalitativní techniky se také odvíjí od charakteristik zkoumané skupiny, a to zejména ve sféře jazykové a sociokulturní.

Poměrně omezené poznatky v problematice migrantů-studentů češtiny souvisejí zřejmě **s relativně krátkou novodobou historií ČR jako cílové země migrace**. Současně s nárůstem počtu cizinců a s problémy, které identifikuje v souvislosti s imigrací majoritní populace, dochází k rozvoji výzkumného i sociálně politického zájmu o tuto tematiku

Tvorba výzkumného vzorku a formát výzkumného šetření

Výzkumné šetření probíhalo **v Ústavu jazykové a odborné přípravy UK (dále jen ÚJOP UK)** na Albertově – na jazykovém pracovišti kontinuálně a dlouhodobě se věnujícím výuce češtiny pro cizince, **v období mezi zářím 1998 a únorem 2004**, kdy jsem ve zmiňované instituci působil jako lektor češtiny a historie. Na příslušné škole studují osoby z rozličných oblastí prakticky celého světa. Každý semestr nastupují **studenti zhruba ze čtyřiceti zemí**. Já se **ve svém šetření zaměřuji na studující ze čtyř asijských zemí – Číny, Japonska, Koreje a Vietnamu** – a to ze dvou hlavních důvodů. Jednak tvoří početně nejsilnější zastoupené

⁹⁹ Základní informace o metodologii výzkumu v humanitních vědách, zaměřené na kvalitativní přístup a metody – viz STRAUSS, A.; CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody Zakotvené teorie*. Boskovice : ALBERT 1999; příp. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha : Portál 2005.

etnické komunity (tento trend platil kontinuálně po celou dobu mé aktivní činnosti v ÚJOP UK – viz tabulky č. 3 – 7 v obrazových přílohách). Vedle toho náleží jedinci přicházející z uvedených zemí ke zcela odlišným sociokulturním entitám, které tak mají zřejmě nejvíce problémů se začleňováním do české společnosti.

Vyjma těchto exotických minorit se rovněž věnuji další poněkud nesourodé a nekonzistentní kategorii – **ruskojazyčné komunitě sestávající zejména z Bělorusů, Rusů a Ukrajinců**. Také u těchto skupin platí hledisko značného početního zastoupení, které je navíc doprovázeno tradiční (z dob socialismu) neoblíbeností ruskojazyčného elementu u Čechů. Tento fakt přetrvává z éry bývalého Sovětského svazu, přestože sociokulturní ani jazykové aspekty v tomto případě nehrají tak závažnou roli jako u skupin přicházejících ze vzdálených končin asijského kontinentu.

Z autentických výpovědí je skládán obraz o existenci určitého jevu, k němuž většinou nelze získat informace jinak než přes výpovědi aktérů a pozorovatelů. Subjektivní výpovědi je možné typologizovat a ověřené varianty postupně objektivizovat následnými výzkumy, návratným pozorováním a komparací s dalšími daty, která pocházejí z činností různých institucí zabývajících se (i)migrací a výukou cizinců. Základ etnologického přístupu v tomto případě vychází ze **sběru a analýzy subjektivních výpovědí o subjektivních prožitcích, zkušenostech a názorech**.

Dotazníková forma šetření, která se při obdobně zaměřených výzkumech nabízí, byla pro tento způsob zkoumání **méně vhodná a tudíž málo vypovídající**, než shora naznačené metody. Je tomu tak zejména proto, že první kontakt zahraničního studenta, a v podstatě nezáleží na tom, zda se jedná o Vietnamce, Korejce či Ukrajince, s představitelem majoritní populace (navíc s vyučujícím) se většinou odehrává v opatrné a zdvořilostní rovině. Tudíž jejich počáteční výpovědi se rovnají konverzačním frázím, naznačujícím krom jiného jejich bezproblémovou přítomnost v České republice. K relevantním názorům a informacím se lze tedy dobrat **pozorováním a rozhovory realizovanými v delším časovém horizontu**, což **vyžaduje značný časový prostor**, podstatně širší, než by bylo pro dotazník únosné a technicky proveditelné, nehledě na nízkou věrohodnost a tudíž výpovědní hodnotu informací, takto získaných z dotazníkového šetření.

Získávání věrohodných a relevantních materiálů k etnologickému výzkumu zahraničních studentů je záležitostí časově dosti náročnou. V mnohých výpovědích je navíc třeba se dobře a včas orientovat a odlišit bezprostřední autentická sdělení od deklarovaných postojů. Z těchto důvodů **v letech 2010 a 2011 následovalo opakované výzkumné šetření** (opět za pomoci zúčastněných pozorování studentů ve výuce a řízených rozhovorů s učiteli), které verifikovalo závěry konstatované na základě prvního výzkumu z let 1998 až 2004.

Jsem si vědom toho, že kvalitativní výzkumné šetření prováděné prostřednictvím rozhovorů a zúčastněného pozorování migrantů-studentů má **limitovanou zobecnitelnost**, přesto však obsahuje množství zásadních a účelných informací, postřehů a názorů studentů-migrantů, které se opakovaly a jež sami dotazovaní považovali **za široce rozšířené** mezi příslušnou komunitou studujících migrantů.

Rozhovory se studenty-migranty často **obsahovaly aktuální problémy**, které cizinci řešili a o nichž chtěli diskutovat a následně přijmout případnou radu či doporučení. V tazateli, tj. ve svém učiteli **měli obvykle jeden z mála kontaktů na českou společnost**, kterému mohli svůj problém předložit. V tomto případě jsem jim sdělil své vlastní zkušenosti, příp. je odkázal na příslušné osoby či místa, která se zabývají pomocí cizincům. V průběhu výzkumného šetření (výuky) se tak rozhovory v některých případech stávaly osobnějšími a otevřenějšími.

Jednotka zjišťování

Život migrantů-studentů češtiny v českém prostředí zkoumáme prostřednictvím výpovědí cizinců jako aktérů těchto životních osudů. Pro účely výzkumného šetření jsme zahraniční studenty vymezily jako osoby, které splňují následující kritéria:

Narodily se mimo území České republiky.

V rámci odborných studií a statistických šetření se setkáváme se dvěma vymezeními cizinců – jednak na základě místa narození a jednak na základě jejich občanství. Pro účely této práce považujeme **za relevantní kritérium cizího původu**. Současně jsme za cizince nepovažovali osoby, které se narodily v zahraničí českým rodičům a které v zahraničí pobývaly relativně krátkou dobu.

Jsou ve věku 16-60 let

Zajímali jsme se přitom o cizince v postavení pracujících i nepracujících studentů, podnikatelů a pracovníků zahraničních firem a dalších zájemců o studium češtiny. Osoby mladší 18 let v našem vzorku představují výjimku.

Pobývají v ČR na základě právního předpisu, který stanoví podmínky pro vstup a pobyt na území České republiky, tj. dle zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, příp. dle zákona č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů (zákon o azylu).

V našem případě přesná délka pobytu v ČR nehrála tak důležitou roli, protože se jednalo o zahraniční studenty absolvující jazykový kurz češtiny. Tedy zkoumání jsme podrobili **cizince přijíždějící na turistické vízum stejně jako s platným dlouhodobým vízem nebo s dlouhodobým pobytem v ČR**. Zvláštní skupinu čítající několik jedinců tvoří **žadatelé o azyl** – v tomto případě se jedná výhradně o Bělorusy. Bez výjimky však platí **pravidlo o nemožnosti studia pro osoby pobývající na území ČR nelegálně**, které tak nemohly být předmětem našeho zájmu.

Stručná charakteristika prostředí výzkumného šetření

Ústav jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy v Praze¹⁰⁰

Současnost

Ústav jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy v Praze (ÚJOP UK) je vědecko-pedagogickým pracovištěm Univerzity Karlovy.

Je jediným pracovištěm v České republice, které se systematicky **zabývá obecnými i specifickými aspekty v oblasti jazykové a odborné přípravy cizinců** ke studiu na českých vysokých školách. V této přípravě, ve výuce češtiny a dalších předmětů pro cizince, a rovněž v metodice výuky rozvíjí již více než padesátiletou tradici. Vedle přípravných programů k vysokoškolskému studiu v češtině organizuje ÚJOP UK též **přípravné programy pro cizince**, kteří chtějí studovat v České republice na vysokých školách v angličtině.

¹⁰⁰ Stručné informace o současnosti i minulosti Ústavu jazykové a odborné přípravy UK v Praze převzaty z jeho webových stránek – viz http://ujop.cuni.cz/reditelstvi/index_cs.php.

Rozmanitou nabídkou kurzů češtiny různé intenzity a délky trvání disponuje ÚJOP UK k pokrytí poptávky ze strany cizinců žijících nebo pracujících v České republice.

Z historie

Ústav jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy (ÚJOP UK) rozvíjí už **padesátiletou tradici výuky češtiny jako cizího jazyka** a jako jediná instituce v České republice se věnuje přípravě cizinců ke studiu na českých vysokých školách. Organizuje též **různé kurzy češtiny pro všechny zájemce o český jazyk a českou kulturu**. Výuce slouží studijní střediska, která studentům poskytují také ubytování a stravování. Studijní střediska jsou kromě Prahy i v dalších městech ČR - v **Dobrušce, v Mariánských Lázních a v Poděbradech**. Nejstarším střediskem jsou Mariánské Lázně, které udržují kontinuitu přípravy cizinců už od konce padesátých let 20. století.

S výukou souvisí **metodická a výzkumná činnost ústavu**. Na problematiku výuky češtiny jako cizího jazyka a na výuku odborných předmětů pro cizince v češtině jsou zaměřeny teoreticko výzkumné práce pedagogů ÚJOP UK, z nichž mnohé jsou součástí mezinárodních projektů a grantů.

Ústav jazykové a odborné přípravy **byl založen v září roku 1974** jako zařízení Karlovy univerzity pro organizaci a metodiku přípravy zahraničních studentů ke studiu na českých vysokých školách a pro výuku dalších cizinců. Současným ředitelem ÚJOP UK je od roku 1991 Mgr. Jan Podroužek.

Zvýšený počet zahraničních stipendistů v osmdesátých letech (průměrně 700 ročně, v některých letech 900 i více) vedl k zakládání dalších studijních středisek. V roce 1986 se činnost ústavu rozšířila o výuku cizích jazyků. K ÚJOP UK bylo připojeno oddělení INTEX, původně určené pro jazykovou přípravu československých expertů, s pracovištěm v Poděbradech a později v Praze.

Zaměření a činnost ústavu v první polovině devadesátých let ovlivnily nové podmínky. Politické a společenské změny v listopadu 1989 vyvolaly zvýšený zájem o Českou republiku a o češtinu. **Přibýlo zájemců z řad odborníků - bohemistů i z řad studentů a pracovníků jiných oborů. Zájem o češtinu projevíli naši krajané v zahraničí, pracovníci**

zahraničních firem a zahraniční podnikatelé působící v České republice. Na tento zájem reagoval ÚJOP UK organizací nových typů kurzů češtiny. Od školního roku 1989/1990 organizuje kromě celoročních a semestrálních kurzů intenzivní krátkodobé kurzy. Zcela novou aktivitou se staly kurzy individuální, letní kurzy češtiny, kurzy pro krajany a další. Díky vysoké úrovni těchto kurzů a jejich propagaci roste každoročně počet účastníků. ÚJOP UK se podílí i na mezinárodních programech PHARE, TEMPUS a SOCRATES.

Od školního roku 1991/1992 organizuje ÚJOP UK také **přípravu cizinců ke studiu na lékařských fakultách a na vysokých školách technických směrů v angličtině.**

Po celou dobu trvání ÚJOP UK se jeho pedagogové podílejí na výuce češtiny v zahraničí jako lektoři českého jazyka v rámci mezinárodních a meziuniverzitních dohod. Pro výuku češtiny na zahraničních lektorátech zpracoval kolektiv pedagogů ÚJOP speciální učebnici češtiny. Ústav jazykové a odborné přípravy zajišťuje též výuku cizích jazyků na Přírodovědecké fakultě UK.

V devadesátých letech 20. století bylo obnoveno pravidelné vydávání metodického časopisu pro pedagogy ÚJOP a tradice metodických seminářů, které se konají za účasti pedagogů i z dalších pracovišť a fakult Univerzity Karlovy v Praze.

III. Migrace ze zemí bývalého Sovětského svazu – příklad výuky studentů-migrantů z Běloruska, Ruska a Ukrajiny

Rusky mluvícími studenty označují nejen samotné Rusy, ale i zástupce dalších národů bývalého Sovětského svazu – v našem případě se jedná o Bělorusy, Rusy a Ukrajince jako početně nejvíce zastoupené a sociokulturně nejbližší skupiny, které přijíždějí do ČR a které ovládají ruštinu jako svůj první (hlavní) jazyk. Představitelé všech tří etnik mají mnoho společného, ale zároveň každá z minorit má svá vlastní specifika odlišná vzhledem k české majoritě, jak o tom blíže pojednává III. kapitola.

Všem studentům je společné, že se vyznačují rozdílnou úrovní vzdělání a věku. Dalším z rysů společných pro ruskojazyčné skupiny je stále patrný negativistický pohled Čechů vůči všemu „ruskému“, přežívající z éry bývalého Sovětského svazu, jak vysvítá z obsahového zaměření 1. části III. kapitoly. S ohledem na charakter účastníků kurzů češtiny lze odkázat na obdobné interferenční chyby, se kterými se setkáváme u blízce příbuzných jazyků, jakými čeština a ruština nepochybně jsou. A právě popisem a následnou analýzou přenosu chybných jevů ruského jazyka při studiu češtiny jako cizího jazyka se zabývá 2. část III. kapitoly.

III.1 Sociokulturní aspekty uplatňující se při výuce studentů-migrantů

Základní charakteristika ruskojazyčných skupin studentů

Rusky mluvícími studenty označujeme, jak již bylo naznačeno výše, nejen etnické Rusy, ale i zástupce dalších národů bývalého Sovětského svazu – jedná se zejména o Ukrajince a Bělorusy jako početně nejvíce zastoupené a sociokulturně nejbližší skupiny (viz tabulky č. 3 – 7 v obrazových přílohách), které přijíždějí do České republiky a které ovládají ruštinu jako mateřský jazyk. Představitelé všech tří etnik mají mnoho společného, ale zároveň každá z minorit má svá vlastní specifika odlišná vzhledem ke společné české majoritě, jak o tom bude pojednáno dále v textu.

Všem studentům je společné, že se vyznačují rozdílnou úrovní vzdělání a věku (od 16 do 60 let). Vedle toho je můžeme rozdělit do dvou základních skupin: jedni se začínají učit češtinu vzápětí po příjezdu do naší země a druzí přicházejí do kurzů až po určité době (někdy dokonce po několika letech), z čehož lze částečně odvodit důvody, proč se jednotliví studenti chtějí naučit česky. Větší část převážně mladých lidí chce u nás začít studovat vysokou školu (různého zaměření). Další jedinci hlavně zralejšího věku chtějí v České republice zkusit podnikatelskou činnost a zakotvit tak u nás natrvalo. Další skupina migrantů se chce prostě jen snáze domluvit s příslušníky české většiny.

Při zkoumání rusky mluvících studentů nelze opominout dva následující rysy, které ve velké míře předurčují této nesourodé skupině určité svébytné postavení:¹⁰¹

1. V české společnosti je stále patrný negativistický pohled vůči všemu „ruskému“, což je pozůstatek zejména z nezapomenutelného vpádu „sprátelených“ armád Varšavské smlouvy v roce 1968. V tomto případě často splývají antiruské postoje s negativními postoji vůči Sovětskému svazu, přesněji v odmítavém postoji vůči všemu „ruskojazyčnému“, což rovněž vysvětluje i zletité a zároveň nenáviděné povinné výuky ruštiny na školách všech typů a stupňů předlistopadového Československa. Není tedy divu, že Češi v současnosti nerozlišují jednotlivé dnes nezávislé republiky bývalého SSSR a své negativistické postoje vyjadřují

¹⁰¹ DRBOHLAV, D.; LUPTÁK, M.; JANSKÁ, E.; BOHUSLAVOVÁ, J. *Ruská komunita v České republice. Výsledky dotazníkového šetření*. In Menšiny a migranti v České republice : my a oni v multikulturní společnosti 21. století. Ed. Tatjana Šišková. Praha : Portál, 2001, s. 73-74.

i reprezentantům těchto postsovětských zemí. Poněkud překvapivé však je, že se toto trauma roku 1968 lidí středních a starších generací přenáší i na příslušníky mladších ročníků.

2. I na území Česka se již projevuje novodobá éra působení ruskojazyčných mafií, které dnes dosahují věhlasu srovnatelného s tradiční italskou mafií. Ani zde neplatí u běžných českých občanů rozlišování různých „národních“ mafií – např. ruské, ukrajinské, čečenské aj., ale jejich slévání do jednotlivého proudu projevujícího se negativními vztahy vůči všemu ruskojazyčnému.

Rusové

Nejpočetněji zastoupenou skupinou po celou dobu mého působení na ÚJOP UK Albertov tvořili Rusové, o čemž svědčí nutnost vytvářet jazykově homogenní třídy, v níž v drtivé většině dominovali právě etničtí Rusové někdy doplnění o několik jedinců z ostatních postsovětských republik. Tento trend vytváření jazykově stejnorodých skupin přinášel jednak nesporné výhody spíše subjektivního charakteru, tedy pro studenty samé. Studenti přicházeli z podobného sociálně kulturního prostředí, čímž odpadal negativní vliv kulturního šoku. Rovněž byly odstraněny psychologické bariéry spojené se vzájemným seznamováním a poznáváním jednotlivých studentů.

Vedle toho to však přinášelo určité problémy do objektivního procesu výuky a kladlo tak zvýšené nároky na odbornou i pedagogickou vyspělost vyučujících. Lektori se tak ve vyučování po určitém čase potýkali především se snižující se úrovní studijní píle a morálky některých jedinců, jejich nekázní při hodinách a postupně přibývajících absencemi ve výuce. Tyto skutečnosti souvisely s pořádáním pravidelných společenských večírků a někdy až nezřízenou konzumací alkoholu, přestože šlo vesměs o velmi mladé jedince připravující se zde na vysokoškolské studium.

To vypovídá o dalším výrazném rysu ruských studentů – a to že nemají výraznější problémy materiálního charakteru. Naopak, často jde o osoby dosti movité – v případě budoucích vysokoškolských studentů bohatě dotované rodiči-podnikateli vykonávajícími ekonomické aktivity jednak v Česku, anebo častěji v rodném Rusku. Tito nejmladší studenti – příslušníci tzv. „zlaté mládeže“ – žijící v hmotném blahobytu a nikterak vážně motivováni přinášejí do

výuky zdaleka nejvíce problémů a někdy dokážou úplně rozvrátit studijní činnost i vnitřní soudržnost a morálku celé homogenní třídy.

Žebříček hodnot Rusů je analogický s evropskými tradicemi – na prvních místech je rodina, děti a zdraví. Pokud jde o vztah k přírodě a životnímu prostředí, nadále u nich přetrvává spíše lhostejnost. Oslovování příjmením je zcela na místě, nicméně Rusové dávají přednost oslovování křestním jménem a jménem po otci (otčestvom), které považují za méně formální a oficiální. Při setkání i loučení se podávají ruce. Ačkoliv Rusové mají smysl pro humor a dokážou si dělat legraci i sami ze sebe, z Ruska i ze svých vládnoucích představitelů, od ne-Rusů toto zřídka přijmou, mnohdy to považují za urážku, neboť dělat si legraci či kritizovat mohou „domorodci“, nikoliv cizinci. V komunikaci s ne-Rusy rádi zdůrazňují patriotismus a národní hrdost. Rusové zároveň velmi rychle splývají s novým prostředím, i když nadále pocítují svou příslušnost k rodné zemi s jejími zvyky a tradicemi.

Mezi důvody vedoucí ruské imigranty k opuštění Ruska tedy dominují důvody spjaté s politickou nestabilitou Ruska a obavami o vlastní bezpečí, což souvisí s růstem kriminality. Důležitými rysy jsou dále „rodinný charakter“ imigrace, existence silných sociálních vazeb, relativní izolovanost ve smyslu omezené vnější komunikace (vůči majoritní populaci) a naopak rozvinutá komunikace vnitřní (v rámci dané etnické komunity).¹⁰²

Na základě zjištěných informací lze konstatovat, že ruští studenti tvoří specifickou skupinu, jejímž charakteristickým rysem je její uzavřenost vůči většinové společnosti. Na jedné straně je zřejmé, že ve sledované skupině převládá spíše spokojenost s pobytem v Česku a také nejsou zaznamenány výraznější problémy ve vztazích s majoritní populací a jejich strukturami. Většina studentů neměla negativní zkušenosti s občany Česka, ani nezažila na vlastní kůži diskriminující postoje Čechů, odrazem čehož je proklamace většiny studujících Rusů, že se nechtějí vrátit do Ruska.

Na druhé straně se ukázal výrazněji proces separace, vyčleňování se z majoritní skupiny, a to jak ve sféře ekonomické aktivity, tak sociálních kontaktů. Zdá se, že toto dezintegrační chování nemusí být reakcí na postoje a jednání majoritní skupiny, přestože podle výzkumů veřejného mínění patří občané bývalého Sovětského svazu a Ruska trvale k nejméně

¹⁰² Op. cit., s. 76.

oblíbeným cizincům pobývajícím v Česku.¹⁰³ V tomto případě však dezintegrační chování může vycházet od imigrantů samých, kteří o prohlubování kontaktů s většinovou společností nestojí.

Z výše řečeného vysvítá, že zatím skutečné „ponoření se“ do většinové populace (ať již ve smyslu klasické integrace, či asimilace) plnou měrou neprobíhá. Tento proces by mohl nastat spíše v případě izolovaných nebo početně v místě omezených („rozředěných“) jednotek imigrantů (pravděpodobně příklad Prahy) nebo u méně majetných a nepodnikatelských vrstev, které se ve snaze získat zaměstnání zapojí do smíšeného pracovního kolektivu a naučí se český jazyk či takové znalosti trvale využijí.¹⁰⁴

I přes zjevnou izolovanost zkoumané ruské imigrační komunity jsou však také patrné určité integrační projevy. Celkově však spíše než napětí a problémy navozuje povaha sledovaného typu imigrace a imigrantů i do budoucna klima spíše pozitivní.

Ukrajinci

Přestože ukrajinská migrační komunita patří – spolu se specifickou slovenskou migrační komunitou – v České republice zdaleka k nejpočetnějším¹⁰⁵, konkrétní čísla o počtech studentů na ÚJOP UK Albertov svědčí o skutečnosti poněkud odlišné od obecného konstatování. Zatímco celková čísla o počtech Ukrajinců v České republice (jak legálně, tak nelegálně pobývajících) hovoří až o několika desítkách tisíc jednotlivců, tak počty ukrajinských studentů působících na ÚJOP UK Albertov (viz tabulky č. 3 – 7 v obrazových přílohách) ani zdaleka nedosahují počtů studujících z Ruska nebo z již jmenovaných asijských zemí.

Jednu ze základních příčin tohoto jevu vidím v odlišné motivaci k pobytu Ukrajinců na našem území. Tou je především neutěšená socioekonomická situace na Ukrajině, projevující se krom jiného velmi nízkou životní úrovní jejích obyvatel, restrikcí sociálních programů, poměrně

¹⁰³ Op. cit., s. 77.

¹⁰⁴ Op. cit., s. 78.

¹⁰⁵ Srov. ZILYNSKYJ; KOČÍK. *Ukrajinci v České republice*. In Menšiny a migranti v České republice, op. cit., s. 86; dále DRBOHLAV; JANSKÁ; ŠELEPOVÁ. *Ukrajinská komunita v České republice (Výsledky dotazníkového šetření)*. In Menšiny a migranti v České republice, op. cit., s. 89.

vysokou oficiální nezaměstnaností i existencí masové nezaměstnanosti skryté, katastrofálními zdravotnickými službami atd.

Většina ukrajinských migrantů tak přijíždí do Česka pouze krátkodobě (často ale opakovaně) s vidinou poměrně snadného nadstandardního (ve srovnání s Ukrajinou) výdělku sloužícího ke zlepšení neutěšených životních podmínek svých i dalších rodinných příslušníků doma na Ukrajině. Jejich zaměstnanost převažuje již tradičně v nekvalifikovaných oborech (rodilými Čechy odmítaných), a to převážně ve stavebnictví.¹⁰⁶ Zároveň přetrvává vysoká pracovní aktivita imigrantů, obtížnost jejich práce i jejich časté zneužívání zaměstnavatelem a různými prostředníky, což je nezřídka posilováno ilegální formou pobytu nebo práce, příp. obou aktivit významné části imigrantů.

Není tedy divu, že za takových podmínek je prakticky vyloučené pro valnou část ukrajinských migrantů navštěvovat jazykové kurzy češtiny – a to jak z důvodů ekonomických (pro nedostatek finančních prostředků), tak právních (pro chybějící povolení k pobytu, příp. kvůli falešným dokladům). Navíc je třeba vzít do úvahy rovněž dočasnost jejich pobytu a charakter jimi vykonávaných prací (pomocné, nekvalifikované) jakožto další omezující okolnosti pro jejich masovější a aktivnější účast na výuce češtiny, jejíž dobrá znalost ve výše uvedených případech pozbývá praktického smyslu.

K dalším „trvalejším“ vlastnostem Ukrajinců lze připočítat spíše chabé znalosti cizích jazyků (češtiny samé, ale i jazyků „západních“), ne příliš bohatý kulturně společenský život (ve smyslu návštěv různých kulturních představení či společenských akcí) a minimální využívání organizací a institucí (jak ve smyslu zakládání vlastních krajanských spolků či sdružení, tak ve smyslu minimálního kontaktování českých institucí).

Na rozdíl od českých občanů je pro Ukrajince typická vysoká religiozita, přestože její stupeň a počet věřících se ve značné míře liší v závislosti na regionu a příslušnosti k městskému nebo vesnickému obyvatelstvu.¹⁰⁷ V souvislosti s dlouho trvajícím obdobím nesvobody a znehodnocováním ukrajinské elity se u části Ukrajinců vypěstoval jakýsi komplex méněcennosti a podřadnosti a s tím související používání ruštiny namísto ukrajinštiny.

¹⁰⁶ DRBOHLAV; JANSKÁ; ŠELEPOVÁ. *Ukrajinská komunita v České republice*, op. cit., s. 95.

¹⁰⁷ O tom, jakou roli u ukrajinských migrantů v ČR hraje religiozita, velmi dobře vypovídá kolektivní monografie od Evy Pavlíkové a Karla Sládka – viz PAVLÍKOVÁ, E.; SLÁDEK, K. *Sociální situace a religiozita ukrajinských migrantů v ČR*. Červený Kostelec : nakl. Pavel Mervart 2009.

Mezi charakteristické vlastnosti Ukrajinců patří pohostinnost, emocionalita, zdvořilost, udržování dlouholetých přátelství, úzké vztahy rodičů s dětmi projevující se nejen v morální podpoře, ale v případě potřeby i v materiální pomoci. Vysoká emocionalita Ukrajinců se projevuje při neverbální komunikaci např. tím, že při setkání a loučení si silně a dlouho tisknou ruku, objímají se, líbají se, plácají se po ramenou, často si dělají navzájem radost drobnými dárky.

Do budoucna lze oprávněně očekávat rostoucí zájem ukrajinské komunity o trvalejší uchycení v Česku (i s ohledem na problematický sociálně ekonomický vývoj na Ukrajině), a tedy o širší účast na jazykových kurzech češtiny. Tomu by mohla nasvědčovat současná intenzita komunikace uvnitř ukrajinské komunity, v různých podobách naznačený větší počet již v Česku pobývajících příbuzných nebo známých navázaných na migranty nebo nemalý počet těch, kdo (deklarativně) projevují zájem o trvalý pobyt na území České republiky.¹⁰⁸

V souvislosti s tím je tak nutné permanentně objektivně informovat českou veřejnost o tom, kdo tito nově příchozí Ukrajinci jsou a jaká pozitiva i negativa přinášejí české společnosti, což si vyžaduje další hlubší výzkum.

Bělorusové

Bělorusko představuje jakožto poslední relikv minulosti patrně jedinou zemi v Evropě, kde dochází každý den k porušování lidských práv. V zemi vládne od roku 1994 Alexandr Lukašenko, který dva roky po svém zvolení do funkce prezidenta rozehnal běloruský parlament, ústavu si přizpůsobil podle svých představ a soustředil do svých rukou veškerou moc. Kroky, které od té doby Lukašenko podnikl, zmrazily politický vývoj v zemi, vyhnaly z ní řadu politických oponentů diktátorského režimu a postaraly se o to, že Bělorusko v současnosti žije v atmosféře strachu a lhostejnosti.

Za dané situace stále více řadových občanů Běloruska opouští svou rodnou zemi a usazuje se v demokratických státech západní a střední Evropy, aby zde začali novou a svobodnější etapu svých životních osudů. V tomto směru není výjimkou ani Česko, kam směřují nezanedbatelné

¹⁰⁸ DRBOHLAV; JANSKÁ; ŠELEPOVÁ, op. cit., s. 96.

počty Bělorusů jednak vzhledem k nevelké vzdálenosti České republiky od Běloruska a slovanské příbuznosti, jednak vzhledem k projektu Ministerstva práce a sociálních věcí ČR „Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků“, do kterého jsou od října 2004 zařazeni rovněž občané Běloruska.¹⁰⁹

Kromě eventuálního zařazení do výše jmenovaného programu limitovaného však poměrně přísnými výběrovými kritérii mohou Bělorusové zažádat o udělení azylu. Výsledek právního řízení o udělení azylu určí, zda se žadatel stane azylantem, nebo zda mu azyl nebude udělen, a tudíž bude muset vycestovat z území ČR nebo upravit svůj pobyt na základě zákona o pobytu cizinců. V případě udělení azylu je azylantovi zdarma zajištěn základní kurz českého jazyka, což opět někdy vede k problémům ve výuce, neboť studujícím v některých případech schází potřebná píle a kázeň k úspěšnému vypořádání se s nástrahami češtiny, a tedy ke zdárnému absolvování jazykového kurzu.

Lepších výsledků při studiu tak dosahují tzv. samoplátci (jazykový kurz si hradí sami), dlouhodobě či trvale usazení na našem území, kteří jsou k intenzivnějšímu učení motivováni buď snahou dostat se na vysokou školu, anebo nutností najít si zde zaměstnání či začít podnikat (viz podkapitola *Rusové*). Obecně ještě platí, že Bělorusové často rozumějí i mluví česky lépe než Rusové nebo Ukrajinci.

Lze tedy konstatovat, že především mužská část příchozích byla v Bělorusku za svou politickou aktivitu perzekvována.¹¹⁰ Tito muži přišli do České republiky i se svými rodinami – manželkami a dětmi, i když někdy přicházeli postupně, a tudíž byli po určitý čas jednotliví rodinní příslušníci odloučení. Je také důležité zmínit, že zejména manželky nejsou vždy národností Bělorusky, ale někdy jsou to Rusky, které se provdaly a žily v Bělorusku se svými manželi. Taková situace v bývalém Sovětském svazu nebyla nijak neobvyklá a výjimečná.

Velká většina migrantů-studentů má ukončené, příp. z důvodu rychlého odchodu z Běloruska neukončené vysokoškolské vzdělání. Jsou mezi nimi novináři, učitelé, lékaři a také vysokoškolští studenti, kteří chtějí pokračovat ve studiu na některé z českých vysokých škol.

¹⁰⁹ Více aktuálních i starších informací o zmiňovaném programu je k dispozici na internetových portálech MPSV – <http://www.cizinci.cz> a <http://www.imigracecz.org>.

¹¹⁰ Níže uvedené charakteristiky Bělorusů se z velké části shodují se závěry uvedenými ve studii Michaely Šmídové – srov. ŠMÍDOVÁ, M. *Běloruští političtí emigranti v České republice*. In Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky. Eds. Dana Bittnerová, Mirjam Moravcová a kol. Praha : SOFIS 2005, s. 249- 263.

Je to tedy skupina specifická svou vzdělanostní strukturou a tato skutečnost je do značné míry odlišuje jak od Ukrajinců, tak od Rusů, žijících v současnosti v ČR.

V odpovědích na otázku, proč Bělorusové vlastně přicházejí zrovna do Česka, se respondenti různí. Někteří uvádějí snadnou dostupnost České republiky (z hlediska poměrně krátké vzdálenosti i po stránce vízové otázky), jiní odkazují na kulturní blízkost a mentalitu mezi Čechy a Bělorysy postavenou na základě slovanské vzájemnosti. Bělorusové zároveň přiznávají poněkud ambivalentní a složitý vztah ke svým nejbližším sousedům, tedy k Polákům a Rusům, kteří k nim vystupovali z pozice síly, tj. silnějšího a mocnějšího souseda, proto si jako cílovou zemi nevybrali Polsko nebo Rusko. Vztah Bělorusů k Polákům, příp. k Rusům je možné do jisté míry přirovnat k české neoblíbenosti Němců, která rovněž má své hluboké historické kořeny. Určitě není náhodou, že v obou případech se jedná o vztah „velkého“ souseda k sousedu „malému“.

Bělorusové také přiznávají, že o České republice měli poněkud idealistické představy jako o demokratické a svobodné zemi, ve které je klid, což je v souladu s představami v podstatě každého imigranta, který opouští svou rodnou zemi a vydává se tak na krajně nejistou cestu, aby životní štěstí hledal v zemi jiné a kvalitativně lepší, jak doufá a v co věří. Česká republika se Bělorusům také zdála jazykově velmi blízká – třeba oproti němčině, někteří dokonce prohlašují, že čeština je běloruštině významně bližší než ruštině.¹¹¹ Je však pravděpodobné, že tuto zkušenost si vytvořili až po svém příjezdu do ČR. Měli také poměrně široké znalosti o české kultuře a historii. Vzhledem k tomu, že většina z nich získala vysokoškolské vzdělání, dá se relativně dobrá obeznámenost s českými reáliemi docela logicky předpokládat.

Život v České republice sice velká část dotazovaných Bělorusů deklaruje jako trvalý pouze do té míry, jak trvalá bude vláda Lukašenka, současně si však chtějí najít své místo ve společnosti Čechů, chtějí si najít své, v některých případech dočasně ztracené, sebevědomí. Na první pohled paradoxní stav, ale ve skutečnosti jenom normální a očekávaná reakce. Na svůj návrat do Běloruska momentálně nepomýšlejí, neboť zatím nemají žádnou naději, že v blízké době se u nich „doma“ cokoliv změní. Život, který žijí zde, je nutí, aby se soustředili

¹¹¹ Toto do jisté míry vyjádření holdu a vděčnosti vůči hostitelské zemi má ryze laický charakter a neodpovídá reálné skutečnosti, která vychází z genealogické klasifikace jazyků, třídících jazyky podle jejich původu. Podle této klasifikace běloruštině náleží k východní větvi slovanských jazyků, tedy svým zvukem připomíná ruštinu a co do slovní zásoby je bližší ukrajinštině. S ukrajinštinou je běloruštině do velké míry vzájemně srozumitelná, ačkoliv společné prvky nalezneme i s jazyky ze západní větve slovanských jazyků, tj. např. s češtinou a polštinou – viz ERHART, A. *Základy jazykovědy*. Praha : SPN 1990, s. 142-163.

i na jeho problémy. Komunikace s Čechy je pro ně dosti obtížná, především v případě nějakých hlubších osobních vztahů, ty se, jak vědí, navazují velmi pomalu a omezitě. Současně však právě přátelství pevné osobní vztahy je to, co jim zde chybí dost zásadním způsobem. Zejména ženy, které nepracují nebo mají malé děti, jsou postaveny před problémem frustrace způsobené nedostatkem sociálních vztahů. Na nedostatek možnosti bližších sociálních kontaktů však stěžují také muži.

Provázanost s českým prostředím je zatím dost povrchní, což je dáno především tím, že jejich pobyt v ČR není příliš dlouhý a tedy ani navázané vztahy s Čechy nemohly nabýt té intenzity, kterou měly se svými domácími přáteli v Bělorusku. Na druhé straně menšina dotázaných tvrdí, že problémy s navazováním kontaktů s Čechy nikdy neměla a teď má přátele výhradně z řad Čechů. Také v rámci sousedské komunity se situace zlepšuje. Zatímco na počátku se na ně sousedé dívali poněkud nedůvěřivě a „spatra“, dnes už jim někteří z nich dokonce různě pomáhají.

S ohledem na aktuální politickou situaci v Bělorusku můžeme takřka s jistotou říci, že proud běloruských imigrantů nebude slábnout, spíše naopak. Je nutné se tedy na tyto nově příchozí cizince dobře připravit, tedy dívat se na ně „střízlivýma očima“, tj. bez zbytečných předsudků a záští.

III.2 Jazykové aspekty uplatňující se při výuce studentů-migrantů

Výuka rusky hovořících studentů

Rusky mluvícími studenty rozumíme nejen Rusy, ale i představitele jiných národů bývalého Sovětského svazu (zejména Ukrajince a Bělorusy), kteří přijíždějí do České republiky na dlouhodobý pobyt a kteří ovládají ruštinu jako mateřský jazyk.

Studenti se vyznačují rozdílnou úrovní vzdělání i věku. Kromě toho je můžeme rozdělit zhruba do dvou skupin: jedni se začínají učit češtinu hned po příjezdu do naší země, druzí přicházejí do kurzů až po určité době od příjezdu do ČR, někdy i po několika letech. První skupina je odolnější proti interferenčním chybám. Při včasné zahájení výuky a při správné metodické práci učitele se dá chybám předejít. Ty se pak vyskytují málo a snadno se odstraňují. U druhé skupiny jsou nedostatky interferenčního charakteru časté a odstraňují se dosti obtížně.¹¹²

Nejčastěji se s mezijazykovou interferencí setkáváme u blízkce příbuzných jazyků – jako jsou čeština a ruština. Co se týká osvojování ruského jazyka v českém prostředí, tato problematika byla důkladně zkoumána ve 2. polovině 20. století. Tehdy vznikla potřeba zaregistrovat nejčastější interferenční chyby při výuce ruštiny na českých školách, utřídit je, odhalit příčiny a navrhnout řešení vedoucí ke zlepšení.¹¹³

V poslední době se stal aktuálním opačný didaktický problém – přenos jevů ruského jazyka při studiu češtiny jako cizího jazyka. Až donedávna tato problematika aktuální nebyla. Vzhledem k politické situaci počátku 90. let 20. století, ještě umocněné přijetím České republiky do Evropské unie v roce 2004, přijelo do Česka velké množství cizinců ze zemí bývalého Sovětského svazu, kteří se tak potřebují naučit česky.¹¹⁴

¹¹² Srov. RAJNOCHOVÁ, N. *Obtížnosti při osvojování českého jazyka rusky mluvícími posluchači*. In Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005. Eds. Jitka Ryndová, Jana Čemusová a Lída Holá. Praha : Akropolis, 2005, 41-50.

¹¹³ Velmi podrobně rozpracoval problematiku česko-ruské interference Josef Veselý – VESELÝ, J. *Problematika vyučování ruštině jako blízkce příbuznému jazyku*. Praha: SPN 1985.

¹¹⁴ Více o rusko-české interferenci – ČESAL, B. *K syntaktické interferenci rusko-české a česko-ruské*. In Cizí jazyky IV, Sborník Pedagogické fakulty Západočeské univerzity. Plzeň: Pedagogická fakulta Západočeské univerzity, 1993, s. 17-27.

Ačkoliv se na první pohled zdá, že je to málo pravděpodobné, je to právě **oblast spisovné výslovnosti**, kde rusky mluvící studenti mají zřetelné obtíže. Ne snad proto, že by nebyli schopni určité české slovo foneticky správně vyslovit, ale silně zakořeněný způsob ruské výslovnosti jim způsobuje po mnoho týdnů (někdy i měsíců) trvající „blok“, který nejsou dlouho schopni odstranit, pokud se intenzivně nezaměřují zrovna na výslovnost.

Zmiňujeme-li se o fonetice, není to opět specificky české a tedy obávané *ř*, co se jim nejobtížněji vyslovuje. Zde se projevuje adaptace na ruštinu, a proto vyslovují pouze tu část, která pro ně není složitá. Tudíž *české ř* - zvláště neznělé - vyslovují jako *r*. Např. *přítel* x *prítel*, *příjemný* x *prijemný*, *křičet* x *kričet* apod. Větší problémy nečiní většině z nich ani výslovnost v ruštině neexistujícího *h*. Studenti ho interpretují opět jako neznělou hlásku, někdy ho i změkčují. Tak *hotel* zní jako *chotel*, *hezký* jako *chezký* nebo *hokej* jako *chokej*.

A v čem tedy nejvíce chybují rusky mluvící studenti oproti spisovné české výslovnosti? Týká se to především stálého *silného měkčení hlásky e* ve slabikách *de, te, ne* na *dě, tě, ně*. Např. *dobrý děň, televize, nevidím* atd. Tato měkká výslovnost se ovšem projevuje i při samostatném *vyslovování e* na začátku slova, což se projevuje tvrdošíjnou výslovností *je* – př. *Eva jako Jeva, Evropa jako Jevropa* aj.

Druhým stěžejním nedostatkem ve správné artikulaci českých hlásek je *délka vokálů v základu slova a v koncovkách*. Obtížnost se projevuje zejména v tom, že cizinec ještě dlouhou dobu po zahájení výuky neslyší v češtině délky. Pokud délku vnímá, pak jako něco nepodstatného, neuvědomuje si její rozlišovací funkci. Rusky hovořící studenti se často domnívají, že označení délky v písmu čárkou znamená přízvuk. Tak dochází nejen k neustálému krácení všech délek na konci slov, ale vedle toho i k protahování délek u krátkých českých vokálů uprostřed slova – např. *skónčit, bábička, tábule*, především ale u delších slov (*propisováčka, podnikátel, televizor*), i na začátku slov – *óběd, áuto, kólo*.

Výše uvedené souvisí s rozdílně umístěvaným přízvukem v češtině a ruštině. Zatímco čeština klade akcent vždy na první slabiku, v ruštině tomu tak být nemusí, ale zároveň s přízvukem

protahují ruští mluvčí délku vokálu. Začátek slov bývá naproti tomu často bez akcentu a vyslovován nezněle.¹¹⁵

Po exkurzu do oblasti fonetiky obraťme pozornost **ke gramatické rovině**. Zde ve srovnání s výslovností nemají rusky mluvící studenti zdaleka tolik problémů. Velké potíže způsobuje studentům *slovesný vid*. Čeština je, řekněme, více benevolentní při užívání dokonavého a nedokonavého vidu, zvláště v minulém čase. Jestliže se jedná o opakovaný děj, čeština připouští vid dokonavý i nedokonavý, zatímco v ruštině je možný pouze vid nedokonavý.¹¹⁶

Stejný jev se objevuje i v souvětích podřadných u vedlejší věty příslovečné časové, uvozené spojkami *když, jakmile, pokaždé*.

Ke gramaticko syntaktickým chybám náleží porušení normy *ve tvaru kondicionálu*. Ruská jazyková norma vyžaduje užití osobního zájmena, zatímco v češtině osobní zájmeno zastupuje *zvláštní forma slovesa* (*bych, bys, by, bychom, byste, by*). Ačkoliv ruský student ovládá tyto formy, zdají se mu nedostatečné, a proto k nim ještě přidává *tvary slovesa být*. Např. *Kdybych jsem přišel včas, stihl bych jsem vlak*.¹¹⁷

Dalším výrazným porušením gramatických pravidel se vyznačuje užití tzv. genitivu záporového. Ruština vyžaduje v záporných konstrukcích genitivu singuláru i plurálu, zatímco čeština užívá v těchto konstrukcích pouze nominativ. Např. *Student je doma x Student doma není*. Ruský mluvčí v takovém případě zpravidla řekne: *Student je doma, ale Studenta není doma*.¹¹⁸

Mezi nejfrekventovanější chyby patří nesprávné koncovky maskulin životných v akuzativu a instrumentálu plurálu. V důsledku shody nebo podobnosti ruských a českých podstatných jmen studenti přenášejí tuto podobnost i na gramatické tvary. Projevuje se to zvláště ve skloňování podstatných jmen rodu mužského životného, u kterých jsou ale výrazné rozdíly. Ruské koncovky 7. pádu *-ami, -jami*, univerzální pro všechny rody, se v češtině vyskytují

¹¹⁵ Více o potížích rusky mluvících studentů se spisovnou českou výslovností – JUDASOVÁ, K. *Výuka češtiny rusky či slovansky mluvících studentů v ÚJOP UK v Poděbradech*. In Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005. Eds. Jitka Ryndová, Jana Čemusová a Lída Holá. Praha : Akropolis, 2005, 52-55.

¹¹⁶ RAJNOCHOVÁ, op. cit., s. 46.

¹¹⁷ Op. cit., s. 47.

¹¹⁸ ČESAL, op. cit., s. 20; RAJNOCHOVÁ, op. cit., s. 47.

pouze u feminin (a ještě pouze u vzoru *žena*). To jsou příčiny chyb typu: *Vidím studentov* (namísto *studenty*), anebo *Pracuji s profesorami* (místo *s profesory*).¹¹⁹

Široké spektrum syntaktických chyb vychází z již zmiňované příbuznosti obou jazyků. Studenti se soustřeďují více na morfologii a lexikum, čímž poněkud upozadují syntaktickou rovinu v domnění, že nemá takový význam pro komunikaci, přičemž většinou opak je pravdou.

Některé interferenční nedostatky lze opravdu posuzovat jako komunikativně irelevantní, tj. takové, které nemají vliv na porozumění, ale jen do určité míry ovlivňují negativní vnímání recipienta. Takovým příkladem může být nesprávná pozice *zvratných částic se a si*, které rodilí Češi často umísťují na správné místo ve větě automaticky a bez většího přemýšlení. Ruský hovořící studenti je často vkládají do věty nejen nevhodně, ale také je úplně vynechávají. Vycházejí přitom z toho, že v ruštině se píší dohromady se slovesy a jsou tedy jejich neoddělitelnou součástí. Oproti tomu v češtině se píší odděleně, což svádí k tomu, že nemají takovou závaznost.¹²⁰

Odlíšným případem syntaktické interference je *používání infinitivu* místo určitého slovesného tvaru ve vedlejších větách *po spojce aby*. V tomto případě se jedná o hrubé narušení české spisovné normy, jestliže ruský mluvčí používají větné konstrukce typu: *Šli do supermarketu, aby koupit kabát. – Dlouho se učil, aby napsat test.*¹²¹

Obdobně nepříjemným druhem syntaktické interference je časté *vypuštění jmenného přísudku* ve větách *se sponovým slovesem být*. To bývá zpravidla nahrazeno příslušným osobním zájmenem.¹²² Např. *Já z Prahy – On student – Kde ty? – Pane učiteli, už vy doma?*

Rovněž přenos ruských préteritních tvarů do češtiny lze považovat za morfologicko-syntaktickou interferenci. Zpravidla jde o komunikativně relevantní nedostatek, tj. takový, který ztěžuje vzájemné porozumění nebo ho činí zcela nemožným.¹²³

¹¹⁹ RAJNOCHOVÁ, op. cit., s. 47.

¹²⁰ Op. cit., s. 47-48.

¹²¹ ČESAL, op. cit., s. 21 a 24.

¹²² Op. cit., s. 20.

¹²³ Op. cit., s. 19.

V češtině se téměř nepoužívá osobní zájmeno jako podmět – klade se prakticky jen do vět při vyslovení silného důrazu na zmíněnou osobu (*Já mám domácí úkol, on ho nemá*). Oproti tomu studenti pod vlivem ruštiny používají zájmenný podmět nadměrně – *To je náš učitel. On jmenuje se Jirka – Já slyšel, že Praha je krásná* – V této větě navíc dochází k vynechání pomocného slovesa být v určitém tvaru (*slyšel jsem*).¹²⁴

Další a neméně zajímavou sférou práce s jazykem je **slovní zásoba** a její správné použití ve stylistice. Tady mají rusky hovořící studenti značný předstih ve srovnání se studenty z jiných jazykových oblastí (zejména z východní Asie). Je to opět dáno příbuzností češtiny a ruštiny jako slovanských jazyků. Při běžném používání jazyka mají vcelku rozsáhlou slovní zásobu, hlavně pasivně mnohemu rozumějí. A další si po krátkém pobytu v českém prostředí domyslí či doučí. Aktivně formulují své myšlenky často s obdivuhodnou dovedností a s citem pro užití vhodného výrazu.

Právě z dosti rozsáhlých znalostí v oblasti českého lexika vyplývá počáteční značná suverenita i předstih ve výuce ruských mluvčích před studenty z neslovanských zemí. Avšak po určitém čase se tato zdánlivá výhoda vytrácí, jestliže není v praktickém vyučování doprovázena intenzivní pílí a důkladnou přípravou studentů i v ostatních částech jazykového plánu češtiny, tj. v oblasti její zvukové stránky a její gramatiky.

Spíše pro obveselení či uvolnění atmosféry uvádím některá slova, která mají v ruštině zcela odlišný význam než v češtině: *zápach x vůně, život x břicho, ja zabyl x zapomněl jsem, krásnyj x červený, mir x svět, vrag x nepřítel* apod.¹²⁵

¹²⁴ Další typické příklady rusko-české syntaktické interference – ČESAL, op. cit., s. 18-24.

¹²⁵ Více o srovnání lexika ruštiny a češtiny – VLČEK, J. *Porovnání slovní zásoby ruského jazyka se slovní zásobou českého jazyka*. Praha: Univerzita Karlova 1986.

IV. Migrace ze zemí asijského subkontinentu – příklad výuky studentů-migrantů z Číny, Japonska, Koreje a Vietnamu

O Asiitech obecně se často mluví jako o lidech pracovitých, uctivých, snaživých, orientovaných na kolektiv. V zásadě je možné se s touto charakteristikou ztotožnit, což potvrzuje 1. část IV. kapitoly, ale určitě ne zcela spokojit, protože kulturně společenská klišé a předsudky je třeba spíše bourat. Současně je tedy nutno doplnit, že lidé z Asie jsou mimořádně přizpůsobiví, a přestože diametrální rozdílnost našich kultur je staví do složitých životních situací, nacházejí v ČR pro svůj pobyt příhodné podmínky, na kterých se musí stavět i v budoucích letech.

V souvislosti s asijskými studenty se rovněž často mluví o jejich učebních strategiích, resp. návycích, které se projevují silnou fixací na psaný text, přečeňováním gramatiky, memorováním, v chování pak upozadováním vlastní osobnosti a nadřazováním kolektivu nad individualitou, až přehnaným respektováním autority, což vše dokládá 2. část IV. kapitoly.

IV.1 Sociokulturní aspekty uplatňující se při výuce studentů-migrantů

Číňané

Pojmem Číňané byli tradičně označováni všichni obyvatelé Číny, poddaní čínského císaře. Z tohoto pohledu je tedy Číňanem každý, kdo je trvale usídlen na území dnešní Čínské lidové republiky, na Tchaj-wanu, v Hongkongu a Macau. V užším slova smyslu se pojmem „Číňan“ označují příslušníci národa Chan, k němuž se stejně jako v minulosti i dnes hlásí nejvíce obyvatel čínského státu. Při pozorování zákrutů čínských dějin si tak musíme neustále připomínat, že ta obrovská masa lidí, kterou my označujeme jediným slovem „Číňané“, je pestrá směsice národů a národností.¹²⁶

K charakteristickým rysům čínské povahy patří tolik zdůrazňovaný duch kolektivismu a rodinné soudržnosti. Velký význam pro přežití čínského národa má též pocit povinnosti, vytrvalost, pracovitost, šetrnost, disciplinovanost a oddanost autoritám spolu s nezbytnou zdvořilostí k jiným lidem, příklon k tradicím i sklon přejímat nové poznatky. Zde si dovoluji drobnou poznámku ze své učitelské praxe. Když jsem se ptal svých čínských studentů na duchovní hnutí Fa-lun kung, tvrdili mi, že se jedná o velmi špatnou sektu, jejíž příslušníci např. nechťejí chodit k lékaři, ale snaží se léčit alternativní medicínou (v Číně přeci tak populární). V tomto případě se studenti zcela zřetelně stali obětí masivní propagandy čínské vlády, která líčí Fa-lun kung jako velice nebezpečnou a krajně rafinovanou sektu, která chce své členy bezvýhradně ovládnout, a tak se komunističtí vládcí rozhodli hnutí zakázat a jeho příznivce podrobit neutuchající represi.¹²⁷

Silný pocit národní soudržnosti můžeme dobře pozorovat právě mezi Číňany v zahraničí. Jejich komunity si všude zachovávají vlastní lidové tradice, přijímají však rovněž od svých sousedů všechno vyhovující, tj. to, co neodporuje jejich tradicím. Vysoký stupeň adaptability jim napomáhá překonávat těžkosti nového života.

K cizím lidem se Číňané chovají zdvořile a – pokud vycítí příznivou odezvu – velice přátelsky. Rádi vstupují do kontaktů s jinými a navazují nové vztahy. Dojde-li ke konfliktu, hledají většinou chybu u sebe a nenechávají vinu na druhých. To souvisí s tradiční koncepcí

¹²⁶ Další rozšiřující informace obsaženy v publikaci: OBUCHOVÁ, E. *Číňané 21. století (dějiny – tradice – obchod)*. Praha : Academia 1999 (zvl. na s. 14-27 a 118-126), zde uvedena i další literatura.

¹²⁷ Srov. článek v MF Dnes z 29. května 2003, s. A/12.

„ztráty tváře“. Člověk „ztrácí tvář“ nejen v případě, že se sám dopustí chyby, ale i tehdy, když jeho konání způsobí provinění někomu jinému. Číňan se tak snaží vyvarovat takových momentů, kdy by dostal druhého do rozpaků či nepříjemné situace.

Tady je namístě zmínit se o jedné zvláštnosti Číňanů (ale i ostatních asijských etnik) a to je úloha smíchu, grimas a neverbálních signálů. Číňan smíchem či komickými pohyby obličeje zakrývá překvapení nebo nesouhlas, vyjadřuje nejistotu a pochybnost o správnosti svého výroku nebo skutku. V duchu tradiční výchovy pokládají Číňané dodnes za nezdvorné dívat se při rozhovoru partnerovi přímo do očí. V zemích, kde se čínská komunita výrazně ekonomicky prosadila (tj. i u nás), bývá jako negativní přijímána též snaha většiny zahraničních Číňanů neustále shromažďovat bohatství a pracovat bez přestání do úmoru.

V souvislosti s tím je třeba zdůraznit, že naprostá většina Číňanů k nám emigruje z ekonomických důvodů, což podporují i pekingské úřady. Číňané k nám v absolutní většině případů přicházejí legálně, s platnými doklady. Po svém příchodu do Čech nejdříve bleskově založí svou firmu, aby mohli dostat povolení k dlouhodobému pobytu a podnikat na našem území legálně. Jsou plni nadšení ze svého nového působiště a chtějí navázat co nejvíce kontaktů, proto k jejich prvním aktivitám patří i hledání učitele češtiny. Ze začátku mají upřímnou snahu naučit se co nejdříve česky natolik, aby si mohli své záležitosti vyřizovat sami a domluvili se se zákazníky. Současně ovšem musí pracovat, aby měli prostředky k živobytí, na nájemné i na školné, a tak zdaleka ne všichni při studiu češtiny vytrvají. Zde je vhodné připomenout tradiční čínskou úctu ke vzdělanosti, a proto studenti z Číny (platí to i pro ostatní Asiaty) náleží k nejpilnějším a nejsvědomitějším ze všech, i když je jim vlastní zejména paměťové „biflování“ než analytické a samostatně tvořivé myšlení. Rovněž spontánní konverzace nebo zaujmutí svého vlastního názoru na určitou věc jim činí nemalé potíže.

Vzájemné kontakty Čechů a Číňanů se omezují jen na letmé obchodní záležitosti, a tak chybí příležitosti navzájem se důkladněji poznat. Mnozí Češi si myslí, že za čínskou uzavřeností je něco jiného – kriminalita, černý obchod, praní špinavých peněz. Vždyť přece Číňané ve svých stáncích nabízejí levné potraviny, oblečení, obuv i elektroniku – a to nebude jenom tak. Ale naprostá většina Číňanů, kteří se u nás usadili na delší dobu, přijela s úmyslem najít ve světě místo, kde se jim bude žít lépe než doma. Jsou pracovití, poctiví a čestní a snaží se žít

v souladu se zákony společnosti, která je přijala. Berme to tak, že jsou tady a mohou nám přinést něco pozitivního i jinak, nejen obchodně.

Japonci

Japonci – potomci záhadných Ainů, pro nás znamenají další z exotických etnik vzdálené Asie.¹²⁸ Při prvním setkání s Japonskem je Středoevropan okouzlen čistotou, zdvořilostí, ochotou, slušností, kázní, úctou projevovanou úklonami. Po určitém čase stráveném mezi Japonci si ale uvědomí rozdíly v kultuře a v chování i jednání příslušníků asijského národa.

V současnosti už pro nás není japonská kultura tak úplně neznámá a tajemná. Jezdíme v japonských autech; oceňujeme spolehlivost japonských výrobků; známe původem japonské sporty – judo, karate nebo zápas sumo; víme, kdo je gejša; gurmáni si zajisté pochutnali na suši, které zapíjeli pálenkou saké. Možná již začínáme tušit, jak nepříjemná je japonská přelidněnost¹²⁹, a víme, že si Japonci libují v technice a dokonalé organizaci. Až v okamžiku, kdy se setkáváme s Japonci blíže a déle, začínáme si uvědomovat značné odlišnosti mezi nimi a námi v chápání a hodnocení celé řady každodenních věcí. K pochopení nám pomůže poznání kořenů a vývoje japonské kultury, která se přes všechnu tradicionalitu přirozeně mění a je výrazně ovlivňována působením kultury evropské i americké. Ačkoliv zejména mladší generace preferuje rozličné novinky a změny oproti tradici, kulturní kořeny a zažitý vzorec chování a jednání jsou příliš hluboké, než aby se mohly změnit během jedné generace.

Japonská kultura se vyvíjela poměrně izolovaně více než tisíc let pod vedením vojenské kasty samurajů, kteří poté vtiskli celé japonské společnosti své mravní principy, a tyto principy ji do značné míry ovlivňují dodnes. Jejich základem je neodhalování emocí, což stále patří mezi nejzákladnější charakteristiky japonské povahy. K dalším typickým povahovým vlastnostem, vycházejícím z historického kontextu, náleží pokora a úcta ke stáří. Žák nemůže nikdy předstihnout svého učitele, protože nikdy nedosáhne takových zkušeností jako on, a proto jsou názory učitele a staršího vždy nadřazeny, jsou pravdivé a není možné jim odporovat.

¹²⁸ Jeden z nejdůkladnějších popisů Japonska podala ve své knize VASILJEVOVÁ, Z. *Dějiny Japonska*. Praha : Svoboda 1986. Nověji JANOS, J. *Tajemný Nippon*. Praha : Libri 1998.

¹²⁹ V kontextu s tím jsem byl poněkud překvapen, když moji japoňští studenti mluvili o speciální profesi v místním metru. Jde o funkci jakýchsi „postrkávačů“ nebo „tlačilů“ – mužů, kteří se snaží natlačit do přeplněných vozů metra co nejvíce cestujících.

Japonská společnost nevytváří místo pro sbližování obou pohlaví (plesy, slavnosti, párové tance) a navíc není vhodné během dne ukazovat své emoce. To je důvodem, proč se Japoncům těžko navazují kontakty, a za zcela nevhodné je považováno, aby se na jednom pracovišti blíže stýkali muži se ženami. Pro japonskou kulturu je také typické minimum fyzických kontaktů a dotyků. Není běžné a žádoucí vzít partnera či partnerku kolem ramen, za ruku, nebo dokonce políbit či pohládit.

Další pro nás dost obtížně pochopitelnou a zároveň ne příliš vábnou japonskou (příp. korejskou) zvyklostí je nepoužívání kapesníku na veřejnosti. Otázka čištění nosu se nám může zdát trochu malicherná, ale Japonci ji berou velmi vážně. Odpor vzbuzuje už představa, že upotřebený kapesník má někdo u sebe v kapse, ale i použití papírového kapesníku na veřejnosti (a především při jídle) je zcela nepřijatelnou nehorázností. Jedinou možností je odejít si vyprázdnit nos na WC, pokud to momentální situace nedovoluje, Japonci neustále ze všech sil popotahují a nijak je nezneklidní ani neustálá kapička u nosu. Zejména u půvabných mladých dívek to působí přinejmenším velice zvláště.

Japonské ženy byly po celá staletí nuceny zaměřit se na získání manžela, pokud chtěly přežít v prostředí, kde vládli pouze muži. Proto v japonské rodině platí, že muž odevzdává ženě všechny své peníze a ona se stará o domácnost a přiděluje mu zpět kapesné. I dnes vítá velká část japonských žen své muže, kteří se vracejí z práce kolem desáté večer tím, že jim uvaří čaj, obují jim pantofle a podají noviny. Špatné časy z hlediska japonského hospodářství však změnily také mužská privilegia. Mladé ženy začínají častěji získávat lépe placená místa, odkládají svatbu na později a zvažují hlouběji svoje možnosti, ke kterým patří např. cesty do Evropy a přechodný pobyt v některé z evropských zemí (třeba v ČR). Zde načerpají nové impulsy pro svou lepší a příjemnější budoucnost a pokud tady nezůstanou natrvalo, tak přenášejí a implantují tyto novinky do Japonska.

Korejci

Po roce 1989 začaly do naší země masově proudit jihokorejské průmyslové výrobky, především spotřební elektronika a automobily. Těší se značné oblibě, protože jejich kvalita je srovnatelná s japonským zbožím, ale jsou levnější. Do širšího povědomí nejmladší generace se proto Korea zapisuje jako jakési „druhé Japonsko“, úspěšná průmyslová země.

O korejských dějinách a o zvláštnostech korejského života se toho ale stále ví jen málo.¹³⁰ Jen málokdo si u nás uvědomuje, že korejská kultura patří k nejstarším a nejzajímavějším na světě. Korejci samozřejmě nemohou svým významem konkurovat mnohonásobně početnějším Číňanům, ale zato nemůže být pochyb o tom, že to byli v dějinách mnohem častěji Japonci, kteří se učili od Korejců než obráceně Korejci od Japonců.

„Jsi-li povznesenější a silnější než Japonec a zároveň vzdělanější a jemnější než Číňan, jsi jistě z Koreje“¹³¹ – staré korejské přísloví dobře vystihující pohled většiny Korejců na své sousedy. Nám stejně jako ostatním Evropanům bude však takový názor asi připadat trochu nadsazený. Zatímco Japonsko a Čína se díky svým bohatým tradicím těší všeobecnému respektu a uznání, Korea zůstává v jejich stínu. V našich městech se v posledních letech můžeme setkat s poměrně velkým počtem lidí z východní Asie. Jsou to hlavně čínští a vietnamští obchodníci, od nichž se dají vcelku snadno odlišit japonští turisté, kterých hlavně v Praze není málo. Ale Korejci? Do osobního kontaktu se s nimi dostane jen málokdo. Mezi stánkaři na tržištích nejsou, a když se k nám vydají s nějakou cestovní kanceláří, většina lidí je pokládá za Japonce.

Skutečnost je taková, že většina lidí u nás opravdu žádnou příliš konkrétní představu o Korejcích nemá. Je zřejmé, že potíže s tím, jak přiblížit korejskou mentalitu Evropanům a jak Korejce odlišit od ostatních Asiatů, měli i autoři různých turistických průvodců po Koreji. A řešení, které někteří z nich našli, je vážně pozoruhodné: Korejci jsou těmito autory označováni za „Iry Dálného východu“.¹³²

Na první pohled je takovéto přirovnání velmi překvapivé, ale při hlubším zamyšlení zjistíme, že oba národy mají opravdu leccos společného. A není to jen fakt, že Korejci i Irové žijí rozdělení ve dvou státních útvarech a usilují o sjednocení. Stejně jako Irové jsou i Korejci silný a hrdý národ, který za dobu své existence prožil několik velmi těžkých období, kdy stál na pokraji zkázy. Mezi vlastnosti, které jim umožnily přežít, patří vytrvalost a nepoddajnost, ale také trpělivost a přizpůsobivost. Pro oba národy je dále zřejmá jistá izolovanost jejich zemí a poměrně značná jednodušnost jejich obyvatelstva. Historický vývoj způsobil, že Irové dodnes trpí anglickým a Korejci japonským komplexem.

¹³⁰ Jednu z prvních česky psaných a ucelených monografií věnovaných korejským dějinám a korejské kultuře představuje knížka Jiřího Janoše – viz JANOŠ, J. *Dokonale utajená Korea*. Praha : Libri 1997.

¹³¹ Op. cit., s. 18.

¹³² Op. cit., s. 18-24.

Přirovnání Korejců k Irům může vyvolávat v mnoha lidech jisté pochybnosti. Mentalita lidí v Asii a v západní Evropě byla opravdu po tisíciletí formována působením naprosto jiných vlivů. Jistá spřízněnost povah zde ale nejspíše existuje. Svědčí o tom mimo jiné i skutečnost, že hlavně mladí Korejci si během posledních asi patnácti nebo dvaceti let velmi oblíbili pití piva a dávají mu přednost před tradiční rýžovou pálenkou sodžu. Pivo sice mají rádi i mladí Japonci a Číňané, ale co je nejpikantnější: Korejci jednoznačně dávají přednost točenému pivu, které pijí z velkých půllitrů.¹³³

Do Koreje proniknuvší ideje konfucianismu kladou mimořádný důraz na dosažení harmonie ve společenských vztazích. Konfucianismus stratifikuje společnost a každému určuje místo, na kterém se může pohybovat. Pět základních konfuciánských vztahů je založeno na principu nadřazenosti a podřazenosti, které se projevují i dnes v každodenním kontaktu – výrazné jsou především v rodině, pracovních vztazích, škole a dalších kolektivech. Fungují i klasicky pojaté vztahy mezi rodiči a dětmi (s povinností se o sebe vzájemně v různých životních etapách postarat) nebo mužem a ženou (žena je podřízena třem mužům svého života: otci, manželovi a synovi – viz níže). City je třeba co nejvíce potlačovat a vše je nutné podřítit tomu, aby byl nastolen správný společenský řád. Tudíž každý Korejec přesně zná svoje místo na společenském žebříčku a podle toho se chová.¹³⁴ Tyto principy se projevují nejen v chování a jednání jejich příslušníků, ale i v jejich jazykových projevech.

Pro ženy vyplývalo z Konfuciova učení několik na naše poměry dosti tvrdých zásad. Především to byla celoživotní naprostá podřízenost ženy mužům: v dětství otci, v dospělosti manželovi a případně jako vdova nejstaršímu synovi. Podstatou vztahu ženy vůči manželovi nebylo nikdy přátelství, ale dokonce ani partnerství. Bylo to vždy postavení podřízeného vůči nadřazenému.¹³⁵ Hlavním posláním ženy bylo rodit syny svému manželovi. Korejská žena tak sice musí podle tradice obětovat všechny síly pro blaho své rodiny, ale formálně stojí vlastně

¹³³ V tomto případě si mohou činit jistý nárok na spřízněnost s Korejci i Češi jako proslulí pivaři. Z vlastního zážitku vím, že Korejci s radostí navštěvují tradiční české hospody a v pití piva si s námi opravdu nezapadají, čímž jsou mezi Asiaty tak trochu výjimkou.

¹³⁴ Tady musím poznamenat, že na naší škole vystupuje vždy nejstarší Korejec jako taková vůdčí osobnost pro ty mladší, pro něž funguje v pozici jakéhosi pomocníka nebo rádce. Všiml jsem si, že zvláště nejmladší Korejci i Korejky mu nechtěly naslouchat, ba přímo odmítali jeho pokyny. I tady je patrné, že časy se mění a zřejmě zapůsobilo i cizí prostředí, tak odlišné a vzdálené od toho domácího - korejského.

¹³⁵ Z návštěvy korejské rodiny musím potvrdit jednoznačnou podřízenost ženy muži. Když jsem s Korejcem (svým studentem) debatoval v obývacím pokoji, jeho manželka seděla v kuchyni a naší diskuse se neúčastnila, pouze nám nosila občerstvení nebo odnášela použité nádoby.

stále mimo. Sama se rozvést nesmí, zato manžel ji může odvrhnout velmi lehce. Cílem takového svazku rozhodně není to, aby v něm manželé našli štěstí a spokojenost, ale výhradně úsilí zajistit pokračování mužova rodu do budoucnosti.¹³⁶

Tradice konfucianismu tedy zdůrazňuje sociální hierarchii, synovskou povinnost, respekt k autoritě a stáří, harmonické vztahy mezi lidmi a mezi člověkem a přírodou. Individualita Korejců je potlačena ve prospěch kolektivu a tím je dán základní rozdíl mezi západním a východním modelem vzdělávání – proti egocentrické koncepci zaměřené na jedince stojí koncepce soustředěná na společnost a na vztah jedince a společnosti. Ve vyjadřování převládá „my“ nad „já“, říká se „naše rodina, naše země, naše škola, naše práce, naše manželka, náš manžel“ apod. Rodové jméno je uváděno vždy na prvním místě a velmi často je mezi Korejci užíváno při oslovování, a to i v úzkých přátelských vztazích.

V chování Korejců lze sice pozorovat obdiv k západní kultuře, v posledních letech je zřejmý i v jejich stylu oblékání, chování apod., ale není možné tyto vnější projevy ztotožňovat s našimi. Je třeba si uvědomit, že předsudky jsou oboustranné. Evropané a Čechy nevyjímaje, Korejce pokládají za „žluté“, neodlišují příslušné národy východní Asie, neznají jejich historii, mentalitu, zvyky atd. Korejci mají k Evropanům obecně lepší vztah než k Američanům, ale jde o různou míru obdivu i opovržení, zvláště pokud se dopustíme faux pas např. v etiketě.

Z naznačeného výkladu plyne, že Korejci jsou Čechům v mnohém vzdálení, ale v něčem i překvapivě blízcí. Proto je namísto přát si, aby kontaktů mezi Koreou a ČR a jejich obyvateli přibývalo, abychom se co nejlépe poznali a uznali jak to, co je podobné, tak hlavně to, co je odlišné.

Vietnamci

Poslední z výše naznačených etnik vzdálené Asie tvoří Vietnamci mající z hlediska dlouhodobého pobytu u nás nejdéle trvající tradici.¹³⁷ Vietnamští občané začali přijíždět za

¹³⁶ Představa, že by nějakého Korejce v práci řídila nějaká žena-šéfka, je i dnes pro většinu mužů těžko stravitelná, a proto se musí české lektorky (hlavně ty mladší) někdy vyrovnávat s většími či menšími obtížemi při výuce, neboť někteří korejští studenti (především ti starší) se odmítají podřizovat ženě-učitelce.

¹³⁷ O historii česko - vietnamských vztahů podrobněji píše MÜLLEROVÁ, P. *Vietnamské etnikum v České republice*. In *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Ed. Tatjana Šišková. Praha : Portál 1998, s. 83-86.

prací a studiem do tehdejšího Československa již na přelomu 50. a 60. let 20. století. Ve zmíněném období se československá společnost příliš nezajímala o vietnamskou kulturu, odlišné zvyky a dějiny tak vzdálené a rozdílné civilizace. A tato nepřilíživá povzbudivá tendence přetrvává dodnes.

Pro obecnou charakteristiku Vietnamců platí podobné hodnocení jako v případě předcházejících etnik. Tedy velmi těsné rodinné vazby a to i mezi vzdálenějším příbuzenstvím; úcta k rodičům, učitelům a starším lidem; důraz na vzdělání; všudypřítomný úsměv i v případě nepříjemné situace, nesnázi nebo neporozumění projevu mluvčího.

Setkáte-li se s Vietnamcem, rozumí se samo sebou, že po úvodním pozdravu zapředou obě strany hovor na téma zdraví a rodina. Patří k dobrému vychování, že se velmi podrobně zajímáte o partnerův zdravotní stav a on činí na oplátku totéž. Evropanům se někdy mohou zdát konkrétní informace o zdravotním stavu příliš důvěrnou, osobní záležitostí. Vietnamec však chce dát najevo nejen opravdový zájem o vaši osobu, ale chce vám i pomoci, např. tím, že vám doporučí zkušeného lékaře nebo osvědčenou medicínu.

Většina Vietnamců se snaží co nejdříve komunikovat s Čechy a leckdy se jim podaří zformulovat věty, které vyvolávají úsměv na tvářích našich občanů. Typickým příkladem je výraz „jste pěkný, tlustý“, jenž ale ve skutečnosti znamená „vypadáte blahobytně, jistě se vám daří dobře“. Jinak řečeno, jsou to slova chvály a lichocení, ale představme si průměrnou Češku, která nakupuje na tržišti, a vietnamský trhovec jí mezi řečí řekne s odzbrojujícím úsměvem na rtech „paní, vy jste pěkná, tlustá“. V tom okamžiku je zaděláno na problém.¹³⁸

Podle mého soudu je vietnamská komunita více uzavřená a nepřístupná Čechům než čínská, japonská nebo korejská.¹³⁹ Paradoxně to vyplývá nejspíše z historických souvislostí – od padesátých let přetrvávala u Čechů nedůvěra k Vietnamcům a ani dnes nejsou vztahy Čechů a Vietnamců příliš posilovány z jedné ani z druhé strany.¹⁴⁰ Češi se nadále dívají na Vietnamce jako na podloudné obchodníky, kteří vydělávají „hříšné“ peníze a neplatí přitom

¹³⁸ O dalších vietnamských zvycích: MÜLLEROVÁ, op. cit., s. 86-89; KOCOUREK, J. *Vietnamci v České republice*. In Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století. Ed. Tatjana Šišková. Praha : Portál, 2001, s. 100-104.

¹³⁹ Nic neplatí absolutně. Objevují se smíšená česko - vietnamská manželství, i když pouze ojediněle. V poslední době se setkáváme s novým fenoménem - hlídáním dětí vietnamských obchodníků Čechami, samozřejmě za úplatu.

¹⁴⁰ V tomto případě nelze přehlédnout řadu let fungující Česko – vietnamskou společnost, což je ale spíše takový elitní kroužek pro intelektuály než funkční spolek pro širší veřejnost.

daně, což samozřejmě v některých případech nelze vyloučit. Nic to ale nemění na faktu, že žijeme a nadále budeme žít v jednom státě, a proto bychom se měli navzájem více poznávat a napomáhat tak ke klidnému soužití obou národů.

IV.2 Jazykové aspekty uplatňující se při výuce studentů-migrantů

Výuka čínských studentů

Čínština patří mezi sinotibetské (tibetočínské) jazyky – od klasické čínštiny, která byla jazykem izolujícím, se vyvíjela směrem k polysyntetičnosti.¹⁴¹ Gramatické kategorie a vztahy mezi nimi jsou tedy v čínštině formovány obvykle odlišným způsobem než v češtině. Čínština se navíc zapisuje ideografickým písmem, podle kterého jeden znak odpovídá jednomu monosylabickému morfemickému základu, tj. neexistuje abeceda v pojetí latinky.¹⁴² Čínští studenti tak mají problémy se čtením českých textů, když vidí slova v češtině rozepsaná do písmen, neboť čtou jednotlivé grafémy v pořadí, v jakém je rozpoznávají.

Z hlediska zvukové stránky češtiny je situace poněkud nepřehledná, ačkoliv největší překážkou zde ani zdaleka není výslovnost *ř* jakožto specificky české hlásky, s níž se potýká velmi mnoho cizinců. Daleko větší problémy činí znělостní protiklad konsonantů a vokalická délka.¹⁴³ V čínštině stojí naproti sobě přidechové (*pch, tch, kch*) a nepřidechové (*p, t, k*) iniciály, ale znělé a neznělé konsonanty se už nerozlišují. Pro Číňana neznalého češtiny tak znějí např. slova *buk* a *puk*, *bůh* a *puch* nebo *pruh* a *kruh* naprosto stejně.

Čínština nerozlišuje ve slovotvorném významu ani opozici kvantity. U Číňanů studujících češtinu se může chybné užití krátkého a dlouhého vokálu projevit ve změně slovního druhu (*hezky – hezký, česky – český*) nebo i lexikálního významu (*láska – laská, praská – práská*). Neméně obtížně zvládnutelným jevem se může stát alternace vokálů při deklinaci (např. *sůl – soli, kůň – koně, vůl – vola*) nebo změna slovního základu při odvozování (*dar – dárek, bílý – běloch, síla – silný*). Číňané mají také často tendenci převádět česká slova do otevřených slabik, pro čínštinu tak typických, tudíž pak vznikají zkomoleniny typu *krefu* (krev) či *běchu* (běh).

¹⁴¹ JANKOVÁ, E. *Jazykové a sociokulturní aspekty při výuce čínských studentů*. In Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005. Eds. Jitka Ryndová, Jana Čemusová a Lída Holá. Praha : Akropolis, 2005, s. 87-90 (zvláště na s. 87-88).

¹⁴² Op. cit., s. 88.

¹⁴³ KUČERA, O.; ŤULPÍKOVÁ, P. *Jazyková a sociokulturní úskalí při výuce čínských studentů*. In Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 - 2005. Eds. Jitka Ryndová, Jana Čemusová a Lída Holá. Praha : Akropolis, 2005, s. 91-100 (zvláště na s. 91-92).

Ke komolení dochází i při výslovnosti víceslabičných českých slov vzhledem k faktu, že převážná část čínských slov je jedno- či dvouslabičných. V běžné mluvě se tedy užívá akronymické pravidlo, při kterém je např. u tří- a čtyřslabičného segmentu přízvuk na první a poslední slabice, přičemž závěrečná slabika je právě nejprízvučnější.¹⁴⁴ V češtině se však akronymické pravidlo vyskytuje snad jen při výslovnosti zkratk – např. *USA, ČSSD, KLDR* aj. Přízvuk se navíc v čínštině projevuje délkou slabiky a zdůrazněním tónu, takže pokud Číňan aplikuje stejný přístup v češtině, může pak dojít ke krácení a zkomolení slova – např. *domček*, event. *důmček* (domeček); *stolček*, příp. *stůlček* (stoleček); *přímný* (příjemný) apod.

Odlišná je oproti čínštině i intonace české věty. Zatímco čeština využívá intonaci stoupavou a klesavou k vyjádření věty tázací a oznamovací, v čínštině slouží melodie k rozlišování významu jednotlivých slov. Čínská věta oznamovací má obecně mírně klesavou intonaci, ale její míra záleží na tónech posledního slova věty.¹⁴⁵ U čínských studentů českého jazyka proto někdy dochází k tendenci tvořit otázku podle konstrukce klad – zápor. Např. *Už přišel nepřišel? Máš nemáš čas? Chceš nechceš jídlo?*

Čínští studenti jako uživatelé znakového písma se často potýkají i se samotným psaním v češtině, neboť nejsou zvyklí na fonetický přepis řeči. Mají tedy značné problémy se čtením psací formy latinky.

Obtížnost české morfologie je pro Číňana předem dána základním poznatkem a to tím, že čínština jako izolující jazyk totiž nemá vytvořenu morfologickou strukturu odpovídající členění češtiny jako jazyka flexivního.¹⁴⁶ Svým způsobem to může být i výhoda, neboť při studiu češtiny nedochází k ovlivňování souborem paradigmatu vlastního jazyka. V čínštině navíc není přesně vymezený ani pojem slovního druhu. U syntakticky nezakotvených slov se často nedá určit, jsou-li přídavným nebo podstatným jménem, slovesem nebo podstatným jménem aj. Přesné určování slovního druhu a gramatických kategorií znamená pro Číňana prakticky novou jazykovou zkušenost.

Čínština nevyjadřuje gramatický rod, a tak Číňan není zvyklý rozlišovat slova podle mužského, ženského a středního rodu. Zvládat soubory koncovek v systému deklinace ale

¹⁴⁴ KUČERA; ŤULPÍKOVÁ, op. cit., s. 92; ŠVARNÝ, O.; UHER, D. *Fonetická charakteristika čínštiny*. In Hovorová čínština: úvod do studia hovorové čínštiny. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001, s. 52-55.

¹⁴⁵ KUČERA; ŤULPÍKOVÁ, op. cit., s. 92; ŠVARNÝ; UHER, op. cit., s. 58-65.

¹⁴⁶ KUČERA; ŤULPÍKOVÁ, op. cit., s. 93-94.

není pro Číňany, kteří preferují paměťové učení (tedy „biflování“), nijak zvlášť obtížným úkolem. Problémy nastávají v okamžiku určitého vychýlení koncovek z pravidelné soustavy. Tady mám na mysli v češtině dosti rozšířené až typické dubletní tvary pro jednotlivé pády či rozličné množství výjimek a variant fonetického, morfologického a lexikálního jazykového plánu, které spisovná mluvnice češtiny neobsahuje.

V kategorii sloves se Číňané nejčastěji potýkají s časem a videm. V čínštině existuje poněkud odlišné chápání času, neboť se jedná spíše o uskutečnění nebo neuskutečnění děje, který tak může být ve formě času minulého vyjádřen i v budoucnosti. Samotné sloveso není opět charakterizováno žádnou gramatickou kategorií.

Pro Číňana je mimořádně obtížně pochopitelná kategorie českého slovesného vidu. V čínštině se ukončenost děje často vyjadřuje připojením výsledkového modifikátoru¹⁴⁷, a proto rozdíly mezi jednotlivými slovesy vidového páru jsou bez bližšího podrobného vysvětlení prakticky nepostřehnutelné. Běžně tedy dochází ke komolení slov či vytváření neexistujících „patvarů“, protože všechny afixy nelze vždy a libovolně připojovat ke každému slovesu.

Obtížnost české syntaxe pro Číňana je už dána poměrně volným pořádkem slov ve větě. Jedním ze základních problémů se stává vyhledání podmětu a přísudku v české větě. V čínštině stojí podmět a příslovečná určení před slovesem, předmět obvykle následuje za slovesem. Běžně se sice vyskytují případy se zdůrazněným předmětem na začátku věty, ale obecně řečeno má čínština pevný pořádek slov.¹⁴⁸ Příklady českých vět utvořených čínskými studenty proto nejčastěji po vzoru věty čínské a bez ohledu na situační zakotvenost začínají podmětem – např. *My zítra půjdeme do supermarketu*. Vliv čínské věty je patrný i na striktním vyjadřování podmětu (*Já odešel jsem* x *Odešel jsem*) a rozdílném chápání při zdůraznění větného členu, které čínština neuskutečňuje skrze pořádek slov ve větě, ale fonetickými prostředky jako je prodloužení slabiky a zdůraznění jejího tónu.

Poměrně rozdílné je rovněž použití některých spojek. Čínština v tomto směru nevyjadřuje spojku *že*. Věty typu – *Myslím, že není doma. Řekl mi, že zůstane doma.* – pak Číňané uvádějí v podobě – *Myslím, on není doma. Řekl mi, on zůstane doma.* Čínština je také jedním z jazyků

¹⁴⁷ Op. cit., s. 94.

¹⁴⁸ Op. cit., s. 95.

s pravidelným počtem záporů ve větě. Vícenásobná negace v češtině – *Nikdy nikam nechodil.* – tak může oproti jednomu záporu ve větě čínské komplikovat pochopení významu celé věty.

Při pohledu na slovtvorbu a lexikologii češtiny zaujme její velká derivativnost, která svědčí o bohatosti českého jazyka, avšak z pozice čínského studenta jsou všechny slovtvorné postupy známkou nejvyšší obtížnosti. Čínština tvoří slova většinou pomocí kompozice dvou autosémantických slabik (např. *sin-kchu: namáhavý, úmorný* se skládá ze slabik s významem *sin: hořký* a *kchu: hořký, krušný*)¹⁴⁹. Oproti tomu v češtině se čínští studenti nemohou spoléhat ani na pravidelné zákonitosti při odvozování – např. pro jména konatelská je vyhrazeno několik koncovek, ale samotný význam slov je ustálen spíše konvencí. Často pak dochází na otázky, proč člověk, který *boxuje*, není *boxař* nebo *boxista* či *boxák*, ale *boxer*, anebo proč ten, kdo *šije šaty*, není *šatař*, příp. *šatník*, ale *krejčí*.

Určité problémy mohou nastat v lexikální rovině jazyka. V čínštině se totiž používají některá slova, pro něž neexistuje český ekvivalent a naopak. Typickým příkladem je jednoslabičné slovo *čching*, vyjadřující specifickou barvu, jejíž škála se rozpíná od zelené přes modrou až po černou. V češtině pak třeba významové nuance slov *šedý, šedivý, šedavý, našedlý* překládáme v čínštině jedním slovem (*chuej*).¹⁵⁰

K významovým nejasnostem může docházet i při užívání českých frazémů, archaismů, při užití metaforičnosti, expresivity či ustálených slovních spojení. Slovní spojení typu: *mít za ušima, být v balíku, šedá eminence, růžové brýle, kout pikle* a jiné by proto měla být součástí výuky a procvičování slovní zásoby.

Výuka japonských studentů

Japonština patří v rámci genealogické klasifikace mezi jazyky izolované, tj. mezi jazyky obtížně zařaditelné do konkrétní jazykové skupiny a podskupiny (jazykové rodiny, čeledi, větve), proto jsou vyčleňovány samostatně. Nejbližší má japonština k uraloaltajské jazykové větvi, přestože jednoznačný závěr o genealogické příbuznosti doposud nebyl učiněn.¹⁵¹

¹⁴⁹ Op. cit., s. 94.

¹⁵⁰ Op. cit., s. 94-95.

¹⁵¹ KRAEMEROVÁ, A. *Úvod do japanologie: jazyk a literatura*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého 2000.

Z hlediska typologické charakteristiky japonština náleží k jazykům aglutinačním, které se vyznačují používáním různých tzv. partikulí. Partikule se připojují rovnou k neměnným formám jmen a nesou různé funkce, jež někdy splývají s našimi gramatickými kategoriemi jmen, předložkami, spojky apod.¹⁵²

Pro systém hlásek v japonštině je typická kombinace souhlásky vždy s některou z pěti samohlásek (s výjimkou tzv. slabičného *n*). Japonci tedy nedokáží vyslovit izolované souhlásky a čekat tak od nich, aby bez důkladné průpravy správně vyslovili sled několika souhlásek za sebou, je plýtváním času i sil jak na straně studentů, tak na straně vyučujících. Vhodným řešením se jeví vyjít z artikulačních možností samotných Japonců. V japonštině se můžeme setkat s několika kombinacemi hlásek uváděných většinou v tzv. řadách¹⁵³, v nichž se vyskytuje vždy jedna souhláska a jedna samohláska, které jsou s výjimkou *u* stejné jako v češtině. Při výslovnosti *u* Japonci v podstatě nehýbou ústy. To tedy vyžaduje důraz na pečlivou výslovnost samohlásek v češtině, aby se předešlo v japonštině poměrně časté devokalizaci samohlásek *u* a *i*.

Pokud se podrobněji zaměříme na jednotlivé řady, zjistíme absenci některých hlásek či slabik, u nichž především přetrvávají obtíže s jejich správnou výslovností japonskými studenty. Tak například Japonci nedokážou rozeznat rozdíl mezi českým *ny* a *ni*, což může činit problémy zejména při určování tvrdých a měkkých adjektiv. Dalším neuralgickým místem spisovné české výslovnosti pro Japonce je jejich neschopnost rozlišit *r* a *l*, které v japonštině není, z čehož vyplývá, že právě slova složená z těchto souhlásek působí Japoncům takřka nepřekonatelné potíže (např. *velryba*, *Vladimír*, *malér* apod.).

Jednou z možností, jak japonské studenty naučit vyslovovat korektně, je pokusit se „rozbít“ v jejich mateřštině naučené slabiky na jednotlivé vokály a konsonanty. Po pravidelně se opakujícím drilu, který zabere u některých jedinců týdny i měsíce, se dostaví až překvapivě dobré výsledky. Takže nakonec začnou i ti „nejzatvrzelejší“ studenti říkat místo slova *Irka* správně *Jirka*.

¹⁵² NOVÁK, M. *Gramatika japonštiny II*. Praha : SPN 1982, s. 44-57; WATANABE, M. *O podstatě japonského jazyka*. Praha : Karolinum 2000, s. 129-137; TIRALA, M. *Jazykové a sociokulturní aspekty při výuce japonských studentů*. In Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005. Eds. Jitka Ryndová, Jana Čemusová a Lída Holá. Praha : Akropolis, 2005, s. 81-86.

¹⁵³ NOVÁK, M. *Gramatika japonštiny I*. Praha : SPN 1978, s. 10-18; WATANABE, op. cit., s. 15-38; TIRALA, op. cit., s. 82-83.

Se správnou výslovností češtiny úzce souvisí i její správný pravopis. Přestože japonština disponuje pravděpodobně nejsložitějším systémem písma na světě¹⁵⁴, tudíž působí těžkosti i Japoncům samým, tak psaná varianta češtiny nečiní takové obtíže jako její mluvená podoba. Opět to zřejmě souvisí s oblibou některých Asiátů v drilové formě výuky a biflování. Ačkoliv Japonci většinou umí psát latinkou jen tiskacím písmem, sám jsem byl překvapen tím, v jak relativně krátké době si osvojili přijatelný pravopis, aniž by tedy dělali výraznější chyby např. v zachycování délky samohlásek či při rozlišování v psaní měkkého *i* a tvrdého *y*.

Po stránce gramatické může při učení češtiny způsobit mnohá nedorozumění způsob, jakým se odpovídá na zápornou otázku. V češtině odpovídáme na otázku *Nepůjdeš zítra do kina?* buď *Ano, půjdu*, anebo *Ne, nepůjdu*. Avšak v japonštině bude odpověď znít *Ne, půjdu*. případně *Ano, nepůjdu*. Japonské *ano* a *ne* je po záporné otázce spíše souhlasem nebo nesouhlasem s otázkou. Budeme-li se ptát kladně, odpoví Japonec stejně jako Čech. Záporná otázka nás ale může překvapit a naopak japonský student v testu odpoví chybně, neboť zůstává svázán s japonským způsobem myšlení.¹⁵⁵

Další disproporci v gramatice můžeme pozorovat v případě užití sloves *přijít* a *odejít* při vyjadřování změny místa pobytu (např. při telefonování, kdy ten, s kým si volám, je v Brně, a já v Praze). V češtině řeknu: *Přijedu do Brna zítra*, ale v japonštině to bude znít *Odjedu do Brna zítra*. V češtině se tedy v duchu přemísťujeme do místa, kde je náš partner v telefonickém hovoru, ale v japonštině zůstáváme na tom samém místě, uvažujeme z pohledu sebe, nikoliv z pohledu toho druhého. Japonský student tedy může mít s použitím těchto sloves určité problémy.¹⁵⁶

V japonštině se sice vyskytuje spousta přejatých slov, ale jejich výslovnost je značně zkomolena, takže většinou už ani nejde rozpoznat, o jaké slovo se původně jednalo. Dalším problémem je to, že se přejímá hlavně z angličtiny – jednak zejména původní anglická slova, a pak v omezené míře i internacionalismy. V případě internacionalismů dochází navíc k výraznému zkomolení již v angličtině, takže po dalších fonetických proměnách v japonštině se jedná v podstatě o úplně odlišná slova. **Při výuce a procvičování lexika v češtině** se ukazuje jako prospěšné, když se používají od začátku taková slova, kterými běžně mluví

¹⁵⁴ TIRALA, op. cit., s. 84.

¹⁵⁵ Op. cit., s. 84.

¹⁵⁶ Op. cit., s. 84.

rodilí Češi. Pokud přesto chceme uvádět některé internacionalismy, chtě nechtě musíme zvolit zase mnohokrát osvědčenou drilovou metodu výuky.

Obecně řečeno, Japonci raději cizím jazykem píší, než mluví, což je vlastní i příslušníkům dalších mnou zmiňovaných asijských etnik. Malá zkušenost s mluvenou podobou cizího jazyka vede k tomu, že japonští studenti mívají potíže se sebevyjádřením. Většinou ve třídě tiše sedí a pozorují své okolí, nesnaží se za každou cenu prosadit. Velkou výhodou oproti ostatním východoasijským studentům představuje skutečnost, že Japonci nemají zbytečné předsudky a tabuizovaná témata. V hodinách konverzace se s nimi dá hovořit na prakticky všechna témata, na která bychom hovořili třeba se studenty z anglosaských zemí.

Výuka korejských studentů

Korejština vešla do povědomí Evropanů poměrně pozdě – až ve 2. polovině 19. století, kdy už byla určena indoevropská jazyková rodina a jazykověda se snažila rozpracovat genealogickou klasifikaci u jazyků všech kontinentů. Snad i proto se objevilo několik mylných názorů na původ korejštiny. V současnosti na danou věc převažují dva pohledy – korejština je jednak jazykem izolovaným (podobně jako japonština), vedle toho lze korejštinu zařadit do rodiny altajských jazyků. Obecně tedy můžeme říci, že genealogicky má korejština nejbližší mandžusko-tunguzské větvi altajských jazyků, ale definitivní závěr učiněn nebyl, proto je častější její řazení mezi jazyky izolované.¹⁵⁷

Typologicky patří korejština nepochybně mezi aglutinační jazyky, neboť v její gramatické stavbě nacházíme řadu rysů příznačných pro tento typ jazyků:¹⁵⁸

1. vysoký počet gramatických morfémů řazených za sebou a připojovaných ke kořeni slova, zvláště slovesa, přičemž každý má jednu gramatickou funkci;
2. nerozlišování jmenného rodu, neexistence členů, morfologie slovesa a adjektiva je téměř shodná;
3. hojné užívání nominálních tvarů sloves a deverbativních substantiv;
4. poměrně pevný slovosled typu subjekt – objekt – predikát;

¹⁵⁷ Více o genealogické charakteristice korejštiny: PUCEK, V.; BUŠKOVÁ, M. *Jazyková politika v Koreji*. Praha : Karolinum 2000, s. 10-13; PUCEK, V. *Gramatika korejského jazyka*. Praha : Karolinum 2005, s. 13-14; LÖWENSTEINOVÁ, M. *Korea – jazyk a sociokulturní aspekty při vyučování*. In Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005. Eds. Jitka Ryndová, Jana Čemusová a Lída Holá. Praha : Akropolis, 2005, 101-102.

¹⁵⁸ Více o typologii korejštiny: PUCEK; BUŠKOVÁ, op. cit., s. 9-10; PUCEK, op. cit., s. 14-15.

5. vokálová harmonie;
6. omezený počet slovních druhů (neexistence např. spojek a předložek), sloveso je nejdůležitějším slovním druhem.

Korejština má oproti češtině vysoký počet vokálů – celkem 21 – z toho 10 monoftongů a 11 diftongů. Samohlásky se dělí na zaokrouhlené, nezaokrouhlené, přední, zadní, zavřené, polozavřené, otevřené – vokalický systém je v každém případě značně diferencovaný a propracovaný.¹⁵⁹ Konsonanty nemají v písmu rozlišenou opozici znělost x neznělost, ta se realizuje až ve výslovnosti podle následující samohlásky/ souhlásky.¹⁶⁰ Zcela chybí české fonémy *c, v, f, z, j*; dále měkké souhlásky *ž, š, ř, d', t', ň*. *R* a *l* jsou vnímány jako jeden foném a běžný Korejec je používá v závislosti na následující souhlásce či samohlásce.

Při výslovnosti češtiny činí obvykle největší potíže *f* a *z* a samozřejmě *ř* a *ž*. Situace se poněkud zlepšuje s rostoucí znalostí angličtiny. Ostatní chybějící souhlásky se vlastně vyslovují v diftonzích. Výslovnost dále komplikuje asimilace, palatalizace, intenzifikace a aspirace, tedy vzájemné ovlivňování souhlásek na švech slabik.

Jako všechny aglutinační jazyky dělá i korejština potíže cizincům vzhledem ke svému slovosledu, tj. pravidlem je, že to, co determinujeme, vždy předchází determinovanému. Sloveso na konci pak teprve řeší všechny slovesné kategorie.¹⁶¹

Nerozlišování rodu a menší akceptace osobních zájmen, neexistence časování a minimální rozlišování čísla způsobuje, že **Korejci mívají značné obtíže s rody**, resp. je zaměňují. Časování je pro ně novou kategorií, mají tendence vzhledem k rodnému jazyku dávat sloveso na konec věty.

Co je pro učitele takřka nepostřehnutelné, jsou silně rozvinuté kategorie zdvořilosti (**honorifikační systém**), pokládáné spolu s vyjadřováním v japonštině za nejrozvinutější a nejkomplicovanější ze všech jazyků světa.¹⁶² Tento systém se projevuje nejen ve slovesných formách (6 stupňů osobní orientace), ale i u zájmen, také však v používání honorifik za oslovením. Rozlišení se netýká pouze osoby, s níž se hovoří, ale také o které je řeč, popř.

¹⁵⁹ Více o vokálech v korejštině: PUCEK, op. cit., s. 25-27.

¹⁶⁰ Více o konsonantech v korejštině: PUCEK, op. cit., s. 28-32.

¹⁶¹ Více o slovosledu: PUCEK, op. cit., s. 428-431.

¹⁶² Více o honorifikačním systému: PUCEK, op. cit., s. 83-99.

ohledu na celkovou situaci či prostředí. V tomto smyslu jsou používána speciální slovesa a zdvořilá nomina, označující nejbližší příbuzné a činnosti. Tyto kategorie Korejci v češtině bezpochyby postrádají.

Do korejského lexika se promítly všemožné vlivy, ovšem nejvýrazněji používání čínských znaků.¹⁶³ Jiné je to s angličtinou a jejím ovlivňováním jazyka, které je čím dál silnější a foneticky modifikovaná anglická slova se včleňují do běžné i oficiální slovní zásoby.

Pro ty, kdo učí Korejce češtinu, kde se výpůjčky z cizích jazyků objevují také často, to ovšem neznamená, že by tím bylo porozumění usnadněné, zejména vzhledem k hláskoslovným změnám, jež původní slovo připomínají jen vzdáleně. Korejci tedy alespoň v počáteční fázi výuky na výpůjčky v češtině nereagují a učí se již známé slovo znovu.

V závěru této části si dovolím připojit několik obecnějších poznámek ke školnímu prostředí a k chování korejských studentů ve škole, které vycházejí z mé praxe, ačkoliv něco z toho bylo napsáno v pasáži o sociokulturních aspektech uplatňujících se při výuce studentů z Koreje (viz podkapitola IV.1). Korejský učitel je ve své zemi považován za autoritu, proto se musí chovat vzorně a pečovat o svůj zevnějšek. Vůči ženě-učitelce se projevují určité předsudky s ohledem na emancipovanost, přičemž dívky mají k učitelkám bližší vztah, ale na druhé straně korejské studentky neustále hodnotí vzhled své učitelky. Muži-učitelé mají situaci lehčí, ale musí se také vhodně a dobře oblékat (oblek, kravata), barvit si šediny a navíc se vyvarovat důvěrností vůči dívkám. Vzhledem k vysoké autoritě pedagoga v Koreji nelze od korejského studenta očekávat, že bude mluvit bez vyznání, nikdy si nedovolí učiteli tykat.

Při komunikaci učitel – student v českém prostředí je třeba se vyhnout některým tématům a neuralgickým bodům, samozřejmě při respektování několika korejských zásad. Předně Korejci jsou silně nacionalističtí, proto je zapotřebí, pokud možno, nezmiňovat při výuce chválu Japonců a Japonska, úvahy o nemožnosti sjednocení dvou korejských států, hodnocení Koreje jako rozvojové země, prezidentského systému či úrovně tamní demokracie. Korejci jsou dále poněkud determinováni tím, že jejich národ je malý a ne příliš bohatý, proto velmi často zdůrazňují např. korejskou historii, kulturu nebo ekonomické úspěchy.

¹⁶³ Více o cizích vlivech na korejštinu: PUCEK, BUŠKOVÁ, op. cit., s. 13-109.

Při výuce je nutné Korejce přímo oslovovat, nepočítat s jejich vlastní aktivitou při vyučování, neboť to neodpovídá klasické představě o chování korejského studenta. Současně korejští studenti odpovídají pouze na otázky, neočekává se od nich, že by sami otázky kladli, nikdy nezačnou konverzaci s člověkem starším nebo s cizincem. Podle asijské zvyklosti je kritika pokládána za nezdvorné chování, a proto Korejec nikdy neupozorní učitele na nějaký nedostatek, např. ve výkladu učiva.

Interkulturní rozdíly lze pozorovat i v přístupu korejských studentů k psanému textu, pro který platí okřídlené rčení: „co je psáno, to je dáno“. Jediným možným způsobem, jak s textem Korejec pracuje, je tak osvojení si ho nazpaměť. V souvislosti s tím je třeba věnovat velkou trpělivost tomu, aby korejští studenti text jen nememorovali bez širšího kontextu a bez důkladného pochopení, i když v některých případech bývají i ty nejvytrvalejší snahy českých pedagogů marné. Vzhledem k tomu, že zpočátku Korejci nejsou schopni se účastnit veřejných debat a diskusí, je ústní zkoušení prakticky nemožné, neboť korejský systém zkoušení je založen pouze na formě písemných testů. Učí se totiž o jazyku a nejsou zvyklí studovat jazyk jako prostředek komunikace. Jakékoliv referáty nebo veřejná vystoupení si připraví písemně, a to velmi pečlivě a do detailů, a pak je pouze doslovně přečtou.

Pro Korejce je typické, že vyjadřují své osobní názory velmi nesměle, opatrně a často je prezentují tak, aby byly shodné s názory druhých nebo jim velmi podobné a pro ostatní přijatelné. Korejci se vyhýbají výrazům, jež by mohly znepokojit ostatní. Živě se zajímají o druhé, v dialogích hovoří obecně o dětství, rodině, přátelích a víře. Přimět ale korejské studenty hovořit o sobě, o svých názorech, zálibách, plánech apod. je pro českého pedagoga takřka nadlidský úkol. V korejštině totiž slovo „soukromí“ neexistuje, a tak o něm Korejci nemluví.

Korejští studenti zároveň chtějí vědět, co si o nich myslí ostatní, proto pozorně naslouchají druhým, přemýšlejí o nich, posilují kladné lidské vztahy a vždy se chovají tak, aby se nevhodně vybranými slovy ostatních nedotkli, aby je nepřivedli do rozpaků. Snaží se také nemluvit o nepříjemných věcech, nezvyšují hlas, negestikulují. Bezvýraznost a nejasnost jsou v Koreji pokládány za ctnosti, a to zejména u lidí ve vyšším společenském postavení. Úsměv, stejně jako poškrábání se za uchem nebo na temeni hlavy naopak naznačuje, že je člověk zmaten a v rozpacích. Z tohoto důvodu může úsměv u Korejce, podobně jako u ostatních

Asiatů, způsobit i nedorozumění, neboť korejský student reaguje na výtku učitele úsměvem jen proto, aby skryl své rozpaky.

Korejci komunikují také neverbálně, ačkoliv neverbální prostředky řeč spíše doprovázejí, než ji nahrazují. Tak ke korejskému pozdravu mnohdy stačí úklon nebo úsměv. Mnohem důležitější roli než v naší kultuře hraje dotek, jímž Korejci vyjadřují přátelství, úctu a respekt. Korejci se snaží uhádnout, co si lidé myslí a co cítí, ale nikoliv prostřednictvím verbální konverzace a pohledem z očí do očí, nýbrž pomocí neverbálních prvků – např. podle délky a síly stisku rukou při pozdravu, jak vítat hosty nebo se s nimi loučit (v Koreji je zvykem, že se host doprovází až ke dveřím nebo k autu).

Výuka vietnamských studentů

Zařazení vietnamštiny do jazykové rodiny je stále sporné. Jako nejpravděpodobnější se jeví teorie o jejím řazení do austroasijské jazykové větve, přesněji mezi jazyky khmerské. Původ si zaslouží další zkoumání, podobně jako u výše zmíněných asijských jazyků. Vietnamština ale nemá společný příbuzný základ s čínštinou, přestože ve vietnamštině nalezneme dost výpůjček z čínštiny.¹⁶⁴

Z hlediska typologické charakteristiky je vietnamština jazyk tonální a monosylabický. Všechna slova byla původně jednoslabičná, slova základní slovní zásoby jsou jednoslabičná dodnes, stejně jako všechna slova důležitá pro vyjádření gramatických kategorií. Postupně proniklo do vietnamštiny množství slov dvojslabičných, ale i ta se zachycují graficky odděleně (*Viet Nam, Ha Noi*).¹⁶⁵

Každá vietnamská slabika má jedno vokalické jádro, které se skládá z jednoho nebo dvou vokálů, případně půlvokálu, a počátečního a závěrečného konsonantu. Na konci slabiky mohou stát pouze některé neznělé konsonanty nebo nazály. Slabiky jsou otevřené.

¹⁶⁴ Více informací o původu a historii vietnamštiny – VLČKOVÁ, L. *Několik poznámek k výuce vietnamských studentů*. In Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2005 – 2006. Eds. Barbora Štindlová a Jana Čemusová. Praha : Akropolis, 2006, s. 153-154.

¹⁶⁵ Srov. VLČKOVÁ, op. cit., s. 154; HLAVATÁ, L.; SLAVICKÁ, B. *Praktická vietnamština*. Praha: Fortuna 2003, s. 6-7.

Vietnamština má 11 vokálů (+ jeden polovokál) a 21 počátečních konsonantů (+ 6 koncových konsonantů).¹⁶⁶

Ve vietnamštině existují tři samostatné dialekty: hanojský (severovietnamský), centrální a jihovietnamský. Mluvčí jednotlivých dialektů si bez potíží vzájemně rozumí, avšak vyskytují se mezi nimi určité rozdíly při výslovnosti v češtině.

Z hlediska zvukové stránky obou jazyků – češtiny a vietnamštiny – přináší největší obtíže neexistence některých konsonantů ve vietnamštině. Vedle toho vietnamština neuvádá souhláskové skupiny. Explozívy na konci slabik se vyslovují jako implozívy – ústa se pouze sklápou a uvolí bez zvuku. Z toho plynou problémy, které mají Vietnamci s výslovností českých hlásek *p*, *t*, *t'* a *k* na konci slabiky. Mluvčí severovietnamského dialektu vyslovují hlásku *z* na místě českého *j* i *z* a někdy také namísto *d*. Uživatelé jihovietnamského dialektu na stejném místě vyslovují *j*. Tak se lze setkat s výslovností typu: *zazímavý zazyk* nebo *jajímavý jajyk*. Ve vietnamštině také není souhláska *c*, souhlásky *t'* a *č* splývají (*těžký* x *český*, *tělo* x *čelo*). Problémy činí i české *l*, hlavně na konci slabiky a před souhláskou, protože je artikulačně náročnější než vietnamské. Značné těžkosti dělají všem Vietnamcům sykavky – např. rozlišení mezi *s* a *š*, zejména jejich kombinace v jednom slově (*sešit*, *šest*, *sešivačka*). V některých oblastech příliš nerozlišují *r*, *l* a *n*. Navíc někteří Vietnamci přidávají do slov mnoho falešných „sykotů“.

Další komplikace se objevují také v grafickém zápisu. Třeba vietnamské *c* čtené jako *k*, svádí ke špatnému čtení. Podobně jako *ch* a *tr*, vyslovované přibližně jako *č*. Velký rozdíl není ani mezi *b* a *p* – vietnamský grafém *p* obvykle nestojí samostatně na začátku slova.

Co se týká vokálů, nerozlišuje vietnamština krátké a dlouhé samohlásky. Rozdílnost v délce a průběhu je dána právě tónem. S tím souvisí příliš krátká výslovnost dlouhých vokálů. Někdy dokonce extrémně krátká, neboť Vietnamci směšují českou diakritiku s vietnamským záznamem tónů, u něhož se používají znaménka podobná našim čárkám a háčkům.

Vietnamština jakožto izolační jazyk nezná flexi, z čehož vyplývají pro vietnamské studenty další nemalé komplikace. Nebál bych se dokonce mluvit o určitém šoku pro Vietnamce, když

¹⁶⁶ Srov. VLČKOVÁ, op. cit., s. 154-155; HLAVATÁ; SLAVICKÁ, op. cit., s. 6-7.

se poprvé setkají s **českou gramatikou**. Mají totiž dojem, že v češtině neexistuje žádný řád a pravidla, na která jsou zvyklí z výuky angličtiny. Vietnamští školáci tudíž potřebují mít přehled o gramatickém systému, pomocí kterého se naučí konstruovat jednotlivé věty. Avšak díky svému návyku na pasivní práci s gramatickými pravidly se naučí větné vzorce správně doplňovat, ale již se nenaučí takové věty vhodně aplikovat v praxi.¹⁶⁷

Při výkladu české gramatiky Vietnamcům je tedy nutné věnovat prezentaci každého kroku velkou péčí a dbát na to, aby jednotlivé kroky na sebe navazovaly a aby lexikální materiál byl důsledně volen v rámci probraných lekcí. Zároveň je třeba si neustále ověřovat, zda studenti vyloženou látku správně pochopili, a umožnit jim, aby si ji prostřednictvím gramatických cvičení důkladně osvojili.

Jak jsme již uvedli výše, vietnamština neskloňuje ani nečasuje. To tedy znamená, že jednotlivá slova ve větě nejsou na sobě nijak formálně závislá a nevyjadřují sama o sobě žádné gramatické významy. Skoro všechny gramatické významy vyplývají z určitých kombinací slov ve větě, anebo se vyjadřují pomocnými slovy nebo slovy, která vedle svého lexikálního významu mají ještě význam gramatický.¹⁶⁸

Na rozdíl od chybějící flexe vietnamština má široké spektrum osobních zájmen a možností oslovení, které je závislé na společenském postavení mluvčího a posluchače, na jejich vzájemném vztahu a na tom, jak si jeden druhého váží.¹⁶⁹ Pro tyto účely používá označení příbuzenských vztahů a čeština je o tyto možnosti ochuzena, ale to není v komunikaci s Čechy většinou problém. Rozdíly v používání tykání a vykání Vietnamcům působí pouze formální potíže.

Větší problémy patrně způsobuje fakt, že čeština nemá tzv. klasifikátory. Klasifikátor stojí před substantivem, které blíže charakterizuje. Kromě gramatického má především sémantický význam. Svou roli hraje rovněž v používání číslovek, protože ve vietnamštině není možné vyjádřit počet pouhým přiřazením číslovky k substantivu.¹⁷⁰

¹⁶⁷ VASILJEV, I. *Český učitel a vietnamský student v utkání s češtinou*. In Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2005 – 2006. Eds. Barbora Štindlová a Jana Čemusová. Praha : Akropolis, 2006, s. 147 a násl.

¹⁶⁸ Op. cit., s. 148.

¹⁶⁹ O osobních zájmenech ve vietnamštině – HLAVATÁ; SLAVICKÁ, op. cit., s. 10-12 a 31-33.

¹⁷⁰ Více o klasifikátorech – HLAVATÁ; SLAVICKÁ, op. cit., s. 23-29.

Učitelé češtiny věnující se výuce Vietnamců také nemohou přehlédnout skutečnost, že mnozí vietnamští studenti důsledně vytvářejí věty typu: *Ve Vietnamu má moře. V pokoji má postel a skříň.* Je to dáno tím, že vietnamština užívá v obou typech vět *Vietnam má moře* a *Ve Vietnamu je moře* stejné sloveso *có*, jenž odpovídá českému *mít*, ale zároveň také *být*, *existovat*, *nacházet se*.¹⁷¹

S dalšími komplikacemi se můžeme setkat **v lexiku**. Zatímco v češtině jsou víceslovná pojmenování ne příliš četná, ve vietnamštině se pojmenování více slovy objevují velice často. Vedle toho se navíc v řeči, podobně jako v češtině, víceslovná pojmenování zkracují – např. *dívám se na televizi* (nikoliv *na televizní přijímač*); *jedu na kole* (nikoliv *na jízdním kole*). Můžeme se tedy setkat s tím, že Vietnámec nazve třeba *helikoptéru letadlem* (vietnamsky se říká *letadlo s kolmým vzletem*).¹⁷² Naproti tomu Vietnamcům může činit potíže polysémie některých českých slov – např. věta typu *Nechal jsem doma češtinu*.

Co se týká učební strategie typické pro Vietnamce, platí to, co jsme již řekli o jiných východoasijských studentech – projevuje se silná fixace na psaný text, přečtení gramatiky, memorování, v chování pak upozadování vlastní osobnosti a nadřazování kolektivu nad individualitou, silný respekt před autoritou. Jejich učební návyky s sebou nesou určitá rizika a nevýhody. Proto také metodika výuky musí s těmito strategiemi počítat a reagovat na ně. Tudiž přimět studenty k samostatnému projevu, efektivní práci individuální i skupinové, povzbudit je v ústním projevu, zbavit strachu z chybných odpovědí a dodat jim odvalu zkoušet si jazyk ověřovat v praxi, je pro učitele někdy téměř nadlidský výkon.

Je třeba tedy být v práci s Vietnamci trpělivý, postupně po krocích v nich překonávat jejich stud a ostych, který se časem snižuje a přispívá k tomu známé a bezpečné prostředí. Právě ty způsoby práce, které jsou pro ně nové, nezvyklé a obtížné, s sebou nesou dlouhodobější uchování v paměti. Pozitivní a nové zážitky orientované na reálný život v ČR jsou ve výuce o to důležitější, neboť se setkáváme se studenty denně po dobu několika měsíců, a proto se prostě nesmíme vzájemně nudit.

¹⁷¹ Srov. HLAVATÁ; SLAVICKÁ, op. cit., s. 75-76.

¹⁷² VASILJEV, op. cit., s. 151-152.

V. Závěr

Migrace má často zcela zásadní vliv na další život každého jedince, a proto samotné rozhodnutí k migraci není pro většinu lidí snadné. U migrantů dochází k oslabení rodinných a přátelských vazeb a ke ztrátě většiny dalších sociálních kontaktů. Mnoho migrantů přichází do hostitelské země s minimální znalostí nového prostředí a obvykle s minimem kontaktů nebo vůbec žádnými. Řešení každodenních situací, které jsou pro člověka znalého prostředí zcela triviální, se tak pro migranta stává velmi svízelné, ze začátku často zcela neproveditelné.

Shora dotčené komunity migrantů-studentů v České republice patří k těm, které zde z vícero důvodů nemají právě nejlehčí život, což ostatně platí v podstatě pro všechny kategorie cizinců. Důvody jsou velmi různorodé a jejich odstranění – kvůli setrvačnosti – bude zřejmě trvat dlouho. V případě důvodů neoblíbenosti ruský mluvících skupin Bělorusů, Rusů a Ukrajinců tady hrají důležitou roli již naznačené historické souvislosti, které se nejzřetelněji projevují u středních a zejména starších generací Čechů. Nadto již bylo také řečeno, že většina Čechů stále nedělá mezi post sovětskými národy rozdíl a všechny je vnímá jako příslušníky bývalého Sovětského svazu, tj. jako „Sověty“.

Podstatně novějším důvodem, proč např. Ukrajinci nejsou v České republice jako migrantská skupina příliš respektováni, je jejich vykonávání neodborné práce ve špatně placených dělnických profesích, která je považována za typickou pro ukrajinské migranty a jež je ve společenské hierarchii řadí mezi nejnižší vrstvy. Navíc se předpokládá, že jde o migranty, kteří budou vykonávat práci, o niž by jiní pracovníci neměli zájem, a zároveň že tuto práci nebo jakoukoliv jinou budou dělat za podstatně nižší mzdu.

Na základě takovéto životní reality, kterou zažívá většina Ukrajinců v ČR, je s podivem, že při rozhovorech s nimi zmiňovali převážně pozitivní hodnocení Čechů i se spontánními poznámkami o jejich pomoci či přátelském přijetí.

Co se týká příčin či motivů migrace Rusů, tak jasně dominují důvody spjaté s politickou nestabilitou Ruska a obavami o vlastní bezpečí. Důležitými rysy jsou dále „rodinný charakter“ migrace, existence silných sociálních vazeb, relativní izolovanost ve smyslu omezené vnější komunikace a naopak velmi rozvinutá komunikace vnitřní. Poněkud odlišnou motivaci k pobytu na našem území mají Ukrajinci. Tou je především neutěšená

socioekonomická situace na Ukrajině. Většina ukrajinských migrantů tak přijíždí do Česka pouze krátkodobě (často i opakovaně) s vidinou poměrně nadstandardního (ve srovnání s Ukrajinou) výdělků sloužícího ke zlepšení neutěšených životních podmínek svých i dalších rodinných příslušníků doma na Ukrajině. Specifické postavení v rámci ruskojazyčných komunit mají Bělorusové, kteří opouštějí svou rodnou zemi z politických důvodů a trvale se usazují v České republice, aby zde začali novou a svobodnější etapu svých životních osudů.

Z hlediska sociokulturních aspektů uplatňujících se při výuce nepředstavuje pro Bělorusy, Rusy a Ukrajince příchod do ČR významnější problém vzhledem k blízké podobnosti české kultury a kultur národů bývalého Sovětského svazu. Samozřejmě jistou negativní roli zde hraje již vícekrát naznačený historický kontext kolem událostí spjatých s rokem 1968 a s obdobím normalizace, ale v tomto případě se nejedná o zcela zásadní mezikulturní střet a lze do budoucna předpokládat, že tyto záporné tendence ve vnímání příslušníků ze zemí bývalého SSSR budou postupně oslabovat.

Rovněž tak po stránce jazykové se zde příznivě projevuje příbuznost češtiny a ruštiny (ukrajinštiny a běloruštiny), tudíž zejména počáteční obtíže v dorozumívání s majoritní společností nejsou nepřekonatelnou překážkou. Spíše se dá konstatovat, že rusky mluvící studenti-migranti brzy získají takové verbálně komunikační kompetence, které jim brzy umožní normální domluvu s česky hovořícími občany. Částečným problémem tak zůstává typický akcent ruskojazyčných skupin, který je zejména pro střední a starší generace Čechů spolehlivým vodítkem k identifikaci těchto mluvčích, ke kterým nechovají příliš sympatií. Doufejme však, že tento nepříznivý jev v čase postupně vymizí.

Z hlediska charakteru migrace se v případě Číňanů a Vietnamců jedná o ekonomicky motivované migranty, kteří do České republiky přicházejí za obchodní činností na dlouhodobý pobyt mnohdy se měnící v migraci trvalou. Naproti tomu u Korejců jde nejčastěji o studijní důvody, příp. o migraci v rámci filiálek jedné firmy, čemuž odpovídá kratší doba strávená na území ČR (od několika měsíců do několika let), proto v kontextu s tím mluvíme jednoznačně o dočasné migraci. Zcela specifický typ migrace představují Japonci, kteří přicházejí dočasně za studiem, event. z důvodů osobního zájmu o českou kulturu, historii, umění apod., tj. tzv. „rozšířit si kulturní obzory“. V souvislosti s tím můžeme o Japoncích uvažovat jako o jakýchsi „transmigrantech“ přechodně „kočujících“ po rozličných státech Evropy v rámci „poznávacích“ cest za novým a nepoznaným životem v pro ně exotickém

koutě světa. Přičemž chci zdůraznit, že v tomto případě nejde o typické „japonské turisty“, ale o skutečné dočasné migranty.

Sociokulturní a jazyková vzdálenost Čechů a češtiny na straně jedné a příslušníků asijských etnik a jejich jazyků na straně druhé způsobuje při adaptaci a integraci v českém prostředí mnohem větší obtíže než u ruskojazyčných skupin studentů-migrantů. Je zde třeba vzít v úvahu dobu pobytu přichozích cizinců – tudíž v případě různě dlouhé dočasné přítomnosti Japonců a Korejců v ČR není třeba z jejich poněkud obtížnější „aklimatizace“ na české prostředí, českou kulturu a český jazyk vyvozovat dalekosáhlé závěry, protože mnohdy se již nepřekonatelný a dále neakceptovatelný problém vyřeší zpětným návratem studentů-migrantů do jejich rodných zemí, se kterým se navíc i počítá.

Ovšem v případě dlouhodobé a někdy i trvalé migrace Číňanů a Vietnamců nastává zcela jiná situace pro případnou adaptaci a integraci příslušníků těchto etnik, které navíc svou uzavřeností a jistou nechutí k intenzivnějším kontaktům s majoritní českou společností přispívají k prohlubování vzájemné nedůvěry a k nemožnosti úplně se včlenit do kulturně společenského života v ČR. Dle mého názoru i zde je důležitým faktorem možné změny k lepšímu generační výměna, neboť již dnes registrujeme nemalý počet mladých Číňanů a Vietnamců perfektně mluvících česky a v důsledku toho velmi úspěšných ve své vzdělávací kariéře. Zároveň jedním dechem dodávám, že z hlediska sociokulturních aspektů ještě půjde o „běh na dlouhou vzdálenost“, protože vnímání Asiatů českou majoritou je stále převážně dosti negativní a změny k lepšímu půjdou pomalu.

Předkládaná práce může posloužit jako určité východisko či inspirace pro další komplexnější analýzu problematiky studentů-migrantů v českém prostředí. V tomto případě se nabízí např. využití připravovaného **žakovského korpusu CZESL**, pomocí něhož lze vyhledávat jazykové jevy s využitím chybové anotace lingvistických informací, tj. jinými slovy lze identifikovat takové jazykové jevy, ve kterých typicky chybují např. Rusové, Vietnamci a příslušníci dalších národností.¹⁷³

¹⁷³ Tento žakovský korpus CZESL je připravován ve spolupráci Ústavu teoretické a počítačové lingvistiky FF UK Praha a Katedry českého jazyka PedF TUV v Liberci jako jeden z výstupů projektu ESF „Inovace vzdělávání v oboru čeština jako druhý jazyk“. Dle rámcového harmonogramu má být dokončen a spuštěn pro veřejnost koncem roku 2012.

Seznam v textu použitých zkratk

AUČCJ	Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka
AV ČR	Akademie věd České republiky
ČR	Česká republika
ČSAV	Československá akademie věd
ČSÚ	Česká statistický úřad
EHP	Evropský hospodářský prostor
ESF	Evropský sociální fond
EU	Evropská unie
IOM	International Organization for Migration – <i>Mezinárodní organizace pro migraci</i>
MPSV ČR	Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
MŠMT ČR	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky
MV ČR	Ministerstvo vnitra České republiky
SERRJ	Společný evropský referenční rámec pro jazyky
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
ÚJOP UK	Ústav jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy
USA	Spojené státy americké
VÚP	Výzkumný ústav pedagogický v Praze
VÚPSV	Výzkumný ústav práce a sociálních věcí

Bibliografická příloha

Internetové zdroje

Níže uvedené internetové odkazy jsou zaměřené na neziskové organizace zabývající se podporou cizinců na úrovni celé České republiky, event. s působností v Praze. Na subjekty s regionální či dokonce lokální působností nemohl být brán zřetel, nehledě na fakt, že na uvedených stránkách lze velmi často najít odkazy právě na tyto úzce teritoriálně vymezené instituce.

Zároveň je vhodné upozornit na to, že až na jednu výjimku (ÚJOP UK), která se pochopitelně odvíjí od bývalého profesního působiště autora této práce, nejsou uvedena další vysokoškolská pracoviště zaměřující se na výuku zahraničních studentů. Dalším důvodem je také to, že žádná akademická instituce se nezabývá výukou češtiny pro cizince v takové míře a rozsahu jako ÚJOP UK.

Níže uvedený seznam webových stránek či portálů je tak třeba brát ryze výběrově, tj. každý čtenář si přiloženou databázi může libovolně rozšiřovat o další vhodné odkazy, příp. naopak vypouštět takové citace, které se mu k dalšímu využití nebudou hodit.

Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka: <http://www.auccj.cz/>, internetové stránky odborné zájmové organizace učitelů češtiny jako cizího jazyka a o jejich aktivitách na poli výuky češtiny jako cizího jazyka.

Berkat: <http://www.berkat.cz/>, internetové stránky občanského sdružení, které pomáhá lidem z odlišných kultur.

Centrum pro integraci cizinců (CIC): <http://www.cicpraha.org/>, internetové stránky občanského sdružení, které pomáhá imigrantům začlenit se do majoritní společnosti v ČR.

Cizinci v České republice: <http://www.cizinci.cz/news.php?lg=1>, internetové stránky jsou společným projektem Ministerstva práce a sociálních věcí a Ministerstva vnitra. Stránky poskytují zásadní dokumenty a informace podporující koordinaci postupu v realizaci

integrace cizinců v České republice. Stránky jsou zaměřeny především na integraci občanů třetích zemí (mimo EU).

Český statistický úřad: <http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/uvod>, internetové stránky obsahující statistické údaje o počtech cizinců v ČR, o zahraniční a vnitřní migraci a mnoho dalších užitečných informací týkající se příslušné problematiky.

Čeština pro cizince: http://cestina-pro-cizince.cz/index.php?hl=cs_CZ, internetové stránky obsahující informace o zkoušce z češtiny, která je podmínkou k tomu, aby cizinec získal povolení k trvalému pobytu v ČR.

Čeština pro život: <http://www.czechforlife.cz/>, internetové stránky tematicky zaměřené na informace ke studiu češtiny, k pobytu a životu cizinců v ČR.

Člověk v tísni – Program migrace: <http://www.clovekvtsni.cz/index2.php?parent=115&sid=115&id=321>, internetové stránky poskytující informace o migraci v českém, evropském i světovém měřítku.

Doma v České republice: <http://www.domavcr.cz/>, internetové stránky jsou praktickým nástrojem integrace, pomáhajícím cizincům najít v ČR druhý domov. Cílem stránek je zvýšení úrovně informovanosti cizích státních příslušníků dlouhodobě usazených v České republice.

Charita Česká republika – pomoc cizincům: <http://www.charita.cz/cinnost-v-cr/pomoc-cizincum-v-nouzi-na-uzemi-cr/>, internetové stránky neziskové organizace Charita, v tomto případě zaměřené na pomoc cizincům pobývajícím na území ČR.

Inkluzivní škola: <http://www.inkluzivniskola.cz/>, informační portál zaměřený na začleňování žáků-cizinců do českého vzdělávacího systému.

Integrovaný portál MPSV – práce pro cizince: http://portal.mpsv.cz/sz/zahr_zam/prociz, portál nabízející volná pracovní místa pro cizince.

Legální migrace – Otevřená šance: <http://www.imigracecz.org/>, internetové stránky projektu MPSV Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků.

META – Sdružení pro příležitosti mladých migrantů: <http://www.meta-os.cz/pic/>, internetové stránky poradenského a informačního centra pro mladé migranty.

Mezinárodní organizace pro migraci: <http://www.iom.cz/>, internetové stránky mezivládní organizace, která se řídí principem, že humánní a řízená migrace přináší užitek jak migrantům, tak i společnosti. Na stránkách lze najít informace o všech aktivitách této organizace.

Migrace online: <http://www.migraceonline.cz/>, specializovaný web a fórum Multikulturního centra Praha pro kritickou diskuzi o migraci v ČR a v zemích střední a východní Evropy. Mapuje výzkum, vývoj legislativy, migrační a azylové politiky a činnost vládních i nevládních organizací.

Multikulturní centrum Praha: <http://www.mkc.cz/cz/uvod.html>, internetové stránky občanského sdružení, které se zabývá otázkami spojenými se soužitím lidí z různých kultur v ČR a v jiných státech světa.

Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU): <http://www.opu.cz/>, internetové stránky neziskové organizace, která již 20 let pomáhá uprchlíkům a cizincům v ČR. Bezplatně poskytuje svým klientům právní a sociální poradenství, pořádá vzdělávací aktivity pro klienty i pro širší veřejnost.

Poradna pro integraci (PPI): <http://p-p-i.cz/>, internetové stránky organizace zabývající se sociálním a právním poradenstvím lidem snažícím se integrovat do české společnosti. Své pobočky má v Praze a v Ústí nad Labem.

Poradna pro občanství, občanská a lidská práva (PPO) – Program migrace a práva cizinců: <http://www.poradna-prava.cz/migrace-prava-cizincu.html>, internetové stránky společného programu Multikulturního centra Praha, Člověka v tísní a Poradny pro občanství. V rámci tohoto programu je zajišťován komplexní internetový informační servis, jsou

zveřejňovány dokumenty legislativní i nelegislativní povahy, odborné studie, databáze výzkumných prací a projektů nevládních organizací uskutečněných na poli migrace v ČR.

Sdružení pro integraci a migraci (SIMI) – Poradna pro uprchlíky (PPU): <http://www.uprchlici.cz/>, internetové stránky neziskové organizace, která poskytuje právní a sociální poradenství cizincům žijícím v ČR. Nedílnou součástí aktivit sdružení je i působení na širokou veřejnost s cílem rozvíjet toleranci, potírat xenofobii a rasismus.

Sedm paprsků – Projekt integrace cizinců: <http://www.sevenrays.cz/inciz.html>, internetové stránky občanského sdružení poskytujícího různě orientovanou pomoc cizincům v ČR – např. kurzy češtiny, odborné právní a psychologické poradenství, kurzy sociokulturní orientace apod.

Ústav jazykové a odborné přípravy UK Praha: http://ujop.cuni.cz/index_cs.php, internetové stránky jediného pracoviště v ČR, které se systematicky zabývá obecnými i specifickými aspekty v oblasti jazykové a odborné přípravy cizinců ke studiu na českých vysokých školách.

Varianty: <http://www.varianty.cz/>, internetové stránky vzdělávacího programu Varianty společnosti Člověk v tísni, který podporuje zavádění interkulturního vzdělávání a globálního rozvojového vzdělávání do českého školství.

Literatura

Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců [online]. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR 2006 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na [www: http://www.cizinci.cz/files/clanky/324/KIC_aktualizovana.pdf](http://www.cizinci.cz/files/clanky/324/KIC_aktualizovana.pdf).

ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Praha : PROSTOR 2004.

ANCIPIENKA, A.; AKUDOVIČ, V. (editoři). *Neznámé Bělorusko*. Praha : DOKOŘÁN a ČLOVĚK V TÍSNI – společnost při ČT, o. p. s. 2005.

Atlas lidské migrace. Sestavil Russell King. Praha : Mladá fronta 2008.

AUGÉ, M. *Antropologie současných světů*. Praha : Atlantis 1999.

BADE, K. J. *Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou století*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny 2004.

BARŠA, P. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno : CDK 2003.

BARŠOVÁ, A.; BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno : Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita v Brně 2005.

BENEDICTOVÁ, R. *Kulturní vzorce*. Praha : Argo 1999.

BOJKO, O.; GONEC, V. *Nejnovější dějiny Ukrajiny*. Brno : Jota 1997.

BROUČEK, S. A KOL. *Základní pojmy etnické teorie*. Český lid, 1991, roč. 78, č. 4, s. 237-257.

BROUČEK, S.; HRNÍČKO, V.; UHEREK, Z.; VALÁŠKOVÁ, N. *Faktory ovlivňující adaptaci a společenskou integraci přesídlenců z černobylské oblasti v České republice. Výzkumná zpráva*. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV 1992.

BROUČEK, S.; UHEREK, Z.; VALÁŠKOVÁ, N. *Adaptace přesídlenců v české společnosti*. Český lid, 1995, roč. 82, č. 1, s. 1-17.

BROUČEK, S. *Český pohled na Vietnamce (mediální obraz Vietnamu, Vietnamců a vietnamství)*. Praha : Etnologický ústav AV ČR 2003.

BROUČEK, S. *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR (první část)*. In Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001. Ed. Zdeněk Uherek. Praha : Akademie věd České republiky, 2003, s. 7-184.

BROUČEK, S. *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR (druhá část)*. Studie pro Komisi ministra vnitra pro přípravu a realizaci politiky vlády v oblasti integrace cizinců a rozvoje vztahů mezi komunitami, 2004, rukopis.

BROUČEK, S. *Integrační tendence vietnamského etnika v českém lokálním prostředí*. Český lid, 2005, roč. 92, č. 2, s. 129-154.

BROUČEK, S. *Hledání důvěry: vietnamské etnikum v prostředí české majoritní společnosti*. In Kultura – společnost – tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie. Ed. Zdeněk Uherek. Praha : Etnologický ústav AV ČR, 2006, s. 131-168.

BURCÍN, B.; DRBOHLAV, D.; KUČERA, T. *Czech Republic Population Prospects in the Mirror of Replacement Migration Concept*. Acta Universitatis Carolinae – Geographica, 2005 (vydáno v srpnu 2007), roč. 40, č. 1-2, s. 47-67.

BURCÍN, B.; DRBOHLAV, D.; KUČERA, T. *Možnosti migračního řešení perspektivního úbytku a demografického stárnutí obyvatelstva České republiky*. Sociologický časopis, 2008, roč. 44, č. 4, s. 653-682.

CASTLES, S.; MILLER, M. J. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. New York : Guilford Press 1993.

Cizinci v České republice. Praha : Český statistický úřad 2010.

ČADSKÁ, M. A KOL. *Čeština jako cizí jazyk – úroveň A2* [online]. Praha : Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR 2005 [cit. 3. 5. 2011]. Dostupné na [www: http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk](http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk);

ČERNÍK, J. *Klientský systém jako quasi-feudalismus v Česku* [online]. Praha : Multikulturní centrum 2005 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na [www: http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fceb50bfa263ef/JCernik_Klientura_1.pdf](http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fceb50bfa263ef/JCernik_Klientura_1.pdf).

ČERNÍK, J. A KOL. *Pilotní výzkum prostředí obchodu s lidmi na území České republiky (prosinec 2004 – únor 2005)*. Praha : IOM 2005.

ČESAL, B. *K syntaktické interferenci rusko-české a česko-ruské*. In *Cizí jazyky IV*, Sborník Pedagogické fakulty Západočeské univerzity. Plzeň: Pedagogická fakulta Západočeské univerzity, 1993, s. 17-27.

DRBOHLAV, D. *Hlavní důvody a důsledky mezinárodní migrace obyvatelstva*. In *Sborník České geografické společnosti*, 1994, roč. 99, č. 3, s. 151-162.

DRBOHLAV, D. *Prognóza vývoje migrační situace v České republice ve vztahu k problematice cizinců*. In *Národní kulatý stůl na téma vztahy mezi komunitami a integrace cizinců*. Praha : Ministerstvo vnitra 1998. (http://www.mvcr.cz/uprchlici/op_drbo.html)

DRBOHLAV, D.; LUPTÁK, M.; JANSKÁ, E.; BOHUSLAVOVÁ, J. *Ruská komunita v České republice. Výzkumná zpráva grantu MV ČR* [online]. Praha : Přírodovědecká fakulta UK 1999 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na [www: http://www.cizinci.cz/files/clanky/129/ruska_komunita.pdf](http://www.cizinci.cz/files/clanky/129/ruska_komunita.pdf).

DRBOHLAV, D.; JANSKÁ, E.; ŠELEPOVÁ, P. *Ukrajinská komunita v České republice. Výzkumná zpráva grantu MV ČR* [online]. Praha : Přírodovědecká fakulta UK 1999 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na [www: http://www.cizinci.cz/files/clanky/130/ukrajinska_komunita.pdf](http://www.cizinci.cz/files/clanky/130/ukrajinska_komunita.pdf).

DRBOHLAV, D. *Mezinárodní migrace obyvatelstva – pohyb i pobyt (Alenky v kraji divů)*. In Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století. Ed. Tatjana Šišková. Praha : Portál, 2001, s. 17-30.

DRBOHLAV, D.; LUPTÁK, M.; JANSKÁ, E.; BOHUSLAVOVÁ, J. *Ruská komunita v České republice. Výsledky dotazníkového šetření*. In Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století. Ed. Tatjana Šišková. Praha : Portál, 2001, s. 73- 80.

DRBOHLAV, D.; JANSKÁ, E.; ŠELEPOVÁ, P. *Ukrajinská komunita v České republice. Výsledky dotazníkového šetření*. In Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století. Ed. Tatjana Šišková. Praha : Portál, 2001, s. 89-98.

DRBOHLAV, D.; EZZEDDINE–LUKŠÍKOVÁ, P. *Výzkumná zpráva: Integrace cizinců v ČR*. Praha : Mezinárodní organizace pro migraci 2004.

DRBOHLAV, D.; UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií*. Geografie. Sborník České geografické společnosti, 2007, roč. 112, 2, s. 125-141.

DRBOHLAV, D. (ed). *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Praha : Karolinum 2008.

DRBOHLAV, D. A KOL. *Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha : SLON 2010.

ERHART, A. *Základy jazykovědy*. Praha : SPN 1990.

ERIKSEN, T. H. *Antropologie multikulturních společností (Rozumět identitě)*. Praha : Triton 2007.

ERIKSEN, T. H. *Sociální a kulturní antropologie (Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál)*. Praha : Portál 2008.

Etnické komunity v české společnosti. Eds. Dana Bittnerová a Mirjam Moravcová. Praha : ERMAT 2006.

Etnické komunity v kulturním kontextu. Eds. Dana Bittnerová a Mirjam Moravcová. Praha : ERMAT 2008.

Etnické komunity – Elity ▪ Instituce ▪ Stát. Eds. Dana Bittnerová a Mirjam Moravcová. Praha : FHS UK 2009.

Etnické komunity v diversitě a jednotě. Kulturní a sociální diversifikace národnostních menšin a cizineckých komunit. Eds. Dana Bittnerová a Mirjam Moravcová. Praha : FHS UK 2010 (v tisku).

GABAL, I. A KOL. *Etnické menšiny ve střední Evropě.* Praha : G + G 1999.

GEERTZ, C. *Interpretace kultur.* Praha : SLON 2000.

HÁDKOVÁ, M. A KOL. *Čeština jako cizí jazyk – úroveň A1* [online]. Praha : Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR 2005 [cit. 3. 5. 2011]. Dostupné na [www: http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk](http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk);

HÁDKOVÁ, M. *Čeština z druhé strany.* Ústí nad Labem : PedF UJEP 2008.

HAŠOVÁ, L. *Jazykové biografie – mapování jazykové situace v azylovém zařízení v Kostelci nad Orlicí.* In *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001.* Ed. Zdeněk Uherek. Praha : Akademie věd České republiky, 2003, s. 411-416.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace.* Praha : Portál 2005.

HEROLDOVÁ, I; MATĚJOVÁ, V. *Vietnamští pracující v českých zemích. Východiska, koncepce, metodika, cíl.* Český lid, 1987, roč. 74, č. 3, s. 194-203.

HESOVÁ, A.; ŠMÍDOVÁ, T.; FRANC, A. A KOL. *Čeština pro žáky-cizince. Pracovní karty* [online]. Praha : Výzkumný ústav pedagogický 2010 [cit. 3. 5. 2011]. Dostupné na [www: http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/9409/CESTINA-PRO-ZAKY-CIZINCE-PRACOVNI-KARTY-PRO-ZACATECNIKY.html/](http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/9409/CESTINA-PRO-ZAKY-CIZINCE-PRACOVNI-KARTY-PRO-ZACATECNIKY.html/).

HIRT, T.; JAKOUBEK, M. (eds.). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň : Vydavatelství Aleš Čeněk 2005.

HIRT, T. *Svět podle multikulturalismu*. In *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Eds. Tomáš Hirt a Marek Jakoubek. Plzeň : Vydavatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 9-76.

HLAVATÁ, L.; SLAVICKÁ, B. *Praktická vietnamština*. Praha : Fortuna 2003.

HOFSTEDE, G. *Kultury a organizace. Software lidské mysli*. Praha : Filozofická fakulta UK 1999.

HOLUB, J. A KOL. *Čeština jako cizí jazyk – úroveň B2* [online]. Praha : Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR 2005 [cit. 3. 5. 2011]. Dostupné na [www: http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk](http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk).

HOLÝ, L. *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha : SLON 2001.

HORÁKOVÁ, M. *Trendy v zahraničních pracovních migracích v České republice v letech 1995 – 2004*. Praha : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí 2004.

HORÁKOVÁ, M. *Vývoj pracovních migrací v České republice v období hospodářské recese* [online]. Praha : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí 2010 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na [www: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_320.pdf](http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_320.pdf).

HRDLIČKA, M. *Cizí jazyk ČEŠTINA*. Praha : ISV 2002.

HRDLIČKA, M. *Kapitoly o češtině jako cizím jazyku*. Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická 2010.

IVAN GABAL ANALYSIS & CONSULTING. *Analýza postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR a návrh optimalizačních kroků. Pracovní studie* [online]. Praha. Říjen 2004. [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na www: http://www.mpsv.cz/files/clanky/511/postaveni_cizincu.pdf

JANKOVÁ, E. *Jazykové a sociokulturní aspekty při výuce čínských studentů*. In Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005. Eds. Jitka Ryndová, Jana Čemusová a Lída Holá. Praha : Akropolis, 2005, s. 87-90.

JANKŮ, K. *Moderní migrace. Stěhování se zvláštním významem*. Brno : MU FSS 2006.

JANOŠ, J. *Dokonale utajená Korea*. Praha : Libri 1997.

JANOŠ, J. *Tajemný Nippon*. Praha : Libri 1998.

JANOŠ, J. *Japonsko a Korea (Dramatické sousedství)*. Praha : Academia 2007.

JANSKÁ, E. *Adaptace cizinců v České republice. Nepsaná dizertační práce*. Praha : Přírodovědecká fakulta UK 2002.

JANOŮŠEK, J. *Možnosti systémového přístupu k problému národních mentalit*. In Systémovost ve školství. Hradec Králové : Gaudeamus 1999, s. 29-31.

JUDASOVÁ, K. *Výuka češtiny rusky či slovansky mluvících studentů v ÚJOP UK v Poděbradech*. In Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005. Eds. Jitka Ryndová, Jana Čemusová a Lída Holá. Praha : Akropolis, 2005, 52-55.

KANDERT, J. *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*. Praha : Karolinum 2004.

Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky. Eds. Dana Bittnerová a Mirjam Moravcová a kol. Praha : Sofis 2005.

KOCOUREK, J. *Vietnamci v České republice*. In *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Ed. Tatjana Šišková. Praha : Portál, 2001, s. 99-105.

KOCOUREK, J. *Poznáváme svět dětí z Vietnamu*. Plzeň : Foto & Tisk Znamenaný 2002.

KOCOUREK, J.; PECHOVÁ, E. *S vietnamskými dětmi na českých školách*. Jinočany : H & H 2006.

KOLMAN, L. *Komunikace mezi kulturami. Psychologie interkulturních rozdílů*. Praha : Česká zemědělská univerzita 2001.

KRAEMEROVÁ, A. *Úvod do japanologie: jazyk a literatura*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého 2000.

KUČERA, O.; ŤULPÍKOVÁ, P. *Jazyková a sociokulturní úskalí při výuce čínských studentů*. In *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 - 2005*. Eds. Jitka Ryndová, Jana Čemusová a Lída Holá. Praha : Akropolis, 2005, s. 91-100.

LEHMANOVÁ, Z. *Mezikulturní komunikace a evropský proces*. In *Interkulturní vzdělávání ve sjednocující se Evropě*. Red. P. Urbánek. Liberec : Pedagogická fakulta TU, 1999, s. 20-28.

LEONTIYEVA, Y. *Ukrajinská komunita v České republice. Diplomová práce*. Fakulta sociálních věd, Katedra sociologie. Praha : Univerzita Karlova 2004.

LEONTIYEVA, Y. *Ukrajinská menšina a migranti v ČR*. In *Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů (Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové)*. Ed. Yana Leontiyeva. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 32-45.

LÖWENSTEINOVÁ, M. *Korea – jazyk a sociokulturní aspekty při vyučování*. In *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005*. Eds. Jitka Ryndová, Jana Čemusová a Lída Holá. Praha : Akropolis, 2005, s. 101-107.

MARADA, R. (ed). *Etnická různost a občanská jednota*. Brno : CDK 2006.

MAREŠ, M.; KOPEČEK, L.; PEČÍNKA, P. A KOL. *Etnické menšiny a česká politika. Analýzy stranických přístupů k etnické a imigrační politice po roce 1989*. Brno : CDK 2004.

MARVAN, J. *Brána jazykem otvíraná aneb O češtině světové*. Praha : Academia 2004.

MASSEY, D. ET AL. *Theories of International Migration: A Review and Appraisal*. *Population and Development Review*, 1997, Vol. 19, No. 3, s. 431-463.

Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR. Zahraniční pracující. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, svazek 8., 1988.

MEZÍKOVÁ, M. *Případová studie čínské komunity v ČR. Výzkumná studie zpracovaná na základě grantu MV ČR*. Praha : FF UK 2000.

Migrace – tolerance – integrace. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 5. a 6. října 2004 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Vydalo Slezské zemské muzeum, Slezský ústav, Opava a Informační kancelář Rady Evropy, Praha, 2004.

MOORE, M. *Čičané v České republice, 1992 – 2002: Zrod a formování symbolické komunity. Výzkumná zpráva*. Praha : Ministerstvo vnitra ČR 2002.

MÜLLEROVÁ, P. *Vietnamské etnikum v České republice*. In *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Ed. Tatjana Šišková. Praha : Portál, 1998, s. 81-98.

Národní kulatý stůl na téma vztahy mezi komunitami a integrace cizinců. Praha : Ministerstvo vnitra ČR 1998.

NEDOMOVÁ, A.; KOSTELECKÝ, T. *Národní identita*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, Working Papers 9, 1996.

NGO, V. L. *Vietnamští pracující v Československu*. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV 1989.

NEKORJAK, M. *Mezisvěty: organizované zaměstnávání migrantů z Ukrajiny v České republice. Dizertační práce*. Fakulta sociálních studií, Katedra sociologie. Brno : Masarykova universita 2010.

NEKORJAK, M. *Klientský systém a ukrajinská pracovní migrace do České republiky*. Sociální studia, 2006, č. 1, s. 89-109.

NEKVAPIL, J.; SLOBODA, M.; WAGNER, P. *Mnohojazyčnost v České republice (Základní informace)*. Praha : NLN 2009.

NEŠPOR, Z. *Banátští Češi jako potomci tolerančních sektářů*. Religio – Revue pro religionistiku 7, 1999, č. 2, s. 129-144.

NEŠPOR, Z. *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty: prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západní reemigraci 90. let*. Praha : Sociologický ústav AV ČR 2002.

NOSKOVÁ, H. *Národnostní skladba obyvatelstva v Československu*. In *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Ed. Zdeněk Uherek. Praha : Akademie věd České republiky, 2003, s. 537-564.

NOSKOVÁ, H. *Tolerance, minority a cizinci v České republice*. In *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Ed. Zdeněk Uherek. Praha : Akademie věd České republiky, 2003, s. 565-576.

NOVÁK, M. *Gramatika japonštiny I*. Praha : SPN 1978.

NOVÁK, M. *Gramatika japonštiny II*. Praha : SPN 1982.

OBUCHOVÁ, E. *Číňané 21. století (dějiny – tradice – obchod)*. Praha : Academia 1999.

OBUCHOVÁ, E. *Čínská komunita v České republice*. In *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Ed. Zdeněk Uherek. Praha : Akademie věd České republiky, 2003, s. 375-410.

PAVLÍK, Z.; KUČERA, M. (eds.). *Populační vývoj České republiky 1990 – 2002*. Praha : Katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze 2002.

PAVLÍKOVÁ, E.; SLÁDEK, K. A KOL. *Sociální situace a religiozita ukrajinských migrantů v ČR*. Červený Kostelec : nakl. Pavel Mervart 2009.

Potírání obchodu s lidmi v ČR a možnosti optimalizace bezpečnostní politiky státu. Analytický pracovní dokument pro potřebu MV ČR [online]. Praha : Ivan Gabal Analysis & Consulting 2006 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na [www: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/rs_atlantic/data/files/potirani_obchoducr_igac_fin.pdf](http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/rs_atlantic/data/files/potirani_obchoducr_igac_fin.pdf).

PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova: Teorie – praxe – výzkum*. Praha : ISV 2001.

PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie. Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Praha : Portál 2004.

PŘIBÁŇ, J. *Jací můžeme být? Podoby demokracie a identity v multikulturní situaci*. Praha : SLON 2004.

PUCEK, V.; BUŠKOVÁ, M. *Jazyková politika v Koreji*. Praha : Karolinum 2000.

PUCEK, V. *Gramatika korejského jazyka*. Praha : Karolinum 2005.

RABUŠIC, L.; BURJANEK, A. *Imigrace a imigrační politika jako prvek řešení české demografické situace?* Brno : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí Praha - Výzkumné centrum Brno 2003.

RABUŠIC, L.; BURJANEK, A. *Česká veřejnost a imigranti aneb Vláda míní, veřejnost však mění*. Demografie, 2003, roč. 45, č. 2, s. 88-98.

RAJNOCHOVÁ, N. *Obtížnosti při osvojování českého jazyka rusky mluvícími posluchači*. In Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005. Eds. Jitka Ryndová, Jana Čemusová a Lída Holá. Praha : Akropolis, 2005, 41-50.

RÁKOCZYOVÁ, M.; TRBOLA, R. (eds.). *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha : SLON 2009.

ROUBALOVÁ, V.; GÜNTEROVÁ, T.; KOSTLÁN, F. *Příchozí*. Praha : G plus G 2005.

ŘEZNÍK, M. *Bělorusko*. Praha : Libri 2003.

SAHANOVIČ, H.; ŠYBIEKA, Z. *Dějiny Běloruska*. Praha : Lidové noviny 2006.

SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost*. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR 1997.

SARTORI, G. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti*. Praha : Dokořán 2005.

Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2003-2005. Eds. Jitka Ryndová, Jana Čemusová a Lída Holá. Praha : Akropolis, 2005.

Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2005-2006. Eds. Barbora Štindlová a Jana Čemusová. Praha : Akropolis, 2006.

Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2006-2007. Eds. Barbora Štindlová a Jana Čemusová. Praha : Akropolis, 2007.

Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2007-2009. Ed. Kateřina Hlínová. Praha : Akropolis, 2009.

Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2010. Ed. Kateřina Hlínová. Praha : Akropolis, 2010.

SIROVÁTKA, T. A KOL. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice.* Brno : Georgtown 2002.

SLÁDEK, K. *Ruská diaspora v České republice. Sociální, politická a religiozní variabilita ruských migrantů.* Červený Kostelec : nakl. Pavel Mervart 2010.

Společný evropský referenční rámec pro jazyky: jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme. 2. vydání. Olomouc : Univerzita Palackého 2006.

STRAUSS, A.; CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody Zakotvené teorie.* Boskovice : ALBERT 1999.

SZALÓ, C. *Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich.* Brno : CDK 2007.

ŠINDELÁŘOVÁ, J. *Čeština jako cizí jazyk v evropském kontextu.* Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, Acta Univeritatis Purkynianae 146, Studia Linguistica, 2008.

ŠÁRA, M. A KOL. *Prahová úroveň – čeština jako cizí jazyk.* Strasbourg : Council of Europe Publishing 2001.

ŠATAVA, L. *Národnostní menšiny v Evropě.* Praha : IŽ 1994.

ŠATAVA, L. *Jazyk a identita etnických menšin.* Praha : Cargo Publishers 2001.

ŠIŠKOVÁ, T. (ed.). *Výchova k toleranci a proti rasismu.* Praha : Portál 1998.

ŠIŠKOVÁ, T. (ed.). *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století.* Praha : Portál 2001.

ŠMÍDOVÁ, M. *Běloruští političtí emigranti v České republice*. In Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky. Eds. Dana Bittnerová, Mirjam Moravcová a kol. Praha : SOFIS 2005, s. 249- 263.

ŠVARNÝ, O.; UHER, D. *Fonetická charakteristika čínštiny*. In Hovorová čínština: úvod do studia hovorové čínštiny. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001, s. 52-55.

TAYLOR, CH. *Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání*. Praha : Filosofia 2001.

THOMAYEROVÁ, J. *Komunikační strategie Vietnamců – Domažlice*. Lidé města, 2004, roč. 13, č. 1, s. 94-97.

TIRALA, M. *Jazykové a sociokulturní aspekty při výuce japonských studentů*. In Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005. Eds. Jitka Ryndová, Jana Čemusová a Lída Holá. Praha : Akropolis, 2005, s. 81-86.

TUNG, N. *Vietnamci v Praze*. Praha : SVO 2001.

UHEREK, Z.; VALÁŠKOVÁ, N.; BROUČEK, S. *Češi z Běloruska*. Český lid, 1997, roč. 84, č. 3, s. 177 - 190.

UHEREK, Z.; VALÁŠKOVÁ, N.; KUŽEL, S. *Potomci českých emigrantů v Kazachstánu*. Český lid, 1999, roč. 86, č. 4, s. 235 – 270.

UHEREK, Z. *Cizinecké komunity a městský prostor v České republice*. Sociologický časopis, 2003, roč. 39, č. 2, s. 193-216.

UHEREK, Z.; VALÁŠKOVÁ, N.; KUŽEL, S.; DYMEŠ, P. *Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky*. Praha : Etnologický ústav AV ČR 2003.

UHEREK, Z. *Úspěšné a neúspěšné strategie integrace cizinců. Závěry terénních výzkumů*. In Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd ČR. Praha, 2003, s. 327-348.

UHEREK, Z. A KOL. *Migrace do České republiky, sociální integrace a lokální společnosti v zemích původu (prostor bývalého SSSR a slovenští Romové). Výzkumná zpráva.* Praha : Etnologický ústav AV ČR 2004.

UHEREK, Z.; ČERNÍK, J. *Výzkumné zprávy a studie o integraci cizinců na území České republiky. Zpracováno na základě zadání MŠMT ČR.* Praha : 2004.

UHEREK, Z. *Dílčí poznatky o migraci a integraci migrantů z bývalého Sovětského svazu v českém prostředí.* In Acta Universitates Carolinae. Philosophica et Historica E, Studia Ethnologica XII. Praha : Karolinum, 2004, s. 129-140.

UHEREK, Z. *Migrace a formy soužití v cílových prostorech.* In Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Eds. Tomáš Hirt a Marek Jakoubek. Plzeň : Vydavatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 258-274.

UHEREK, Z.; VALÁŠKOVÁ, N. *Řízené migrace po roce 1989.* In Kultura – společnost – tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie. Ed. Zdeněk Uherek. Praha : Etnologický ústav AV ČR, 2006, s. 169-201

UHEREK, Z.; KORECKÁ, Z.; POJAROVÁ, T. (eds). *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice.* Praha : Etnologický ústav AV ČR 2008.

VACULÍK, J. *Češi v cizině – emigrace a návrat do vlasti.* Brno : Masarykova univerzita 2002.

VALÁŠKOVÁ, N.; UHEREK, Z. *Novoosídlenecké pohraničí.* In Kultura – společnost – tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie. Ed. Zdeněk Uherek. Praha : Etnologický ústav AV ČR, 2006, s. 53-108.

VASILJEV, I. *K problémům adaptace vietnamských pracujících v naší společnosti – normy zdvořilého chování.* In Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, svazek 8., Zahraniční pracující. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1988, s. 50 – 71.

VASILJEV, I. *Za tajemstvím starých Vietů*. Praha : Etnologický ústav AV ČR 1999.

VASILJEV, I. *Český učitel a vietnamský student v utkání s češtinou*. In Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2005 – 2006. Eds. Barbora Štindlová a Jana Čemusová. Praha : Akropolis, 2006, s. 145-152.

VASILJEVOVÁ, Z. *Dějiny Japonska*. Praha : Svoboda 1986.

VESELÝ, J. *Problematika vyučování ruštině jako blízkce příbuznému jazyku*. Praha : SPN 1985.

VLČEK, J. *Porovnání slovní zásoby ruského jazyka se slovní zásobou českého jazyka*. Praha : Univerzita Karlova 1986.

VLČKOVÁ, L. *Několik poznámek k výuce vietnamských studentů*. In Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2005 – 2006. Eds. Barbora Štindlová a Jana Čemusová. Praha : Akropolis, 2006, s. 153-154.

VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. Praha : SPN 1981.

VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha : Portál 2000.

WATANABE, M. *O podstatě japonského jazyka*. Praha : Karolinum 2000.

Za prací do Česka. Zákony, statistiky, nelegální migrace, brain drain, mýty, klientský systém, sankce. Praha : Člověk v tísní [2004].

ZILYNSKYJ, B.; KOČÍK, R. *Ukrajinci v České republice*. In Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století. Ed. Tatjana Šišková. Praha : Portál, 2001, s. 81-88.

ZILYNSKYJ, B. *Ukrajinci českých zemí. Náčrt hlavních vývojových aspektů* [online]. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2002 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na [www: http://www.cizinci.cz/files/clanky/124/Ukrajinci_ceskych_zemi_po_roce_1989.pdf](http://www.cizinci.cz/files/clanky/124/Ukrajinci_ceskych_zemi_po_roce_1989.pdf).

ZILYNSKYJ, B. *Ukrajinci českých zemí po roce 1989*. In *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Ed. Zdeněk Uherek. Praha : Akademie věd České republiky, 2003, s. 597-617.

Zpráva o realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2008 a návrh dalšího postupu [online]. Praha : Ministerstvo vnitra ČR 2009 [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné na [www: http://www.cizinci.cz/files/clanky/537/usneseni16022009.pdf](http://www.cizinci.cz/files/clanky/537/usneseni16022009.pdf).

Textové přílohy

Zhodnocení výsledků kvalitativně kvantitativní analýzy dotazníkového šetření

V akademickém roce 1998/1999 se v Ústavu jazykové a odborné přípravy UK (dále jen ÚJOP UK) již počtvrté uskutečnilo dotazníkové šetření s cílem průběžně zjišťovat, jak je ze strany studentů reflektováno a hodnoceno organizační a zejména obsahové zajištění výuky češtiny v jednotlivých typech jazykových kurzů.¹⁷⁴

Dotazníkové šetření probíhalo v letech 1995 – 1999 vždy v závěru zimního semestru v jednotlivých střediscích ÚJOP UK, kde se výuka odehrávala (tedy SJOP Albertov, Mariánské Lázně a Poděbrady). V souvislosti s návratností dotazníků je však třeba upozornit na závažný fakt, a to, že procento návratnosti vyplněných dotazníků neustále klesá (ze 78 % v ak. roce 1995/1996 až na 59,2 % v ak. roce 1998/1999).

V důsledku výše zmíněného poklesu návratnosti dotazníků nelze výsledky získané ze šetření v ak. roce 1998/1999 ve SJOP Albertov považovat za reprezentativní (návratnost 49 %) a tudíž je i zohledňovat v dalších vývodech. Do výsledků dotazníkového šetření tak byly zahrnuty odpovědi 101 studentů (40 ze SJOP Mariánské Lázně a 61 ze SJOP Poděbrady), kteří absolvovali roční jazykovou a odbornou přípravu ke studiu na vysokých školách v ČR.

Z výsledků vyplývala převážná spokojenost studentů (celkem 64, tj. 63,3 %) s organizací kurzů. Většina z nespokojených (nebo jen částečně) respondentů zdůvodňovala svou negativní reakci tím, že studium odborných předmětů v češtině bylo velmi náročné. Tito klienti často sebekriticky uváděli, že po odborné stránce nebyli ze svých zemí dobře připraveni a že se s některými odbornými tématy setkali poprvé až při studiu v ČR. Mnozí z těchto studentů uváděli, že se necítí stoprocentně připraveni pro vysokoškolské studium v češtině, jak si původně představovali, a proto hodlají pilně studovat i o prázdninách, aby své nedostatky pokud možno co nejvíce eliminovali. Někteří dotazovaní uvedli, že se měli více snažit v průběhu školní výuky.

¹⁷⁴ Následující zhodnocení výsledků analýzy dotazníkového šetření vychází z údajů uvedených v článku M. Čadské – ČADSKÁ, M. *Výsledky evaluačního dotazníku (Kvalitativně kvantitativní analýza výsledků dotazníkového šetření)*. In Metodické listy č. 4/99 (Časopis pro učitele ÚJOP UK), 1999, s. 10-18. Výsledky z předcházejících let byly zveřejněny rovněž v Metodických listech: (leden 1996) – Metodické listy č. 1/96, s. 4-15; (leden 1997) – Metodické listy č. 1/97, s. 3-14; (leden 1998) – Metodické listy č. 1/98, s. 3-14. Shrnutí výsledků evaluačního dotazníku za období 1996 až 1998 (celkem 736 respondentů) – Metodické listy č. 2/98, s. 3-15.

Celkem 74 respondentů (73,3 %) uvedlo, že absolvovaný kurz doporučí dalším potenciálním zájemcům. Tito studenti oceňovali zejména cílevědomou a systematickou intenzivní jazykovou a odbornou přípravu. Naproti tomu 21 dotázaných studentů (20,8 %) kurz nedoporučí z vícero důvodů: nemají takové přátele, kteří by měli zájem o studium v ČR; kurz je příliš náročný; rozdílná úroveň učitelů; problémy s obstaráváním víz.

Za pozornost stojí i skutečnost, že v připomínkách se ani v jednom případě neobjevila nespokojenost s příliš vysokým počtem studentů ve skupině. Celkem 85 studentů (84,2 %) považovalo počet studujících ve skupině za vyhovující. Zjištěný fakt lze interpretovat různě. V souvislosti s analýzou odpovědí na další otázky je možné oprávněně předpokládat, že se mezi studenty během jednoho roku vzájemného soužití vytvořila přátelská atmosféra i v poměrně početných skupinách a že se většina vyučujících zvýšeným úsilím, obětavostí a profesionalitou vyrovnala s poměrně vysokým počtem studentů.

Ve srovnání s minulými lety se zvýšilo procento těch, kteří hodnotili výuku jako většinou zajímavou (25 studentů – 24,8 %) nebo jako někdy zajímavou, někdy nezajímavou (29 studentů – 28,7 %), což zřejmě souvisí s celkovou únavou z celoroční náročné přípravy.

Oproti minulosti se poněkud zvýšila variabilita ve využívání různých učebních materiálů, což souvisí jednak s tím, že se respondenti vyjadřovali k průběhu výuky za celý akademický rok (nejen za zimní semestr jako v předcházejících letech), a jednak zřejmě se stále se rozšiřující nabídkou nových studijních materiálů.

Pokud jde o organizační formy práce, vyučující stále preferují frontální výuku, což lze vysvětlit jednak vzrůstajícím počtem studentů ve studijních skupinách a s tím souvisejícími omezenými prostory učeben. Vedle toho je dále možno tuto skutečnost interpretovat i jako neochotu či nedostatek nových nápadů a invence vyučujících.

V souvislosti s vysokým počtem studentů v jednotlivých skupinách je třeba chápat i údaje o tom, co činilo studujícím největší potíže. Na prvním místě respondenti uváděli, že pro ně bylo nejtěžší pohotově a gramaticky správně odpovídat na otázky a samostatně souvisle hovořit o určitém tématu (celkem 63 respondentů, tj. 62,4 %). Na druhém místě studenti uváděli obtíže při zvládnání správné výslovnosti (celkem 60 respondentů, tj. 59,4 %). Na třetím

místě to byly obtíže spojené s porozuměním slyšenému projevu (celkem 57 dotazovaných, tj. 56,4 %). Z hlediska respondentů byla při výuce češtiny věnována největší pozornost: 1. gramatice, 2. čtení textů a jejich reprodukci, 3. konverzaci.

Ve srovnání s minulými lety se výrazně snížil počet respondentů, kteří hodnotili slovní zásobu a texty v používaných učebních materiálech jako nezajímavé a nepotřebné. Toto hodnocení si lze opět vysvětlit tak, že studenti tentokrát hodnotili učební materiály na základě zkušeností z ročního kurzu. Avšak jistě nezanedbatelnou roli tady opět hraje neustále se rozšiřující nabídka kvalitních výukových materiálů.

Vedle toho podobně jako v minulých letech lze z analýzy výsledků dotazníkového šetření vysledovat poměrně těsný vztah mezi hodnocením používaných učebních materiálů na jedné straně a využíváním různých doplňkových materiálů a pomůcek ve výuce na straně druhé. V těchto případech, kdy vyučující využívali také vlastní texty, cvičení, obrázky, filmové ukázky, zvukové záznamy apod., lze v odpovědích respondentů zaznamenat zvýšený výskyt pozitivního hodnocení učebních materiálů.

Ještě je dobré připomenout nemálo kladných reakcí, uvedených některými respondenty v závěru dotazníku, kde studující z některých studijních skupin považovali za nutné zvlášť připomenout aktivní a profesionální přístup či obětavou práci svých učitelů.

Malý slovník pojmů k problematice migrací a výuky studentů-migrantů

Předkládaný stručný a výběrový slovník pojmů se snaží důsledně vycházet z potřeb a zaměření dizertační práce. Jinými slovy obsahuje jen takové termíny, které přímo souvisejí se zpracovávanou problematikou migrací a výuky studentů-migrantů. V souvislosti s tím jsem si plně vědom toho, že případný čtenář mé práce bude mít připomínky k zařazení či naopak nezařazení některého z pojmů.

Adaptační strategie

Integrační strategie cizinců uplatňované v průběhu počátečního období v nové zemi.

Asimilace

Asimilace je jednou z forem kulturního kontaktu (ve společenských vědách je tímto pojmem míněn kontakt mezi kulturami, který vede ke změnám v jednotlivých kulturních systémech); je to proces, při kterém jsou jedinci nebo skupiny odlišné kulturní příslušnosti absorbováni kulturou dominantní společnosti. Dalšími formami kulturního kontaktu pak je akulturace (proces kulturní změny) vycházející z pronikání jedné kulturní skupiny do kulturního systému skupiny jiné; je spojena s řízenou nebo neřízenou adaptací jedné z kultur na druhou. Asimilacionismus pak lze označit za požadavek na přizpůsobení kulturních vzorců minoritních skupin vzorcům kultury majoritní. Tato snaha neuznává diverzitu a sociokulturní rozmanitost jako pozitivní společenský jev, staví se proti projevům menšinových kultur a je prostředkem nedobrovolné asimilace.

Azyl

Ochrana, kterou stát poskytuje cizinci. Uděluje se na základě žádosti cizince v řízení o udělení mezinárodní ochrany. Azyl se uděluje v případě, pokud je cizinec v zemi původu pronásledován za uplatňování politických práv a svobod, nebo má odůvodněný strach z pronásledování z důvodu rasy, pohlaví, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině nebo pro zastávání určitých politických názorů. Azyl může být udělen také z humanitárních důvodů nebo za účelem sloučení rodiny.

Azylant

Osoba, které byl udělen azyl.

Cirkulační migrace

Dočasné, tzv. kyvadlové stěhování za prací. Podle této teorie pracovní migranti většinou neusilují o trvalé usídlení v cílové zemi, ale snaží se v zahraničí zůstat jen krátkodobě a pomocí vydělaných prostředků zvýšit svůj sociální a ekonomický status v mateřské zemi. Koncept se teoreticky ukotvil především v souvislosti s výzkumem mexických přistěhovalců v USA.

Cizinec

Osoba, která v ČR nemá české státní občanství. Vstup i pobyt cizinců na území České republiky je regulován – někteří cizinci mají vízovou povinnost, od cizinců zamýšlejících pobývat na našem území delší dobu je požadováno, aby prokázali, že mají dostatek finančních prostředků apod. V současné době můžeme ve zjednodušené podobě rozlišovat následující kategorie cizinců pobývajících na území Česka:

1. Občané EU (včetně Norska, Švýcarska, Islandu a Lichtenštejnska) a jejich rodinní příslušníci – registrovaní bez povolení k přechodnému či trvalému pobytu, s povolením k přechodnému pobytu, s povolením k trvalému pobytu.
2. Občané třetích zemí (tj. cizinci mimo občanů EU, Evropského hospodářského prostoru-EHP a Švýcarska) – pobývající krátkodobě (tedy do 90 dnů) s vízem či bez víza, s vízy nad 90 dnů (platí jeden rok, nelze prodloužit), s povolením k dlouhodobému pobytu (navazuje na víza nad 90 dnů, platí zpravidla jeden rok, lze prodloužit), s povolením k trvalému pobytu.
3. Cizinci se statutem mezinárodní ochrany (azylem).
4. Registrovaní žadatelé o mezinárodní ochranu (azyl).

Čeština jako cizí jazyk

Vědní disciplína sloužící k široké a komplexní průpravě (především) českých rodilých mluvčích pro výuku jejich mateřského jazyka jako jazyka cizího (cílového).

Čeština pro cizince („čeština z druhé strany“)

Výuka českého jazyka a dalších komponentů příslušné filologické specializace pro – z našeho pohledu – jinojazyčné mluvčí.

Dlouhodobý pobyt

Zpravidla se tento pobyt získává při prodloužení víza nad 90 dnů. Pobyt je třeba pokaždé prodlužovat, dokládat veškeré skutečnosti, jaké cizince již dokládal při první žádosti o něj. V současné době je možné požádat o dlouhodobý pobyt na delší než jeden rok. Není na něj právní nárok.

Gastarbeiter

Občan jiného státu dlouhodobě pracující v hospodářsky vyspělejší zemi. Pojem se vžil v souvislosti s řízenými migracemi dělníků v 60. letech 20. století v zemích západní Evropy, které předpokládaly dočasnost pobytu těchto pracovníků v návaznosti na vývoj pracovního trhu.

Identita

Sebeuvědomění (sebepochopení) člověka. Lze rozlišovat pojem „kolektivní (skupinová) identita“, který v neširším slova smyslu můžeme chápat jako výraz osobní identifikace člena určité skupiny s touto skupinou, a „individuální (osobní) identita“ (zahrnuje jak sebepochopení, tak i způsob, jímž jsme chápáni druhými), která dle mínění většiny odborníků není dána příslušností k jedné skupině, ať už vymezené na jakémkoliv základu (např. věk, pohlaví, společenské postavení aj.), spíše naopak je výslednicí souběžné příslušnosti k řadě sociálních skupin. Součástí identity migranta tak může být příslušnost ke společnosti v zemi původu i ke společnosti hostitelské.

Integrace

Další z forem kulturního kontaktu. Na rozdíl od *asimilace* je *integrace* procesem, při kterém se obě strany, vstupující do vzájemného kontaktu něčeho vzdávají, aby zároveň něco získaly. Z pohledu imigranta vyžaduje tento přístup ochotu přizpůsobení se základním pravidlům hostitelské společnosti, z pohledu této společnosti pak zase ochotu ponechat dostatek prostoru pro projevy „menšinové“ kultury a upravení přístupu ke vzdělávání, zaměstnání a rozhodování tak, aby byly v ideálním případě uspokojeny zájmy obou stran. Všem jsou dána stejná práva ve všech společenských sférách, aniž by se očekávalo, že se nově příchozí zbaví svých specifík. V zemích, praktikujících integrační modely soužití s cizinci (např. Francie, Austrálie, Kanada) zůstává imigrační populace často odlišena od většinové svým jazykem, kulturou, sociálními vztahy i spolkovým životem po několik generací.

Interní etnický trh práce

Jedná se o sociální prostor tvořený aktéry stejné etnické skupiny, což znamená, že strana nabídky i poptávky je etnicky homogenní.

Jazykové aspekty uplatňující se při výuce studentů-migrantů

Jazykové aspekty uplatňující se při výuce studentů migrantů vycházejí ze základního požadavku každé výuky jazyků, tj. z osvojení pěti základních jazykových rovin (fonetické, lexikální, morfologické, syntaktické a grafické) vyučovanými jedinci.

Kapitál ekonomický

Suma všech ekonomických zdrojů, ať již finančních prostředků, majetku, anebo jiné formy aktiv, které člověk přímo vlastní, či je schopen je mobilizovat.

Kapitál kulturní

Představuje především sumu vědomostí a dovedností, které člověk získal v průběhu socializace v orientační rodině a v průběhu školní docházky. Za institucionalizovanou formu kulturního kapitálu jsou považována osvědčení o dosaženém vzdělání, přičemž zároveň platí, že množství kulturního kapitálu není závislé pouze jen na dosaženém formálním vzdělání, ale také na úrovni neformálního vzdělání či informálního učení každého jedince.

Kapitál lingvistický

Jedná se o specifický druh kulturního kapitálu, který není nutně vázán na formální vzdělání a nemusí nutně mít institucionalizovanou podobu. Lingvistický kapitál vyjadřuje schopnost člověka dorozumět se v jiném než mateřském (rodném) jazyce. Čím více jazyků jedinec ovládá, tím vyšší je jeho lingvistický kapitál.

Kapitál sociální

Znamená síť více či méně institucionalizovaných sociálních kontaktů, vztahů s jinými lidmi, které mohou být mobilizovány za účelem dosažení výhody či zisku. Kvalita a hustota těchto sítí koreluje s výší kulturního kapitálu.

Kategorizace cizinců

Implicitní či explicitní vytváření kategorií cizinců podle národnosti, typu pobytu, účelu pobytu, osobních sympatií apod., na jejichž základě se mění přístup veřejnosti i pracovníků veřejných institucí k jednotlivým cizincům a podmínky jejich integrace.

Klientský systém (klientelismus)

Poměrně často preferovaná strategie získání přístupu na trh práce, zvláště pro migranty ze zemí bývalého Sovětského svazu. Jedná se o ustálený výraz, který označuje specifický druh zaměstnávání přes zprostředkovatele. Pod označením „klient“ zde rozumíme zprostředkující firmu a jednotlivé podnikatele, kteří migrantům obstarávají potřebné doklady, zajišťují jim ubytování, stravování a případně další služby. Zároveň jsou i jejich oficiálními zaměstnavateli, organizují jim práci a hledají zakázky. Klientelismus je většinou založen na krajanských vazbách, dohody mezi zaměstnaným cizincem a „klientem“ jsou často neformální. Běžnou odměnou za služby poskytované „klientem“ není jen jednorázově uhrazená částka, ale také opakující se strhávání větší části (někdy dost výrazně) vydělaného platu. Vystoupení z podobného podřízeného poměru je pro migranta velmi problematické, neboť postavení zaměstnavatele dává „klientovi“ velký prostor pro zneužívání zahraničních pracovníků.

Krátkodobý pobyt

Pobyt do 90 dnů, např. turistické, krátkodobý pracovní pobyt.

Kulturní vzorce

Kulturní vzorce představují obecně přijímaný a napodobovaný soubor hodnot, norem, podob chování a uspořádání institucí dané společnosti (kultury). Jako takové tvoří součást kulturní tradice, jejich vliv se projevuje v procesu enkulturace členů společnosti. Za kulturní vzorce můžeme považovat např. i modely pro chování v určitých společenských rolích. Dodržování a respektování kulturních vzorců je obecně součástí optimální a bezkonfliktní existence jedince v dané společnosti, zároveň jsou konstitutivní součástí samotné kultury.

Naturalizace

Děj, při kterém je osobě propůjčena státní příslušnost jiného státu. Nabytí českého občanství je možné po pěti letech trvalého pobytu cizince na území ČR. Na jeho získání však není právní nárok.

Neregulérní pobyt

Pobyt na území státu, při kterém nejsou splněny legislativní požadavky. Může se jednat o pobyt vzniklý v návaznosti na nelegální překročení státní hranice, ale také z důvodů

souvisejících s nedodržením zákonných norem a procedur spojených s pobytem po legálním vstupu na území daného státu.

Neregulární pracovní aktivity

Výkon pracovní činnosti bez náležitých povolení, který někdy může být spojen s neregulárním pobytem v zemi. Výzkumy dokazují, že v ČR se častěji jedná o zneužívání pobytového režimu a provozování ekonomických aktivit, které nejsou součástí jinak platného povolení k pobytu.

Občanská stratifikace

Společenská a ekonomická inkluze či exkluze cizinců vycházející z oprávnění společenských skupin k občanským, sociálním, příp. i politickým právům.

Obrácený kulturní šok

Důsledek oslabování vazeb a identifikace se zemí původu, který se projevuje při opětovné návštěvě (návratu) migranta do země původu. Projevuje se většinou až po delší době pobytu cizince v zahraničí.

Overqualification

Označení situace, kdy je úroveň vzdělání a kvalifikace pracovníka vyšší, než je potřeba pro výkon určitého typu pracovní aktivity.

Prostorová segregace imigrantů

Předpoklad nebo reálný proces, kdy se imigranti soustřeďují v oblastech s nekvalitním bydlením a nedostatečnou infrastrukturou. Jsou prostorově a sociálně vyloučeni z majoritní společnosti.

Sociální mobilita

Změna sociálního statusu, která vede k zařazení jedince, rodiny nebo sociální skupiny na nižší (sestupná sociální mobilita) nebo vyšší (vzestupná sociální mobilita) příčku v rámci sociální stratifikace.

Sociální stratifikace

Sociální vědy používají pro popisování skutečnosti rozdílného a nerovného společenského postavení jedinců nebo skupin ve společnosti termín sociální stratifikace. Jedná se o hierarchickou, strukturovanou nerovnost mezi různými skupinami lidí, která je vlastní veškerým lidským společnostem. Společenští vědci definují čtyři základní systémy sociální stratifikace – otrokářství, stavy, kasty a třídy. Pro poznání současné společenské stratifikace západní společnosti je nejvhodnější koncept tříd, kterým se ve svých dílech jako první zabývali Karel Marx a Max Weber. Zatímco pro prvního z nich je určujícím momentem v určení příslušnosti ke třídě vztah k výrobním prostředkům (stručně řečeno zaměstnavatelé x zaměstnanci), druhý tento přístup rozšiřuje ještě o význam faktorů, bezprostředně nesouvisejících s majetkem (vzdělání, kvalifikace). Weber navíc k teorii třídy přidal ještě termíny status a strana (zdůrazňoval význam příslušnosti k politickým stranám v souvislosti s třídním rozvrstvením). Současné společenské třídy v západní společnosti lze rozdělit především podle majetku a příjmů na třídu vyšší, střední (s více podskupinami), dělnickou a “underclass”. Třídy jsou, na rozdíl od např. systému indických kast, vzájemně prostupné, v průběhu jedincova života tedy může dojít jak ke společenskému vzestupu, tak i propadu. Tento posun je v odborné literatuře nazýván termínem sociální mobilita.

Sociokulturní aspekty uplatňující se při výuce studentů-migrantů

Jazyk je zakořeněn v realitě kultury, společenského života a zvycích dané jazykové komunity a bez stálého odkazování k těmto širším konceptům promluvy nemůže být vysvětlen. Při studiu češtiny jako cizího jazyka se studující seznamují (vedle osvojení pěti základních jazykových rovin) ještě s prostředím sociokulturním, jako je např. každodenní život; životní podmínky; mezilidské vztahy; hodnoty, víra a postoje; řeč těla; společenské konvence apod.

Trvalý pobyt

Pobyt, který může cizinec získat nejčastěji po pěti letech nepřetržitého pobytu na území ČR. Na získání tohoto typu pobytu je právní nárok. Cizinec s trvalým pobytem požívá veškerých práv a povinností jako čeští občané včetně volného přístupu na trh práce (s výjimkou volebního práva, branné povinnosti, práce v ozbrojených složkách a na pozicích, kde je státem odůvodněně požadováno české občanství). Trvalý pobyt je důležitým atributem úspěšného systémového začlenění migrantů. Uděluje se na dobu deseti let a jeho prodloužení je téměř automatické.

3D práce

Anglická zkratka pro označení prací, které jsou pro domácí populaci nepříliš přitažlivé: „Dirty, Dangerous, Demeaning“ (špinavé, nebezpečné, ponižující); případně „Dirty, Dangerous, Demanded“ (špinavé, nebezpečné, žádané). Právě tyto druhy práce nejčastěji vykonávají migranti. Koncept se používá především při vysvětlení teorie nálepkování a teorie sekundárního trhu práce.

Obrazové přílohy (tabulky, grafy, obrázky)

Tabulka č. 1: Cizinci v ČR: základní údaje za rok 2008

Základní informace o cizincích v ČR - 2008

Ukazatel		Datum	Zdroj	Počet	Podíl
Cizinci v ČR		31.12.2008	ŘS CP	437 565	
z toho	m uži	31.12.2008	ŘS CP	263 975	60,3
	ženy	31.12.2008	ŘS CP	173 590	39,7
trvalé pobyty		31.12.2008	ŘS CP	172 191	
	trvalé pobyty-muži	31.12.2008	ŘS CP	91 183	53,0
	trvalé pobyty-ženy	31.12.2008	ŘS CP	81 008	47,0
netrvalé pobyty		31.12.2008	ŘS CP	265 374	
	dlouhodobé-muži	31.12.2008	ŘS CP	152 459	57,5
	dlouhodobé-ženy	31.12.2008	ŘS CP	80 981	30,5
	Ukrajina	31.12.2008	ŘS CP	82 476	31,1
	Slovensko	31.12.2008	ŘS CP	50 626	19,1
	Vietnam	31.12.2008	ŘS CP	18 126	6,8
	P olsko	31.12.2008	ŘS CP	10 573	4,0
	Rusko	31.12.2008	ŘS CP	11 301	4,3
Cizinci v ČR - včetně azytantů		31.12.2008	ČSÚ	439 498	
z toho	m uži	31.12.2008	ČSÚ	265 908	60,5
	ženy	31.12.2008	ČSÚ	173 590	39,5
trvalé pobyty (vč. azyl)		31.12.2008	ČSÚ	174 124	39,6
netrvalé pobyty		31.12.2008	ČSÚ	263 441	59,9
azyli		31.12.2008	OAMP MV ČR	1 933	0,4
	Ukrajina	31.12.2008	ČSÚ	131 998	30,0
	Slovensko	31.12.2008	ČSÚ	76 034	17,3
	Vietnam	31.12.2008	ČSÚ	60 306	13,7
	Rusko	31.12.2008	ČSÚ	27 467	6,2
	P olsko	31.12.2008	ČSÚ	21 710	4,9
	EU	31.12.2008	ŘS CP	145 830	33,3
	non EU	31.12.2008	ŘS CP	291 735	66,7
Cizinci s povolením k pobytu		31.12.2008	ČSÚ	407 564	
z toho	m uži	31.12.2008	ČSÚ	244 754	60,1
	ženy	31.12.2008	ČSÚ	162 810	39,9
	Ukrajina	31.12.2008	ČSÚ	123 183	30,2
	Slovensko	31.12.2008	ČSÚ	31 302	7,7
	Vietnam	31.12.2008	ČSÚ	52 969	13,0
	P olsko	31.12.2008	ČSÚ	21 710	5,3
	Rusko	31.12.2008	ČSÚ	23 730	5,8
Cizinci s aktuálně platnými azyly		31.12.2008	OAMP MV ČR	1 933	
z toho	Rusko	31.12.2008	OAMP MV ČR	282	14,6
	Bělorusko	31.12.2008	OAMP MV ČR	219	11,3
	Afghánistán	31.12.2008	OAMP MV ČR	198	10,2
	Rumunsko	31.12.2008	OAMP MV ČR	121	6,3
	Irák	31.12.2008	OAMP MV ČR	102	5,3
Žadatelé o mezinárodní ochranu		2008	OAMP MV ČR	1 259	
z toho	Ukrajina	2008	OAMP MV ČR	205	16,3
	Turecko	2008	OAMP MV ČR	43	3,4
	Mongolsko	2008	OAMP MV ČR	117	9,3
	Bělorusko	2008	OAMP MV ČR	132	10,5
	Vietnam	2008	OAMP MV ČR	56	4,4
Azyl udělen		2008	OAMP MV ČR	157	
z toho	Bělorusko	2008	OAMP MV ČR	19	12,1
	Rusko	2008	OAMP MV ČR	18	11,5
	Ukrajina	2008	OAMP MV ČR	17	10,8
	Irák	2008	OAMP MV ČR	10	6,4
	Uzbekistán	2008	OAMP MV ČR	-	-
Žadatelé o azyl		1993-2008	OAMP MV ČR	83 236	
z toho	Ukrajina	1993-2008	OAMP MV ČR	13 387	16,1
	Rusko	1993-2008	OAMP MV ČR	9 359	11,2
	Afghánistán	1993-2008	OAMP MV ČR	5 823	7,0
	Bulharsko	1993-2008	OAMP MV ČR	4 563	5,5
	Moldavsko	1993-2008	OAMP MV ČR	4 578	5,5
	Vietnam	1993-2008	OAMP MV ČR	4 596	5,5
	Rumunsko	1993-2008	OAMP MV ČR	4 207	5,1
Azyl udělen		1993-2008	OAMP MV ČR	2 376	
z toho	Rusko	1993-2008	OAMP MV ČR	347	14,6
	Bělorusko	1993-2008	OAMP MV ČR	311	13,1
	Afghánistán	1993-2008	OAMP MV ČR	242	10,2
	Arménie	1993-2008	OAMP MV ČR	199	8,4
	Rumunsko	1993-2008	OAMP MV ČR	100	4,2
	Ukrajina	1993-2008	OAMP MV ČR	116	4,9
	Irák	1993-2008	OAMP MV ČR	103	4,3
Nabytí státního občanství ČR		2008	OVS MV ČR	1 837	
z toho	Slovensko	2008	OVS MV ČR	521	28,4

Zdroj: ČSÚ, Přehledy o cizincích za rok 2008

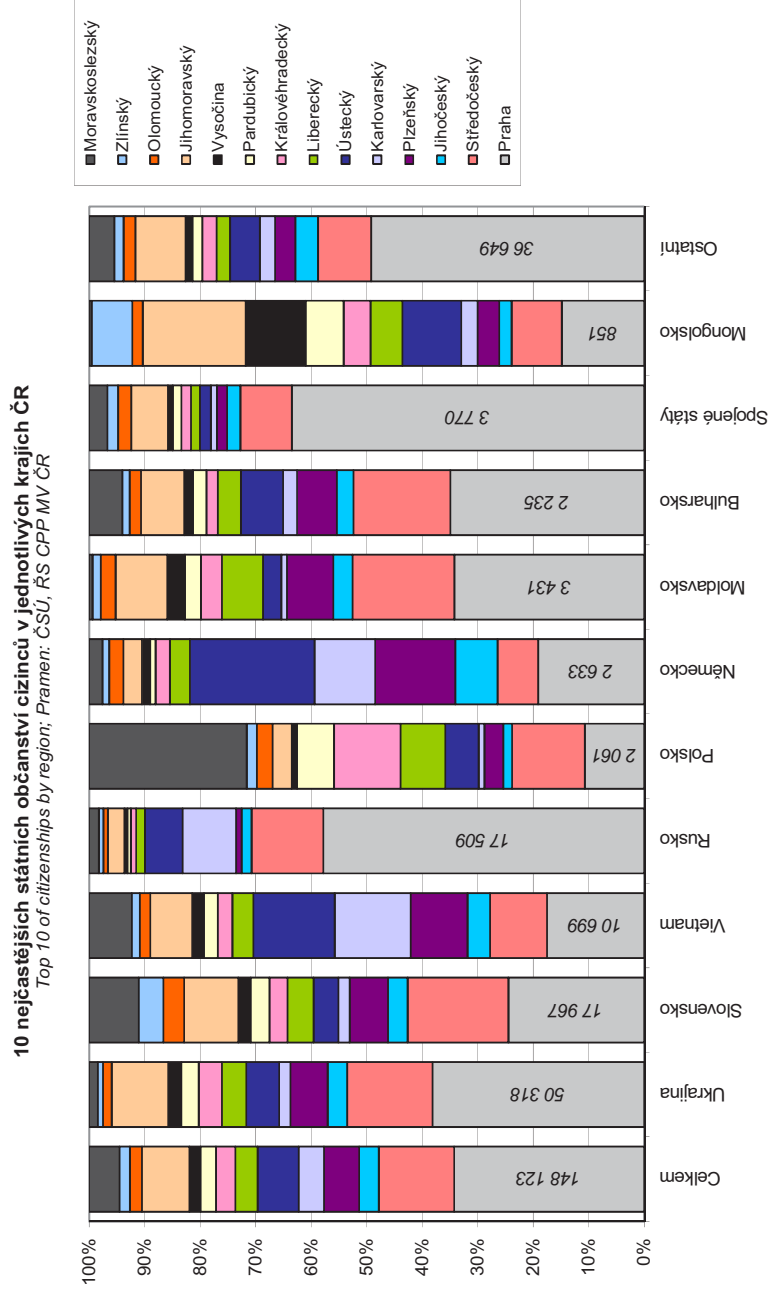
Tabulka č. 2: Vývoj počtu cizinců s povolením k pobytu v ČR od roku 1999 do roku 2008

Vývoj počtu cizinců s povolením k pobytu v ČR - 1999-2008 (stav k 31.12.)										
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Obyvatelstvo ČR	10 278 098	10 266 546	10 206 436	10 203 269	10 211 455	10 220 577	10 251 079	10 287 189	10 381 130	10 467 542
Cizinci zahrnutí do obyvatele ČR celkem*	66 754	66 891	163 805	179 154	195 394	193 480	258 360	296 236	347 649	407 564
Trvalé pobyty	66 754	66 891	69 816	75 239	80 844	99 467	110 598	139 185	157 512	172 191
Azyl	1 269	1 250	1 275	1 334	1 513	1 623	1 799	1 887	2 030	1 933
Přechodný EU/ Dlouhodobý pobyt	162 108	-	-	-	-	92 390	145 963	155 164	188 107	233 440
Obyvatelstvo ČR a zbyvajících cizinců	10 441 475	10 401 856	10 254 700	10 257 047	10 257 995	10 283 014	10 272 830	10 314 296	10 427 826	10 499 476
Cizinci celkem	230 131	202 201	212 069	232 932	241 934	255 917	280 111	323 343	394 345	439 498
Víza nad 90 dní	-	134 060	140 978	156 359	159 577	62 437	21 751	27 107	46 696	31 934
Trvalý pobyt (podíl v %)	29,0	33,1	32,9	32,3	33,4	38,9	39,5	43,0	39,9	39,2
Platný azyl (podíl v %)	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,4
Povolení k pobytu (kromě trvalého; podíl v %)	70,4	-	-	-	-	36,1	52,1	48,0	47,7	53,1
Pobyt na víza nad 90 dnů (podíl v %)	-	66,3	66,5	67,1	66,0	24,4	7,8	8,4	11,8	7,3

* Cizince zahrnutí do obyvatele ČR představovali do roku 2003 cizinci s délkou pobytu v ČR nad 1 rok; od roku 2004 se mezi tyto cizince řadí cizinci s povolením k pobytu, tj. s pobytem trvalým, přechodným a dlouhodobým pobytem a cizinci, jimž byl v ČR udělen azyl.

Zdroj: ČSÚ, Počet cizinců v ČR za rok 2008

Graf číslo 1: Deset nejčastějších státních občanství cizinců v jednotlivých krajích ČR (k 31. 12. 2009)

Zdroj: ČSÚ, Počet cizinců za rok 2009

Tabulka č. 3: Počty zahraničních studentů češtiny z vybraných států studujících na ÚJOP UK Albertov v letech 1999 - 2003

Stát	Akademický rok				Celkem 1999-2003
	1999/2000	2000/2001	2001/2002	2002/2003	
Bělorusko	3/4	3/0	3/3	0/0	16
Čína	17/8	6/5	10/10	12/7	75
Japonsko	7/8	14/8	9/8	11/8	73
Korea	6/7	6/8	12/10	8/4	61
Rusko	32/22	21/16	7/12	12/17	139
Ukrajina	5/5	2/2	1/2	4/3	24
Vietnam	1/6	5/6	12/19	11/23	83

Poznámka: Číslo před lomítkem udává počet studentů v zimním semestru, číslo za lomítkem udává počet studentů v letním semestru.

Zdroj: ÚJOP UK Albertov

Tabulka č. 4: Počty zahraničních studentů češtiny z vybraných států studujících na ÚJOP UK Albertov v akademickém roce 2007/2008

Akademický rok 2007/2008

Stát	Typ jazykového kurzu					Celkem
	ZS	LS	Roční	6T	Večerní	
Bělorusko	1	3	2	0	1	7
Čína	17	11	9	5	1	43
Japonsko	2	6	3	9	8	28
Korea	17	19	7	1	2	46
Rusko	16	30	32	23	10	111
Ukrajina	4	7	3	10	8	32
Vietnam	3	3	0	0	4	10

Zdroj: ÚJOP UK Albertov

Tabulka č. 5: Počty zahraničních studentů češtiny z vybraných států studujících na ÚJOP UK Albertov v akademickém roce 2008/2009

Akademický rok 2008/2009

Stát	Typ jazykového kurzu					Celkem
	ZS	LS	Roční	6T	Večerní	
Bělorusko	2	1	1	6	1	11
Čína	21	18	20	3	3	65
Japonsko	4	3	4	7	0	18
Korea	16	13	8	6	2	45
Rusko	22	26	22	52	23	145
Ukrajina	5	6	8	11	8	38
Vietnam	12	10	4	1	7	34

Zdroj: ÚJOP UK Albertov

Tabulka č. 6: Počty zahraničních studentů češtiny z vybraných států studujících na ÚJOP UK Albertov v akademickém roce 2009/2010

Akademický rok 2009/2010

Stát	Typ jazykového kurzu					Celkem
	ZS	LS	Roční	6T	Večerní	
Bělorusko	4	2	2	3	1	12
Čína	15	16	12	3	3	49
Japonsko	4	2	5	3	6	21
Korea	7	7	3	1	1	19
Rusko	31	56	21	32	17	158
Ukrajina	2	10	3	7	3	27
Vietnam	3	1	1	1	4	10

Zdroj: ÚJOP UK Albertov

Tabulka č. 7: Počty zahraničních studentů češtiny z vybraných států studujících na ÚJOP UK Albertov v akademickém roce 2010/2011

Akademický rok 2010/2011						
Stát	Typ jazykového kurzu					
	ZS	LS	Roční	6T	Večerní	Celkem
Bělorusko	2	2	4	4	1	13
Čína	9	7	12	4	3	35
Japonsko	1	4	5	4	6	21
Korea	13	11	1	3	1	30
Rusko	33	63	35	41	17	192
Ukrajina	10	13	11	11	3	48
Vietnam	1	3	4	0	4	12

Zdroj: ÚJOP UK Albertov

Vysvětlivky k tabulkám č. 3 – 7: Odlišné zpracování tabulky č. 3 na straně jedné a tabulek č. 4 – 7 na straně druhé je způsobeno rozdílným způsobem sběru dat o zahraničních studentech v daném časovém období působících v ÚJOP UK Albertov a jejich následnou archivací pověřenými pracovníky studijního oddělení. V době mého působení v ÚJOP UK Albertov mezi lety 1998 – 2004 se neshromažďovaly tak podrobné informace o studentech navštěvujících příslušné typy jazykových kurzů, proto je pro inkriminované období použita základní dělicí linie členící studenty do zimního a letního semestru příslušného akademického roku. Oproti tomu v pozdějším období, tj. mezi lety 2007 až 2011 došlo k zaznamenávání podrobnějšího dělení studentů podle typů navštěvovaných kurzů na: zimní semestr (ZS), letní semestr (LS), roční kurz, šestitýdenní kurz (6T) a večerní kurz, což odpovídá i zkratkám použitým v tabulkách č. 4 – 7.

Obrázek č. 1: Intenzivní výuka češtiny v rámci letního kurzu

Foto: Ing. Jiří Cajska

Obrázek č. 2: Čeština není vůbec lehká, ale výuka může být i veselá...

Foto: Ing. Jiří Čajksa

Obrázek č. 3: Čeština sice není lehká, ale chce se ji naučit čím dál více cizinců...

Foto: Ing. Jiří Cajska

Obrázek č. 4: Čeština je obtížná, když ale výuka je tak zajímavá...

Foto: Ing. Jiří Cajška

Obrázek č. 5: Výuka češtiny napříč kulturami a kontinenty...

Foto: Ing. Jiří Cajska

Obrázek č. 6: Den národních kuchyní v ÚJOP UK Albertov

Foto: ÚJOP UK Albertov

Obrázek č. 7: Budova ÚJOP UK na Albertově

Foto: ÚJOP UK Albertov